

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

Reetta Siukola
Sonja Soronen
Mia Teräsaho

Hyvinvointi ja terveys

Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen ministeriöissä -hanke

TYÖPAPERI

TYÖPAPERI 17/2017

Reetta Siukola, Sonja Soronen, Mia Teräsaho

Hyvinvointi ja terveys

Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen ministeriöissä -hanke

**TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS**

© Kirjoittajat ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitos

ISBN 978-952-302-848-7 (verkkojulkaisu)
ISSN 2323-363X (verkkojulkaisu)
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-848-7>

Helsinki, 2017

Lukijalle

Sukupuolen mukaan eriteltyt tilastot ja muut taustatiedot ovat välttämättömiä sukupuolivaikutusten arvioinnin, tasa-arvoanalyysien ja sukupuolten tasa-arvoa edistävien toimenpiteiden toteutukselle. Tasa-arvotiedon keskuksen laatimat neljä tietokoostetta on laadittu ministeriöiden käyttöön ja niiden tasa-arvotyön tueksi. Tietokoosteet palvelevat kuitenkin myös muita käyttäjiä, sillä ne sisältävät runsaasti tietoa yleisesti sukupuolten tasa-arvosta sekä tietokoosteiden tema-aiheiden näkökulmista. Tietokoosteita voivat hyödyntää esimerkiksi kuntien työntekijät, järjestöt, media, opiskelijat sekä monet muut sukupuolten tasa-arvon parissa toimivat ja siitä tietoa tarvitsevat.

Tasa-arvotietoa ja tietoa sukupuolesta tarvitaan poliittisen päätöksenteon, tasa-arvon edistämisen, tasa-arvopolitiikan seurannan ja arvioinnin sekä kansalaisten oikeuksien toteutumisen tueksi. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksella (THL) toimiva Tasa-arvotiedon keskus on pysyvä valtakunnallinen tietopalvelu, joka välittää sukupuolten tasa-arvoon ja sukupuolentutkimukseen liittyvää tietoa. Tietopalvelu toimii tasa-arvotiedon asiantuntijana, vastaa tasa-arvoon ja sukupuoleen liittyviin tietopyyntöihin, tekee yhteistyötä sekä kotimaisten että kansainvälisten tasa-arvotoimijoiden kanssa ja ylläpitää THL:n Sukupuolten tasa-arvo-aihesivustoa.

Tiivistelmä

Reetta Siukola, Sonja Soronen, Mia Teräsaho. Hyvinvointi ja terveys. Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen ministeriöissä -hanke. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpaperi 17/2017. 50 sivua. Helsinki 2017.

ISBN 978-952-302-848-7 (verkkojulkaisu)

Tämä tietokooste on yksi neljästä sosiaali- ja terveysministeriön Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen ministeriöissä -hankkeessa tuotetusta tietokoosteesta. Tietokoosteet tarjoavat ministeriöille tukea sukupuolinäkökulman huomioon ottamiseen ja sukupuolivaikutusten arviointiin konkreettisten hallitusohjelman toimenpiteiden valmistelussa ja toteutuksessa. Tietokoosteet tukevat ministeriöiden tasa-arvo-osaamisen vahvistumista, oman sukupuolten tasa-arvoon liittyvän tietotuotannon kehittämistä sekä ministeriöiden välistä yhteistyötä tasa-arvoasioissa. Kaikki neljä tietokoostetta sisältävät tietoa tietokoosteen aiheen kannalta tärkeimmistä vireillä olevista hallituksen kärkihankkeiden toimenpiteistä ja uudistuksista, kansallisista sekä kansainvälisistä tasa-arvositoumuksista ja hallituksen tasa-arvopoliittisista tavoitteista. Lisäksi tietoa on koostettu sukupuolten tasa-arvosta, sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisesta sekä tietokoosteen teema-aiheista. Tietokoosteissa arvioidaan tiedon saatavuutta ja kattavuutta sekä annetaan suosituksia sukupuolen mukaan eritellyn tiedon kehittämiseksi ja hyödyntämiseksi ministeriöissä.

Tässä tietokoosteessa käsitellään hyvinvointiin ja terveyteen liittyviä teemoja. Näiden osalta keskitytään tarkastelemaan etenkin lapsi- ja perhepalvelujen uudistamisen kärkihanketta sisältäen myös nuorisotakuuseen ja nuorten työ- ja elinkeinopalveluihin liittyviä asioita sekä ikääntyneiden kotihoitoon ja omaishoitoon liittyviä uudistuksia. Hyvinvointi- ja terveyserojen vähentämistä käsitellään etenkin hyvien käytäntöjen kokoamisen ja poikkihallinnollisen yhteistyön osalta.

Hyvinvoinnin ja terveyden alalta on saatavilla valtavasti tietoa sukupuolen mukaan eriteltynä, mutta sitä on koottava yhteen useasta eri lähteestä. Sukupuolten välillä on nähtävissä eroja hyvinvoinnissa, sosiaalisessa osallisuudessa, terveydessä, sairastavuudessa ja kuolleisuudessa. Sukupuolten välisiä eroja suuremmat ovat kuitenkin sosioekonomiseen asemaan liittyvät erot, jotka ovat Suomessa poikkeuksellisen suuret ja edelleen kasvussa. Sukupuolen moninaisuuden ja ihmisten välisiä eroja tuottavien muiden tekijöiden tarkastelu on tärkeää kaikissa tämän tietokoosteen teemoissa.

Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelmassa on mukana sukupuolinäkökulma, ja palveluita kehitetään ottamaan huomioon perheiden monimuotoisuus. Lasten ja nuorten osalta tasa-arvotietoa on olemassa paljon etenkin kasvatuksen ja koulutuksen teemoista. Sukupuoliroolit ja sukupuolistereotyyppiat ovat vahvasti läsnä jo varhaiskasvatuksessa ja sukupuolen mukainen eriytyminen jatkuu peruskoulussa. Syksyllä 2016 voimaan tulleissa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on sitouduttu sukupuolten tasa-arvon edistämiseen monesta näkökulmasta.

Hoiva on monella tapaa sukupuolittunutta: naiset kantavat suuren vastuun sekä julkisesta että yksityisestä hoivasta. Sote- ja sivistystoimissa työskentelevästä kuntien henkilöstöstä neljä viidesosaa on naisia. Naiset käyttävät suurimman osan perhevapaista ja avioerossa lapset jäävät usein äidille. Myös valtaosa omaishoitajista on naisia ja naiset kantavat läheishoivasta miehiä suuremman vastuun.

Ikääntyneitä ja erityisesti ikääntyneiden palveluita koskevan sukupuolisensitiivisen tutkimuksen vähäisyys nousee esille useassa eri lähteessä. Tietoa on jossain määrin saatavilla muun muassa ikääntyneiden taloudellisesta asemasta, asumisesta, toimintakyvystä, terveydestä sekä palveluiden käytöstä ja tarpeesta. Ikääntyneet naiset ja miehet tarvitsevat erilaisia palveluita, mutta palvelujen sisältöä ei ole tutkittu sukupuolinäkökulmasta, eikä tietoa sukupuolen merkityksestä ikäihmisten palveluiden kehittämisessä ole riittävästi saatavilla.

Avainsanat: hoiva, hyvinvointi, hyvinvointi- ja terveyserot, sosiaali- ja terveyspalvelut, sote-uudistus, sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen, sukupuolten tasa-arvo, terveys

Sammandrag

Reetta Siukola, Sonja Soronen, Mia Teräsaho. Velfärd och hälsa. Projektet Integrering av könsperspektivet vid ministerierna. Institutet för hälsa och välfärd (THL). Diskussionsunderlag 17/2017. 50 sidor. Helsingfors, Finland 2017.

ISBN 978-952-302-848-7 (nätpublikation)

Denna sammanställning av information är en av de fyra sammanställningar som producerats inom social- och hälsovårdsministeriets projekt Integrering av könsperspektivet vid ministerierna. Sammanställningarna erbjuder ministerierna stöd när det gäller att ta hänsyn till könsperspektivet och bedöma könskonsekvenserna vid den konkreta beredningen och verkställandet av åtgärder i regeringsprogrammet. Sammanställningarna stödjer förstärkandet av jämställdhetskunnandet vid ministerierna, utvecklandet av ministeriernas egen informationsproduktion som anknyter till jämställdheten och samarbetet mellan ministerierna i jämställdhetsfrågor. Alla fyra sammanställningar innehåller information om de för sammanställningens tema viktigaste aktuella åtgärderna och reformerna inom regeringens spetsprojekt, nationella och internationella jämställdhetsåtaganden och jämställdhetspolitiska mål. Dessutom har information samlats till sammanställningarna om jämställdheten, integreringen av könsperspektivet och de informativa temana för respektive sammanställning. I sammanställningarna bedöms tillgången på information och informationens täckning och ges rekommendationer för utvecklingen och utnyttjandet av information som specificerats enligt kön vid ministeriet.

Denna sammanställning av information behandlar teman som gäller välfärd och hälsa. I fråga om dem granskas särskilt spetsprojektet för reformen av barn- och familjetjänsterna, inklusive frågor som gäller ungdomsgarantin och arbets- och närings tjänster för unga samt reformer som anknyter till hemvården och närståendevården av äldre. Minskningen av välfärds- och hälsoskillnaderna behandlas särskilt vad gäller sammanställningen av goda förfaranden och tväradministrativt samarbete.

I området välfärd och hälsa finns en enorm mängd information som specificerats enligt kön, men denna information måste samlas in från många olika källor. Man kan se skillnader mellan könen i fråga om välfärd, social delaktighet, hälsa, prevalens och dödlighet. Större än skillnaderna mellan könen är emellertid skillnaderna i anslutning till socioekonomisk ställning. De är exceptionellt stora i Finland och fortsätter att växa. Det är viktigt inom alla teman i denna sammanställning att granska mångfalden bland könen och andra faktorer som bidrar till att det uppkommer skillnader mellan människor.

Programmet för reformen av barn- och familjetjänsterna omfattar också könsperspektivet och tjänsterna utvecklas så att de tar hänsyn till mångfalden bland familjerna. I fråga om barn och unga finns det mycket jämställdhetsinformation särskilt inom temana fostran och utbildning. Könroller och könsstereotyper är starkt närvarande redan inom småbarnspedagogiken, och differentieringen enligt kön fortsätter i grundskolan. I grunderna för den grundläggande utbildningen som trädde i kraft hösten 2016 har man förbundit sig att främja jämställdheten på många olika sätt.

Omsorgen är könsindeldad på många sätt: kvinnor bär ett stort ansvar för omsorgen inom både den offentliga och den privata sektorn. Fyra femtedelar av alla anställda inom hälso- och sjukvård och bildning är kvinnor. Kvinnor använder största delen av familjeledigheterna och vid skilsmässa blir barnen ofta hos modern. Största delen av närståendevårdarna är också kvinnor, och kvinnor bär ett större ansvar för närståend omsorg än män.

Den ringa förekomsten av könssensitiv forskning kring äldre och särskilt kring tjänster för äldre lyfts fram i många källor. Det finns en del information att få bland annat om äldre personers ekonomiska situation, boende, funktionsförmåga och hälsa samt om deras användning och behov av tjänster. Äldre kvinnor och män behöver olika slags tjänster, men tjänsternas innehåll har inte undersökts i könsperspektiv och det finns inte tillräckligt med information om könets betydelse inom utvecklandet av tjänster för äldre.

Nyckelord: hälsa, integrering av könsperspektivet, jämställdhet, omsorg, social- och hälsovårdstjänster, social- och hälsovårdsreformen, välfärd, välfärds- och hälsoskillnader

Abstract

Reetta Siukola, Sonja Soronen, Mia Teräsaho. Well-being and health. The “Gender mainstreaming in ministries” project. National Institute for Health and Welfare (THL). Discussionpaper 17/2017. 50 pages. Helsinki, Finland 2017.

ISBN 978-952-302-848-7 (online publication)

This information package is one of the four information packages produced as a part of the “Gender mainstreaming in ministries” project of the Finnish Ministry of Social Affairs and Health (STM). These information packages help ministries in gender mainstreaming and the assessment of gender impacts when preparing and taking actions included in the Government Programme. The information packages help ministries strengthen their equality expertise and develop their own production of information concerning gender equality. The information packages support cooperation between ministries on equality-related matters. All four information packages include information about the most important ongoing actions and reforms under the Government’s key projects, national and international equality commitments, and the Government’s equality policy objectives, related to the information package’s topic. They also include information about gender equality, gender mainstreaming and other themes of the information package. The information packages assess the availability and scope of information and make suggestions for developing and using gender-specific information in the ministries.

This information package looks at well-being and health themes. In particular, it focuses on the key project to address child and family services and looks at youth guarantee, employment and economic development services for young people, and reforms of home care and family care of the elderly. The reduction of differences in well-being and health is discussed particularly from the viewpoint of collecting best practices and cross-administrative cooperation.

There is plenty of gender-specific information available in the field of well-being and health, but it must be compiled from several sources. There are gender differences in terms of well-being, social inclusion, health, morbidity and mortality rates. However, these differences between the genders are smaller than differences relating to socioeconomic status, which are exceptionally large in Finland, and still growing. Gender diversity and other factors that create differences between people need to be examined in relation to each of the themes included in this information package.

The Government’s key project to address child and family services takes gender perspective into account, and services are developed to cater better for the diversity of families. There is a lot of information available concerning equality among children and young people related to education. Gender roles and stereotypes are strongly present as early as in early childhood education. Gender-based differentiation continues in comprehensive school. The National Core Curriculum for Basic Education from autumn 2016 commits to promoting gender equality from various viewpoints.

Care is in many ways gendered: women are mainly responsible for both public and private care. Four in five employees working in municipal social welfare and health care services are women. Women use the largest share of family leave. If parents divorce, the children often stay with the mother. The majority of family caregivers are women, and women take more responsibility for informal care than men.

Several sources point out the scarcity of gender-sensitive research into the elderly and their services in particular. Some information is available of their financial situation, living, ability to function, health, use of services and need for services. Although elderly women and men need different services, the contents of services have not been studied from a gender perspective, and there is not enough information available on the importance of gender in the development of services for the elderly.

Keywords: care, well-being, differences in well-being and health, social welfare and health care services, social welfare and health care reform, gender mainstreaming, gender equality, health

Sisällys

Lukijalle	3
Tiivistelmä.....	4
Sammandrag.....	5
Abstract	6
1 Yhteenveto	8
2 Vireillä olevia toimenpiteitä ja uudistuksia.....	9
2.1 Lapsi- ja perhepalvelujen uudistaminen	9
2.2 Ikääntyneet ja omaishoito	10
2.3 Hyvinvointi- ja terveyserot	10
3 Tasa-arvopolitiikan ja -sääntelyn lähtökohtia	12
3.1 Kansalliset ja kansainväliset tasa-arvositoumukset	12
3.2 Hallituksen tasa-arvopoliittiset tavoitteet.....	17
4 Tasa-arvotietoa toimeenpanoa varten.....	20
4.1 Yleistietoa sukupuolesta ja sukupuolten tasa-arvosta	20
4.2 Sukupuoli, lapset ja perheet	22
4.3 Ikääntyneet ja sukupuoli	32
4.4 Sukupuolten hyvinvointi- ja terveyseroista.....	36
5 Arviointi ja suositukset.....	45
Lähteet.....	48

1 Yhteenveto

- LAPE-muutosohjelmalla tavoitellaan nykyistä lapsi- ja perhelähtöisempiä, ennaltaehkäisevämpiä ja vaikuttavampia palveluita. Mukana on sukupuolinäkökulman huomioonottamisen periaate.
- Palveluita kehitetään tietoisesti ottamaan huomioon myös perheiden monimuotoisuus.
- Sukupuolinäkökulman ja sukupuolen moninaisuuden huomioiminen on tärkeää kaikessa ihmisiin vaikuttavassa ja ihmisten kanssa tehtävässä työssä, myös palveluita kehitettäessä.
- Lapsi- ja perhepalvelujen uudistamisen yhteydessä kehitetään lapsivaikutusten arviointia ja lapsilähtöistä budjetointia. Tässä työssä on otettava huomioon jo olemassa olevat suvausohjeistukset.
- Sukupuoliroolit ja sukupuolistereotyytiat ovat vahvasti läsnä jo varhaiskasvatuksessa ja sukupuolen mukainen eriytyminen jatkuu peruskoulussa.
- Syksyllä 2016 voimaan tulevissa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on sitouduttu sukupuolten tasa-arvon edistämiseen monesta näkökulmasta.
- Hoiva on sukupuolittunut monella eri tapaa. Naiset kantavat suuren osan niin yksityisestä kuin julkisestakin hoivavastuusta. Esimerkiksi sote- ja sivistystoimessa työskentelevästä kuntien henkilöstöstä neljä viidesosaa on naisia.
- Naiset käyttävät suurimman osan perhevapaista ja avioerossa lapset jäävät usein äidille.
- Valtaosa omaishoitajista on naisia ja naiset myös kantavat läheishoivasta miehiä suuremman vastuun.
- Naiset elävät keskimäärin miehiä pidempään ja enemmistö ikääntyneistä on naisia. Iäkkäiden kohdalla sukupuoliero kasvaa sitä mukaa, mitä iäkkäämmistä henkilöistä on kyse.
- Sosiaali- ja terveyspalvelujen käyttö lisääntyy iän myötä. Sukupuolella on vaikutusta palvelujen tarpeeseen.
- Iäkkäiden, mutta myös esimerkiksi mielenterveysongelmaisten ja vammaisten hoiva sijoittuu aiempaa useammin kotioloihin. Vastuu hoivasta onkin siirtynyt julkispalveluiden toimijoilta enemmän lähipiirin auttajille ja perheenjäsenille.
- Sukupuolten välillä on eroja hyvinvoinnissa, sosiaalisessa osallisuudessa, terveydessä, sairastavuudessa ja kuolleisuudessa. Sukupuolten välisiä eroja suuremmat ovat kuitenkin sosioekonomiseen asemaan liittyvät erot, jotka ovat Suomessa poikkeuksellisen suuret ja edelleen kasvussa.

2 Vireillä olevia toimenpiteitä ja uudistuksia

Tässä tietokoosteessa keskitytään hyvinvoinnin, terveyden ja osallisuuden teemoihin. Näiden osalta rajautaan tarkastelemaan etenkin lapsi- ja perhepalvelujen uudistamisen kärkihanketta sisältäen myös nuorisotakuuseen ja nuorten TE-palveluihin liittyvät asiat sekä ikääntyneiden kotihoitoon ja omaishoitoon liittyviä uudistuksia. Hyvinvointi- ja terveyserojen vähentämistä käsitellään etenkin hyvien käytäntöjen kokoamisen ja poikkihallinnollisen yhteistyön osalta. Lisäksi on laadittu omat tietokoosteensa kolmesta muusta teemakokonaisuudesta.

Tietokoosteet:

1. Kestävä kasvu, julkinen talous ja rakenteet
2. Työllisyys, kilpailukyky, osaaminen ja koulutus
- 3. Hyvinvointi ja terveys**
4. Oikeusasiat ja turvallisuus

Teemat valittiin alun perin ministeriöiden tulevaisuuskatsausten ja hallitusohjelman perusteella ja niitä täsmennettiin hallituksen kärkihankkeiden ja muiden keskeisten toimenpiteiden valmistelun edetessä. Teemoja ja tietotarpeita kartoitettiin myös ministeriöille lähetetyllä kyselyllä. Tarkoituksena oli löytää tällä hallituskaudella käynnissä olevia keskeisiä uudistuksia, joiden toteutuksessa sukupuolinäkökulmalle ja tasa-arvon edistämisen tavoitteelle olisi tarvetta ja joiden tueksi arvioitiin tarvittavan koottua tasa-arvotietoa. Teemat valittiin myös siten, että ne koskevat yhtä aikaa useampaa ministeriötä ja luovat siten mahdollisuuksia sekä ministeriöiden väliselle yhteistyölle että tasa-arvon edistämistä koskevan osaamisen ja tiedon kehittämiseksi ja jakamiselle ministeriöiden välillä.

Tässä luvussa kuvataan tarkemmin tämän tietokoosteen teemojen rajausta ja niiden kytkeä hallituspolitiikan kokonaisuuteen. Lisäksi esitellään lyhyesti huhtikuulle 2016 ulottuvan seurannan perusteella myös konkreettiset käynnissä olevat toimenpiteet.

2.1 Lapsi- ja perhepalvelujen uudistaminen

Lapsi- ja perhepalvelujen uudistaminen on yksi **hyvinvointiin ja terveyteen** liittyvistä hallituksen kärkihankkeista (kärkihanke 3). Hallitusohjelman mukaan lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelman lähtökohtana on perheiden monimuotoisuus ja lapsen etu. Muutosohjelmalla tavoitellaan nykyistä lapsi- ja perheläheisempiä, ennaltaehkäisevämpiä ja vaikuttavampia palveluita.

Ohjelman tarkoituksena on uudistaa hajanainen palvelujärjestelmä integroiduksi palvelujen kokonaisuudeksi. Yhteen sovitettavia toimintoja ovat muun muassa sosiaali- ja terveystieteiden palvelut, kasvatus-, opetus- ja kulttuuripalvelut, nuorisotyö, maahanmuuttaja- ja kotoutumispalvelut, pahoinpitely- ja hyväksikäyttöasiat, nuorten työllisyyteen ja työpaikkojen perheystävällisyyteen liittyvät asiat, varusmiespalveluun liittyvät asiat, huoltajuuskysymykset ja rikoksiin syyllistyneiden nuorten palvelut sekä näillä aloilla toimivien järjestöjen ja seurakuntien toiminta. Ohjelmassa otetaan valtakunnallisesti käyttöön kaikille lapsiperheille suunnattu perhekeskusmalli, joka kokoaa julkisten matalan kynnyksen palvelujen yhteyteen myös järjestöjen, seurakuntien ja vertaistuen palvelut. Lisäksi luodaan alueelliset osaamis- ja tukikeskukset erityisen tuen ja avun tarpeessa oleville, vaikeasti oireileville lapsille ja nuorille.

Lastensuojelua uudistetaan vastaamaan paremmin asiakkaiden tarpeisiin, ja tietosuojalainsäädäntöä uudistetaan moniammatillisen yhteistyön lisäämiseksi. Koulua ja varhaiskasvatusta kehitetään, jotta ne tukisivat paremmin lapsen hyvinvointia. Velvoitteita puuttua kiusaamiseen lisätään. Lisäksi tehdään lapsen huolto- ja tapaamisoikeuslainsäädännön uudistus sekä vahvistetaan eropalveluita ja turvataan erotilanteissa lapsen

etu ja oikeus sekä isään että äitiin. Käytäntöön viedään myös perheystävällisten työpaikkojen toimintamalleja, mallinnetaan ja otetaan käyttöön päätösten lapsi- ja perhevaikutusten arviointi sekä tuotetaan välineitä lapsilähtöiseen budjetointiin.

Muutosohjelma ulottuu monille eri hallinnonaloille ja eri ministeriöiden vastuulle. Ministeriöistä muutosohjelma työllistää seuraavia: STM, OKM, SM, TEM, PLM ja OM. Muutosohjelman ohjaus- ja projekti-ryhmät tukevat suunnittelua ja toteutusta sekä vastaavat seurannasta ja arvioinnista. Työtä ohjaa perhe- ja peruspalveluministeri Juha Rehula.

Lapsi- ja perhepalvelujen uudistamiseen liittyy kiinteästi myös **osaamisen ja koulutuksen** kärkihanke 6: *nuorisotakuuta yhteisötakuun suuntaan*. Sen pyrkimyksenä on tukea nuorten elämänhallintaa, opintopolkujen rakentumista ja työllistymistä. Nuorten palveluita vahvistetaan ja niistä muotoillaan yhtenäinen kokonaisuus, jossa merkittäviä ovat kynnyksettömät monialaiset ohjaus- ja tukipalvelut. Erityistä huomiota kiinnitetään koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle syrjäytyneiden nuorten tukemiseen. Kärkihankkeessa pyritään myös löytämään ja toimeenpanemaan vaikuttavia toimintamalleja, jotta lasten, nuorten ja perheiden sote-palveluista muodostuu ehjä kokonaisuus. Kärkihankkeessa kaikille peruskoulun päättävälle taataan koulutuspaikka.

Kärkihankkeessa nuorisotakuusta kehitetään malli, jossa tukea tarvitsevan nuoren palvelut ovat yhdellä taholla. Nuorten auttamiseen keskittyvät yhden luokun palvelupisteet eli Ohjaamot toimivat julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin yhteistyöllä ja tätä yhteistyötä pyritään syventämään. Etsivää nuorisotyötä vahvistetaan kehittämällä luottohenkilötoimintamallia. Ohjaamojen ja etsivän nuorisotyön luottohenkilötoimintamallia ovat kehittämässä OKM, TEM ja STM. Kärkihankkeesta vastaavat opetus- ja kulttuuriministeri Sanni Grahn-Laasonen yhteistyössä oikeus- ja työministeri Jari Lindströmin ja perhe- ja peruspalveluministeri Juha Rehulan kanssa. Kärkihankkeen hyvät toimintatavat kootaan hyödynnettäväksi valtakunnallisesti.

2.2 Ikääntyneet ja omaishoito

Yksi hallituksen kärkihankkeista on *kehittää ikäihmisten kotihoitoa ja vahvistaa kaikenikäisten omaishoitoa* (kärkihanke 4). Hankkeen tavoitteena on luoda iäkkäille sekä omais- ja perhehoitajille nykyistä yhdenvertaisemmat, paremmin koordinoitut ja kustannuksia alentavat palvelut. Kärkihankkeen ensimmäisenä toimenpiteenä ikäihmisten kotihoito uudistetaan. Iäkkäiden ihmisten palvelujen järjestelmä uudistetaan asiakaslähtöiseksi, kustannusvaikuttavaksi ja yhteen sovitettujen palvelujen kokonaisuudeksi, jossa ensisijaisia ovat kotiin annetut palvelut. Uudistuksen toteutuminen varmistetaan poikkihallinnollisella yhteistyöllä, jossa mukana ovat muun muassa YM, LVM, SM, TEM ja OKM.

Toisena kärkihankkeen toimenpiteenä luodaan uusi omais- ja perhehoidon toimintamalli, joka painottuu hyvinvoinnin tukeen, valmennukseen ja kuntoutukseen. Tarkoituksena on säilyttää eri ikäisten omais- ja perhehoidossa olevien asiakkaiden sekä heitä hoitavien elämänlaatu sekä vähentää laitos- ja muun ympärivuorokautisen hoidon tarvetta. Omais- ja perhehoitajien hyvinvointia tukevalla toimenpiteillä pyritään lisäämään hoitotyön houkuttelevuutta ja helpottamaan omaishoidon ja työssäkäynnin yhdistämistä. Työn tueksi perustetaan alueelliset omais- ja perhehoidon tukikeskukset.

Ikääntyneen väestön palvelujen kehittämisen suuntaviivojen määrittelystä, lainsäädännön valmistelusta ja uudistusten toteuttamisen ohjaamisesta on vastuussa STM. Kärkihankkeelle on asetettu ohjaus- ja projekti-ryhmät ja niiden toimintaa ohjaa perhe- ja peruspalveluministeri Juha Rehula.

2.3 Hyvinvointi- ja terveyserot

Hallituksen kärkihankkeista yksi keskittyy *terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseen sekä eriarvoisuuden vähentämiseen* (kärkihanke 2). Tavoitteena on lisätä terveitä elämäntapoja, vahvistaa mielenterveyttä jokaisen suomalaisen arjessa sekä kaventaa hyvinvointi- ja terveyseroja muuttamalla arkiympäristöä hyvinvointia ja terveyttä tukevia elintapoja mahdollistaviksi.

Julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin toiminnassa otetaan käyttöön näyttöön perustuvia hyväksi havaittuja toimintamalleja, jotka edistävät nykyistä paremmin heikoimmassa asemassa olevien väestöryhmien hyvinvointia, terveyttä ja vastuunottoa. Ministeriöissä kehitetään ja vakiinnutetaan poikkihallinnollinen yhteistyö, jonka avulla hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen ja eriarvoisuuden kaventaminen tulevat osaksi jokaisen hallinnonalan toimia ja lainsäädäntöä.

Kärkihankkeen painopiste on projektissa Hyvät käytännöt pysyvään käyttöön. Sen tavoitteena on lisätä terveitä elämäntapoja ja ehkäistä kansansairauksia. Lisäksi edistetään mielenterveyttä ja osallisuutta ja torjutaan yksinäisyyttä. Projektin sisällöllisen valmistelun tukena on pyöreän pöydän asiantuntijaryhmä.

Kärkihankkeessa edistetään myös Terveellisten talojen Suomi -projektia sekä pysyvien rakenteiden luomista ministeriöiden väliseen yhteistyöhön. Kärkihankkeen toteuttamiseen ja kokeiluihin on käytettävissä yhteensä 8 miljoonaa euroa vuosina 2016–2019.

3 Tasa-arvopolitiikan ja -sääntelyn lähtökohtia

3.1 Kansalliset ja kansainväliset tasa-arvositoumukset

Sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi on olemassa Suomessa vahva normatiivinen ja sisällöllinen kehikko, joka perustuu sekä kansalliseen että kansainväliseen sääntelyyn ja sitoumuksiin. Mainitut normit sisältävät sekä erityisiä tavoitteita sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi ja syrjinnän ja eriarvoisuuden poistamiseksi että yleisen velvoitteen sisällyttää sukupuolten tasa-arvon edistäminen osaksi kaikkea toimintaa. Erityisiä velvoitteita asetetaan hallitukselle ja viranomaisille. Tässä osiossa kuvataan nämä normit ja viranomaisvelvoitteet pähkinänkuoressa.

Kansalliset normit Suomen perustuslaki Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta Muu kansallinen lainsäädäntö	EU Euroopan unionin perussopimukset Euroopan unionin perusoikeuskirja Tasa-arvodirektiivit
YK Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (CEDAW) Pekingin julistus ja toimintaohjelma Ihmisten kaupan ja toisten prostituutiosta hyötymisen tukahduttamista koskeva yleissopimus YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus ja siihen liittyvä valinnainen pöytäkirja yksilövalituksista (KP-sopimus) Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (TSS-sopimus)	EN Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (nk. Istanbulin sopimus) Euroopan ihmisoikeussopimus Euroopan sosiaalinen peruskirja Euroopan neuvoston yleissopimus ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta

Kansalliset normit

Kansallisesti relevantti sukupuolten tasa-arvoon liittyvä lainsäädäntö koostuu Suomen perustuslaista (731/1999) ja naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetusta laista (tasa-arvolaki 609/1986). Sukupuolten tasa-arvoon viittaavaa sääntelyä on myös useissa muissa laeissa, kuten työlainsäädännössä, perheitä ja palveluita koskevissa laeissa, rikoslainsäädännössä, ulkomaalaisasioita koskevissa laeissa, opetukseen, liikuntaan ja nuorisoon liittyvissä laeissa, kuntia ja alueita koskevassa sääntelyssä ja kuluttajansuojalaissa. Tarkempi kooste näistä laeista on Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen Sukupuolten tasa-arvo -sivustolla.

Suomen perustuslaki

Perustuslaki kieltää syrjinnän sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vammaisuuden, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Perustuslain mukaan sukupuolten tasa-arvoa edistetään yhteis-

<p>kunnallisessa toiminnassa sekä työelämässä, erityisesti palkkauksesta ja muista palvelussuhteen ehtoista määrittäessä, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään.</p> <p>Suomen perustuslaki (731/1999)</p>
<p>Tasa-arvolaki</p> <p>Lakia naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta kutsutaan tasa-arvolaksi. Se sisältää säännökset sukupuolten tasa-arvon edistämisestä ja syrjinnän kielloista sukupuolen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun perusteella.</p> <p>Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986)</p>
<p>Yhdenvertaisuuslaki</p> <p>Yhdenvertaisuuslaissa on säännökset yhdenvertaisten mahdollisuuksien edistämisestä ja syrjinnän kielloista muun henkilöön liittyvän syyn kuin sukupuolen perusteella.</p> <p>Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014)</p>
<p>Tasa-arvoon liittyvä lainsäädäntö</p> <p>Tasa-arvotiedon keskus: Tasa-arvoon liittyvä sääntely</p> <p>https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/tasa-arvon-edistaminen/tasa-arvolaki/tasa-arvoon-liittyva-saantely</p>

Tasa-arvolain tarkoituksena on estää sukupuoleen perustuva syrjintä ja edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa sekä sen toteuttamiseksi parantaa naisten asemaa erityisesti työelämässä. Lain tarkoituksena on myös estää sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuva syrjintä. Tasa-arvolaki sisältää syrjintää ja tasa-arvon edistämistä koskevia säännöksiä sekä säännöksiä lain valvonnasta ja seuraamuksista. Seksuaalinen häirintä ja häirintä sukupuolen perusteella ovat tasa-arvolain mukaan syrjintää.

Viranomaisten kannalta tasa-arvolaisissa olennaista on ensinnäkin syrjintäkielto sukupuolen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun perusteella. Kiellettyä on sekä välitön että välillinen syrjintä. Viranomaisen velvollisuutena on myös sukupuolten tasa-arvon suunnitelmallinen edistäminen (sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen) sekä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvan syrjinnän ennaltaehkäisy viranomaisen varsinaisessa toiminnassa ja palveluissa. Tavaroiden ja palvelujen saatavuutta ja tarjontaa sääntelee erillinen syrjintäkielto. Työnantajana viranomaisen on edistettävä henkilöstön tasa-arvoa ja laadittava henkilöstöä koskeva tasa-arvosuunnitelma samojen säännösten mukaan kuin muidenkin työnantajien. Tasa-arvolaki sisältää myös 40 prosentin kiintiösäännöksen, joka koskee valtion komiteoita, neuvottelukuntia ja muita vastaavia toimielimiä, kunnallisia toimielimiä sekä kuntien välisen yhteistoiminnan toimielimiä.

Tämän tietokoosteen teemojen kannalta olennaista sääntelyä on lisäksi ainakin seuraavissa laeissa:

- Perheisiin ja parisuhteisiin liittyvistä asioista säädetään muun muassa avioliittolaissa (234/1929), laissa rekisteröidystä parisuhteesta (950/2001) sekä nimilaissa (694/1985). Sukupuolineutraali avioliittolaki on vahvistettu ja tulee voimaan vuonna 2017. Vanhemmuudesta säädetään muun muassa isyyslaissa (700/1975), hedelmöityshoitolaissa (1237/2006) ja adoptiolaisissa (22/2012) ja eroon liittyvistä tilanteista muun muassa laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) sekä elatuslaissa (704/1975). Erikseen äitiyttä koskevan sääntelyn valmistelu on kesken. Sairausvakuutuslaissa (1224/2004) on säännökset äitiys-, erityisäitiys-, isyys- ja vanhempainrahasta. Laissa säädetään myös sairasta lasta hoitavalle vanhemmalle maksettavasta hoitorahasta. Lasten oikeudesta päivähoidon (36/1973) sekä kotihoidon tuesta ja yksityisen hoidon tuesta säädetään erikseen (1128/1996).

- Sosiaali- ja terveyspalveluista säädetään terveydenhuoltolaissa (1326/2010) ja sosiaalihuoltolaissa (1301/2014). Sosiaalihuoltolain nojalla palveluita tulee järjestää muun muassa lähisuhde- ja perheväkivallasta aiheutuvaan tuen tarpeeseen. Turvakotitoiminnasta säädetään erikseen (laki valtion varoista maksettavasta korvauksesta turvakotipalvelun tuottajalle 1354/2014).
- Tasa-arvonäkökulmasta merkittäviä ovat myös laki raskauden keskeyttämisestä (239/1970) sekä laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta (563/2002). Lisäksi asetuksella säädetään tarkemmin korjausprosessiin liittyvästä lääketieteellisestä selvityksestä sekä tutkimusten ja hoidon järjestämisestä (1053/2002). Asetuksessa viitataan myös steriloimislakiin (283/1970).
- Nuorten kannalta merkittävä on myös esimerkiksi nuorisolaki (72/2006), jonka tarkoituksena on tukea nuorten kasvua ja itsenäistymistä, edistää nuorten aktiivista kansalaisuutta ja nuorten sosiaalista vahvistamista sekä parantaa nuorten kasvu- ja elinoloja. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus mainitaan tavoitteen toteuttamisen lähtökohtina. Myös muun muassa liikuntalain (390/2015) tavoitteen toteuttamisessa lähtökohtina ovat tasa-arvo, yhdenvertaisuus, yhteisöllisyys, monikulttuurisuus, terveet elämäntavat sekä ympäristön kunnioittaminen ja kestävä kehitys. Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen mainitaan myös järjestöille myönnettävän valtioneuvoston kriteereissä.
- Asevelvollisuudesta säädetään asevelvollisuuslaissa (1438/2007). Siviilipalveluksesta (1446/2007) ja naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta (194/1995) säädetään omilla laeillaan. Tasa-arvolain sukupuoleen perustuvaan syrjintäkieltoon on säädetty asevelvollisuutta koskeva poikkeus.

CEDAW ja Pekingin toimintaohjelma

Kansainvälisesti tärkeimmän normatiivisen pohjan sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi muodostavat YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (SopS 68/1986, CEDAW-sopimus) sekä sopimuksen tavoitteita edistävät asiakirjat. Sukupuoleen perustuvan syrjinnän kielto on kuitenkin vanhempaa perua ja vahvistettu jo YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa vuonna 1948. Lisäksi kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa (SopS 7–8/1976; KP-sopimus) sekä taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa (SopS 6/1976; TSS-sopimus) on määräykset, joiden mukaan sopimuksessa tunnustettujen oikeuksien ja vapauksien nauttiminen on turvattava kaikille ilman minkäänlaista syrjintää.

CEDAW-sopimus hyväksyttiin vuonna 1979 YK:n yleiskokouksessa ja ratifioitiin Suomessa tasa-arvolain säätämisen yhteydessä vuonna 1986. Sopimus on oikeudellisesti sitova ja se sääntelee muun muassa naiskauppaa ja prostituutiota, osallistumista poliittiseen ja muuhun julkiseen elämään, kansalaisuutta, koulutusta, työelämää, terveydenhoitoa, talous- ja yhteiskuntaelämän aloja yleisesti, maaseudun naisia, oikeudellista tasa-arvoa ja oikeustoimikelpoisuutta sekä avioliittoa ja perhesuhteita.

Suomi on sitoutunut myös CEDAW-sopimuksen toimeenpanoa täsmentävään vuonna 1995 vahvistettuun **Pekingin julistukseen ja toimintaohjelmaan**, joka asettaa poliittisia velvoitteita Suomen hallituksille. Toimintaohjelmaan sisältyy pääosin kaikki CEDAW-sopimuksen teema-alueet, mutta niitä käsitellään toimintaohjelmassa huomattavasti laajemmin. Pekingin toimintaohjelmassa kiinnitetään lisäksi huomiota naisten köyhyyteen, aseellisiin konflikteihin, naisiin ja ympäristöön sekä tyttöjen asemaan. Pekingin toimintaohjelma myös velvoittaa hallituksia sukupuolivaikutusten arviointien tekemiseen sekä osoittamaan niiden toteuttamiselle riittävät varat.

Kiteytettynä voi sanoa, että nämä kaksi asiakirjaa luovat keskeisen sisällön naisten aseman parantamiselle sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla. Ne luovat maailmanlaajuisen standardin sille, mitä naisten ja miesten välillä tasa-arvolla tarkoitetaan, ja pyrkivät varmistamaan, että ihmisoikeussopimusten yleiset velvoitteet toteutuvat täysimääräisesti myös naisten osalta. Ne ovat myös Suomen sitoumuksia sukupuolinelämän valtavirtaistamisen edistämiseksi sekä sukupuolistereotyyppien ja sukupuolen mukaisen segregaaion purkamiseksi kansallisessa politiikassa. Suomi on uudistanut sitoumuksensa CEDAW-sopimuksen ja Pekingin toimintaohjelman toimeenpanoon viimeksi YK:n kestävä kehityksen tavoitteiden (Agenda 2030) vahvistamisen yhteydessä.

CEDAW-sopimuksen toimeenpanoa seuraava komitea on ilmaissut huolensa siitä, että yleissopimusta ei tunneta Suomessa yleisesti riittävästi ja siihen vedotaan ja sitä sovelletaan vain rajoitetusti (UN 2014, 2). CEDAW-sopimusta voisi hyödyntää kattavammin esimerkiksi säädösvalmistelussa, hallituksen eri politiikka-alueiden ohjelmissa, CEDAWin sekä kaikkien ihmisoikeussopimusten raportoinnissa. Lisäksi on kiinnitetty huomiota myös miesten ja sukupuolivähemmistöjen tasa-arvokysymyksiin. Esimerkiksi CEDAW-sopimuksen toimeenpanon seurannassa Suomea on pyydetty kiinnittämään enemmän huomiota muun muassa transsukupuolisten asemaan sekä miesten osuuteen vanhempainvapaiden käytössä (UN 2014, 4–11.)

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeudet

Kansainväliset ihmisoikeusjuristit ovat muotoilleet periaatteet YK:n ihmisoikeuksien täydennykseksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen osalta. Suomi tukee näiden periaatteiden ottamista kansainvälisen ihmisoikeusnormiston perustaksi.

[Yogyakartan periaatteet \(englanniksi\)](#)

Alla on joitakin esimerkkejä terveyteen, hyvinvointiin ja osallisuuteen liittyvistä teemoista CEDAW-sopimuksessa ja Pekingin toimintaohjelmassa:

- CEDAW-sopimuksen 11 artiklan mukaan sopimusvaltioiden tulee ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin estääkseen naisten syrjinnän avioliiton tai äitiyden perusteella ja varmistaakseen heidän tehokkaan oikeutensa työhön. Maiden tulee järjestää tarvittavat yhteiskuntapalvelut, jotta vanhemmat voisivat hoitaa velvollisuutensa sekä perhettään että työtään kohtaan ja osallistua julkiseen elämään, erityisesti edistämällä lasten päivähoitopalvelujen luomista ja kehittämistä.
- Sopimuksen 12 artiklan mukaan sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tarvittaviin toimenpiteisiin naisten syrjinnän poistamiseksi terveydenhoidon alalla ja varmistaakseen miesten ja naisten tasa-arvon pohjalta terveydenhoitopalvelujen saannin, mukaan lukien perhesuunnitteluun liittyvät palvelut. Sopimusvaltioiden tulee myös varmistaa naisille asianmukaiset palvelut raskauden, synnytyksen ja synnytyksen jälkeisen kauden aikana, antaen tarvittaessa palveluja maksuttomasti sekä riittävän ravinnon raskauden ja imettämisen aikana.
- Pekingin toimintaohjelmassa Suomen hallitus on sitoutunut parantamaan naisten mahdollisuuksia saada asianmukaista, kohtuuhintaista ja laadukasta terveydenhoitoa, informaatiota ja muita tarvittavia palveluita koko elämänsä ajan. Tämä tarkoittaa, että on suunniteltava ja toteutettava hajautettuja terveyspalveluita, jotka ottavat huomioon naisten erilaiset roolit ja velvollisuudet, heidän ajankäyttönsä vaatimukset sekä tarpeiden moninaisuuden. Tarpeiden moninaisuus liittyy esimerkiksi ikään, sosioekonomiseen asemaan ja kulttuuriin. Toimintaohjelman mukaan on myös vahvistettava naisten terveyttä edistäviä ennaltaehkäiseviä ohjelmia ja järjestettävä naisille riittävästi tukea sekä terveys- ja muita yhteiskunnallisia palveluita, jotka keventävät heidän monista rooleistaan perheensä ja yhteiskunnassa johtuvaa taakkaa. Erityisten ennaltaehkäisevien toimien kautta tulee suojella naisia, nuoria ja lapsia kaikelta hyväksikäytöltä, esimerkiksi seksuaaliselta hyväksikäytöltä ja väkivallalta. (UM 1996:6, 50–56.)
- Myös sukupuolen huomioonottavaa ja naiskeskeistä terveystutkimusta, hoitoa ja teknologiaa tulisi edistää. Samalla tulisi tukea tutkimusta, joka selvittää sukupuoleen perustuvan eriarvoisuuden vaikutuksia naisten terveyteen sekä tutkimusta, joka valottaa, kuinka naiset saavat ja käyttävät terveydenhoitopalveluja. Terveyspalveluissa erityinen painotus tulisi antaa tyttöjen ja naisten seksuaali-terveyteen sekä naisten terveyden seurantaan. Paikallisten terveyspalvelujen kehittämisessä on edistettävä sukupuolen huomioonottavaa kansalaisosallistumista, itsehoitoa ja erityisesti suunniteltuja ennaltaehkäiseviä terveysohjelmia. (UM 1996:6, 58–61.)
- Pekingin toimintaohjelmassa Suomen hallitus on sitoutunut toimenpiteisiin, joiden tavoitteena on puuttua naisten köyhyys. Köyhien naisten perustarpeista saada sosiaaliturvaa, terveydenhoitoa ja koulutusta tulee huolehtia sekä rakentaa riittävät turvaverkot ja -järjestelmät, jotta köyhyydessä

elävät naiset kykenevät selviytymään epäsuotuisissa taloudellisissa oloissa ja säilyttämään toimeentulonsa kriisitilanteissa. Köyhyyden naisistumiseen puuttuminen edellyttää, että sukupuolierot huomioonottavia tutkimusmenetelmiä ja tilastointia kehitetään ja sukupuolinäkökulma sisällytetään kaikkeen talouden päätöksentekoon. Toimintamallien ja -ohjelmien vaikutuksia köyhyyteen ja eriarvoisuuteen on tarkasteltava sukupuolinäkökulmasta ja varmistettava, että sosiaaliturvajärjestelmät kohtelevat naisia ja miehiä yhdenvertaisesti kaikissa elämänvaiheissa. Lisäksi on tuettava naisten työllisyyttä ja luotava talousmalleja, joiden kautta pyritään vaikuttamaan naisten tuloihin myönteisesti niin julkisella kuin yksityiselläkin sektorilla sekä turvattava maahanmuuttajanaisten ihmisoikeudet ja varmistettava, että heillä on mahdollisuus osallistua tuottavaan työhön. (UM 1996:6, 27–33.)

EU-sääntely

Sukupuolten tasa-arvo on mukana Euroopan unionista (SEU) ja Euroopan unionin toiminnasta tehdyssä sopimuksessa (SEUT), oikeudellisesti sitovassa perusoikeuskirjassa ja sitä säännellään myös direktiiveillä.

Euroopan unionin perussopimus Amsterdamin sopimuksesta, vuodesta 1997 lähtien on velvoittanut jäsenmaita poistamaan epätasa-arvoa ja edistämään naisten ja miesten tasa-arvoa kaikissa EU:n toimivaltaan liittyvissä asioissa. Sopimuksen mukaan sukupuolten tasa-arvo on yksi EU:n perusperiaatteista (SEU 2 artikla). Unioni pyrkii kaikissa toimissaan poistamaan eriarvoisuutta miesten ja naisten välillä, edistämään miesten ja naisten välistä tasa-arvoa (SEUT 8 artikla) sekä torjumaan syrjintää (SEUT 10 artikla). **EU:n perusoikeuskirjan** III-luku sisältää tasa-arvoa koskevat artiklat, joista 23 artikla koskee naisten ja miesten välistä tasa-arvoa.

Euroopan unionin perusoikeuskirja

23 artikla: Naisten ja miesten välinen tasa-arvo

Naisten ja miesten välinen tasa-arvo on varmistettava kaikilla aloilla työelämä ja palkkaus mukaan lukien.

Tasa-arvon periaate ei estä pitämästä voimassa tai toteuttamasta toimenpiteitä, jotka tarjoavat erityisetuja aliedustettuna olevalle sukupuolelle.

EU:n tasa-arvodirektiivit liittyvät pitkälti työelämän ja työn ja perheen yhteensovittamisen kysymyksiin:

- Direktiivi miesten ja naisten yhtäläisten mahdollisuuksien ja yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta työhön ja ammattiin liittyvissä asioissa (2006/54/EY)
- Direktiivi miesten ja naisten tasa-arvoisen kohtelun periaatteen soveltamisesta itsenäisiin ammattinharjoittajiin (2010/41/EU)
- Direktiivi miesten ja naisten yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta tavaroiden ja palvelujen saatavuuden ja tarjonnan alalla (2004/113/EY)
- Direktiivi toimenpiteistä raskaana olevien ja äskettäin synnyttäneiden tai imettävien työntekijöiden turvallisuuden ja terveyden parantamisen kannustamiseksi työssä (92/85/ETY)
- Direktiivi BUSINESSEUROOPEN, UEAPME:n, CEEP:n ja EAY:n tekemän vanhempainvapaata koskevan tarkistetun puitesopimuksen täytäntöönpanosta ja direktiivin 96/34/EY kumoamisesta (2010/18/EU)
- Direktiivi miesten ja naisten tasa-arvoisen kohtelun periaatteen asteittaisesta toteuttamisesta sosiaaliturvaa koskevissa kysymyksissä (79/7/ETY).

Euroopan neuvosto

Myös Euroopan neuvoston sopimukset sääntelevät sukupuolten tasa-arvon edistämistä. Suomi on ratifioinut Euroopan neuvoston yleissopimuksen naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (SopS 52/2015), joka on ensimmäinen naisten oikeuksia säätelevä eurooppalainen sopimus. Sukupuolten tasa-arvon kannalta olennaisia ovat myös sopimus ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta (SopS 43/2012), ihmisoikeussopimus (SopS 18/1990) sekä Euroopan sosiaalinen peruskirja (SopS 78/2002).

Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (nk. **Istanbulin sopimus**) velvoittaa ehkäisemään uhriksi joutumista ja tukemaan uhria. Väkivallan ehkäisyn osalta (luku III) korostetaan muun muassa haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden erityistä huomioon ottamista, valistusta ja koulutusta, ennalta ehkäisevien puuttumis- ja hoito-ohjelmien tarjoamista sekä yksityisen sektorin ja joukkoviestintien osallistumista. Tuen osalta (luku IV) mainitaan muun muassa yleiset ja erityistukipalvelut, turvakodit, auttavat puhelimet, seksuaalisen väkivallan uhrien tukeminen sekä väkivaltaa nähneiden lasten erityinen tuki. Sopimus sisältää myös muun muassa rikoslainsäädäntöön, oikeusprosesseihin, maahanmuuttoon ja turvapaikanhakijoihin liittyviä säännöksiä (luvut V–VII).

3.2 Hallituksen tasa-arvopoliittiset tavoitteet

Suomessa sukupuolten tasa-arvon edistäminen institutionalisoitui valtionhallintoon vuonna 1972, kun ensimmäinen tasa-arvoelin Tasa-arvoasiain neuvottelukunta (TANE) perustettiin. Vuonna 1980 laadittiin ensimmäinen hallituksen tasa-arvo-ohjelma ja vuodesta 1997 lähtien kaikilla Suomen hallituksilla on ollut omat tasa-arvopoliittiset ohjelmansa.

Nykyinen **hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2016–2019** (STM 2016:4) sisältää tavoitteita muun muassa työelämän tasa-arvon ja työn ja perhe-elämän yhteensovittamisen parantamiseksi, koulutuksen ja liikunnan tasa-arvotyön edistämiseksi, naisiin kohdistuvan ja lähisuhdeväkivallan ehkäisemiseksi sekä miesten hyvinvointierojen pienentämiseksi. Lisäksi hallitus arvioi hankkeidensa sukupuolivaikutuksia.

Tämän tietokoosteen teemojen kannalta tasa-arvo-ohjelman keskeisiä tavoitteita ja toimenpiteitä ovat muun muassa seuraavat:

- Tasa-arvo-ohjelman mukaisesti työn ja perheen yhteensovittamista sujuvoitetaan vahvistamalla perheystävällisiä käytäntöjä työpaikoilla. Lisäksi työikäisten miesten ja naisten mahdollisuuksia omaisen hoitamiseen lisätään sukupuolinäkökulma huomioiden. Toimenpiteet toteutetaan osana lapsi- ja perhepalvelujen sekä ikääntyneiden ja omaishoidon kärkihankkeita.
- Lisäksi hallitus tukee vanhemmuutta vahvistamalla vanhemmille tarkoitettua eropalvelua ja uudistaa lapsen huolto sekä tapaamisoikeutta koskevaa lainsäädäntöä.
- Miesten hyvinvoinnin ja terveyden parantamisen osalta tavoitteena on, että miesten ja poikien tilanne ja tarpeet eri elämänvaiheissa otetaan nykyistä paremmin huomioon sosiaali- ja terveystalouksissa. Tätä tarkoitusta varten muun muassa vahvistetaan lasten, nuorten ja perheiden kanssa työskentelevien ammattilaisten miehiin ja poikiin liittyvää osaamista.
- Tasa-arvo-ohjelmassa on sitouduttu myös Istanbulin sopimuksen toimeenpanoon ja sen varmistamiseen, että naisiin kohdistuvan väkivallan ja lähisuhdeväkivallan uhrien ja tekijöiden palvelut otetaan osaksi sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja. Tavoitteena on myös yhtenäisen palveluketjun luominen seksuaalisen väkivallan uhreille.

Toinen keskeinen kansallista tasa-arvopolitiikkaa linjaava asiakirja on **valtioneuvoston selonteko naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta** vuodelta 2010. Järjestyksessään ensimmäinen tasa-arvoselonteko kuvaa hallitusten keskeisiä tavoitteita, jotka ovat keskittyneet muun muassa naisten osuuden kasvattamiseen pää-

töksenteossa, työelämän ja koulutuksen tasa-arvokysymyksiin, perhevapaiden tasaisempaan jakautumiseen sekä naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyyn. Selonteko linjaa sukupuolten tasa-arvon edistämistä vuoteen 2020 saakka. Sen mukaisesti sukupuolten tasa-arvon toteutuminen vaatii vielä määrätietoista työtä useilla eri osa-alueilla.

Keskeisiä osa-alueita tämän tietokoosteen kannalta ovat muun muassa seuraavat:

- Valtioneuvoston tasa-arvoselonteossa kiinnitetään huomiota perheen ja työn yhteensovittamisen ratkaisuihin. Väestön ikääntyessä entistä useampi työssäkäyvä kantaa vastuuta vanhenneista vanhemmistaan ja auttaa heitä monin tavoin, vaikkei kannakaan päävastuuta hoidosta. Perhevapaiden osalta kannatetaan malleja, jotka tasaavat perhevapaiden käyttöä vanhempien välillä ja lisäävät etenkin isien vapaiden käyttöä. Tavoitteena on myös perheiden moninaisuuden huomioon ottaminen perhevapaiden kehittämisessä siten, että perhevapaajärjestelmä kohtelee kaikkia lapsia yhdenvertaisesti riippumatta siitä, minkälaiseen perheeseen he syntyvät. (STM 2010:8, 42.)
- Hyvinvoinnin ja terveyden osalta kiinnitetään huomiota etenkin miesten asemaan ja painotetaan sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen tärkeyttä miesten kokemien ongelmien ratkaisemiseksi. Tavoitteena on muun muassa isän roolin vahvistaminen perheessä sekä miesten vanhemmuuden tukeminen myös erolanteissa. Lisäksi todetaan, että miehiä ja tasa-arvoa koskevaa osaamista ja asiantuntemusta tulee rakentaa kolmella tasolla: akateemisen tutkimuksen ja opetuksen, julkishallinnon asiantuntijaresurssien sekä erilaisten julkisten palveluiden, kuten sosiaali- ja terveyspalveluiden, tasolla. (STM 2010:8, 43–45.)
- Selonteon tarkoituksena on myös varmistaa väkivallan ehkäisyyn liittyvien palveluiden saatavuus valtakunnallisesti esimerkiksi lainsäädännön keinoin. Väkivallan uhreille ja muille osapuolille tarjotut palvelut liitetään kunnallisiin sosiaali- ja terveyspalveluihin. Tätä varten luodaan pysyvä ohjaus- ja tukirakenne valtakunnallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla. Vastaisuudessa hallitus varmistaa myös prostituutiosta irtaantumiseen ja muihin toimeentulokeinoihin siirtymiseen liittyvien kunnallisten palveluiden saatavuuden. Valtion, kuntien ja järjestöjen välinen työnjako näiden palveluiden järjestämisessä ja tuottamisessa selvitetään. Palveluiden suunnittelussa ja toimeenpanossa huomioidaan väkivaltaa ja väkivallan uhkaa kokeneiden vähemmistöryhmien kuten esimerkiksi etnisten vähemmistöjen, maahanmuuttajien, vammaisten, ikääntyvien sekä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen ja lasten erityistarpeet. Myös väkivaltaa lähisuhteissaan kokeneiden miesten erityistarpeet huomioidaan. (STM 2010:8, 46.)

Tasa-arvo-ohjelma

Hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa vuosille 2016–2019 asetetaan konkreettiset tavoitteet tasa-arvon ja sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen edistämiseksi.

[Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2016–2019](#)

Tasa-arvoselonteko

Vuonna 2010 valmistunut ensimmäinen valtioneuvoston selonteko naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta arvioi tasa-arvopolitiikan toteutusta viime vuosikymmenillä sekä linjaa sen tavoitteita vuoteen 2020 saakka.

[Valtioneuvoston selonteko naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta](#)

Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen

Naisten ja miesten välinen tasa-arvo on tunnustettu Suomessa keskeiseksi yhteiskunnalliseksi päämääräksi, joka tulee huomioida kaikessa yhteiskunnallisessa päätöksenteossa ja toiminnassa. Sukupuolten tasa-arvoa on usein todettu edistettävän kaksoisstrategialla. Yksi osa strategiaa on poikkihallinnolliset tasa-

arvopoliitiikan erityistoimet, joita toteutetaan tasa-arvon esteiden poistamiseksi. Toinen osa taas on sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen kaikkeen päätöksentekoon ja sen valmisteluun. (STM 2010:8, 14.)

Suomessa sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen perustuu Euroopan neuvoston asiantuntijaryhmän määritelmään vuodelta 1998. Keskeistä tässä työssä ovat prosessien muuttaminen, sukupuolinäkökulman sisällyttäminen kaikkeen toimintaan ja kaikille kuuluva toteuttamisvastuu:

Valtavirtaistaminen on poliittisten ja hallintoprosessien uudelleen organisoimista, parantamista, kehittämistä ja arviointia niin, että pyrkimys sukupuolten tasa-arvoon sisällytetään kaikkeen politiikkaan ja hallintotoimiin, kaikilla tasoilla ja kaikissa vaiheissa niiden toimijoiden toimesta, jotka normaalisti näihin osallistuvat.

Tasa-arvolain 4 § sisältää sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen velvoitteen. Sen mukaan viranomaisten tulee kaikessa toiminnassaan edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti sekä luoda ja vakiinnuttaa sellaiset hallinto- ja toimintatavat, joilla varmistetaan naisten ja miesten tasa-arvon edistäminen asioiden valmistelussa ja päätöksenteossa. Erityisesti tulee muuttaa niitä olosuhteita, jotka estävät tasa-arvon toteutumista.

Sukupuolinäkökulman valtavirtaistamiseen sitoudutaan myös hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa 2016–2019 (STM 2016:4), jonka mukaan kaikki ministeriöt ovat sitoutuneet edistämään sukupuolten tasa-arvoa toiminnassaan. Keskeisiin yhteiskunnallisiin ja hallinnollisiin uudistuksiin kuten hallituksen kärkihankkeisiin valtavirtaistetaan sukupuolinäkökulma. Kaikkien ministeriöiden tulee myös selvittää politiikka-alansa keskeiset tasa-arvohaasteet, sisällyttää lainvalmisteluun sukupuolivaikutusten arviointi sekä varmistaa toiminnallisten tasa-arvotyöryhmien työskentelymahdollisuudet. Ministeriöt myös jatkavat valtavirtaistamisen yhteistä kehittämistä muun muassa toiminnallisten tasa-arvotyöryhmien verkostossa ja varmistavat, että hallinnonalalla tuotetaan sukupuolen mukaan jaoteltua tietoa ja että sitä käytetään valmistelun ja päätöksenteon pohjana.

- Tämän tietokoosteen teemojen kannalta erityisinä seurattavina hankkeina mainitaan kärkihanke 2: *Edistetään terveyttä ja hyvinvointia sekä vähennetään eriarvoisuutta* ja kärkihanke 3: *Toteutetaan lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma.*

Valtioneuvoston tasa-arvoselonteossa sukupuolinäkökulman valtavirtaistamista koskevat linjaukset käsittelevät pääasiassa valtionhallinnon toimintaa. Selonteon mukaan sukupuolinäkökulma valtavirtaistetaan valtionhallinnon toiminnan ja talouden suunnittelun avainprosesseihin, kuten säädösvalmisteluun, talousarvion laadintaan ja seurantaan, strategiatyöhön ja alaisen hallinnon tulosohtaukseen. Huomiota kiinnitetään myös työn resursseihin, jatkuvuuteen ja osaamisen kehittämiseen ministeriössä. Lisäksi tavoitteena ovat muun muassa valtavirtaistamista koskevan sääntelyn vahvistaminen ja täsmentäminen tasa-arvolaissa sekä miesten asemaan liittyvien näkökulmien huomioonottaminen osana sukupuolinäkökulman valtavirtaistamista. (STM 2010:8, 32–34.)

4 Tasa-arvotietoa toimeenpanoa varten

4.1 Yleistietoa sukupuolesta ja sukupuolten tasa-arvosta

Moninainen sukupuoli

Sukupuoli on moninainen asia sekä yksilön että yhteiskunnan näkökulmasta. Sen ulottuvuuksia voidaan hahmottaa esimerkiksi seuraavalla jaottelulla:

- a. *Biologinen sukupuoli* -termiä on käytetty silloin, kun on puhuttu ruumiillisista sukupuolen määrittelyn ulottuvuuksista, kuten anatomiasta, kromosomeista tai hormoneista. Biologinen sukupuoli on määritetty kaksijakoisena, vaikka tosiasiaa myös sukupuoleen liitetyt biologiset tunnusmerkit ovat moninaisia ja niiden määrittely muuttunut historiallisesti eri yhteyksissä. Tästä syystä sukupuolen biologisen ulottuvuuden korostaminen on usein harhaanjohtavaa. Monesti voi käyttää mieluummin esimerkiksi termiä syntymässä määritelty sukupuoli.
- b. *Sosiaalinen sukupuoli* tarkoittaa niitä rooleja, odotuksia ja merkityksiä, joita sukupuoliin liitetään. Myös sosiaalinen sukupuoli on määritelty usein kaksijakoisena. Kuitenkin nykyään kaksijakoisia sukupuolirooleja ja jaon normatiivisuutta pidetään rajoittavina ja eriarvoisuutta ylläpitävinä.
- c. *Juridisella sukupuolella* tarkoitetaan henkilön laillista sukupuolta, joka ilmenee henkilötunnuksesta. Juridinen sukupuoli vahvistetaan syntymässä tai sukupuolenkorjausprosessin yhteydessä. Suomessa on tällä hetkellä kaksi juridista sukupuolta, nainen ja mies.
- d. *Sukupuoli-identiteetillä* puolestaan tarkoitetaan henkilön omaa kokemusta sukupuolestaan sekä tapaa ilmaista sukupuoltaan esimerkiksi pukeutumisella, käytöksellä tai muulla vastaavalla tavalla. Sukupuoli-identiteetti ei välttämättä vastaa syntymässä määriteltyä sukupuolta eikä rajaudu vain kahteen juridiseen sukupuoleen. Itse määritelty sukupuoli-identiteetti on suositeltavin tapa ymmärtää yksilön sukupuoli.

Käytännön työn kannalta on hyvä määritellä, mitä sukupuolen ulottuvuutta kulloinkin tarkastelee. Tilastoissa on useimmiten kyse joko itse ilmoitetusta sukupuolesta (sukupuoli-identiteetti) tai henkilötunnukseen perustuvasta sukupuolesta (juridinen sukupuoli). Biologiset näkökohdat voivat olla olennaisia esimerkiksi sairauksien ennaltaehkäisyn ja hoidon näkökulmasta. Sukupuoli-identiteetti ja sosiaalinen sukupuoli vaikuttavat meihin kenties eniten. Sosiaalisessa sukupuolella on kyse siitä, miten näemme ja määrittelemme toisemme. Sukupuoli-identiteetissä on puolestaan kyse siitä, miten määrittelemme itsemme. Sukupuolella tarkoitetaan tilanteesta riippuen näitä kaikkia.

Sukupuolen sosiaalisia ja yhteiskunnallisia merkityksiä avaa esimerkiksi seuraava myös oppikirjaksi tarkoitettu yleisteos:

- ✓ **Saresma, Tuija & Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) (2010) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino.**

Käsikirja avaa sukupuolen rakentumista ja sukupuolentutkimusta humanistisesta ja yhteiskuntatieteellisestä näkökulmasta. Kirjan aiheina ovat muun muassa sukupuolen merkitys vanhemmuudessa, työelämässä, kasvatuksessa, politiikassa ja kielessä ja se tarkastelee myös sukupuolta suhteessa muihin yhteiskunnallisiin eroihin.

Lue lisää: Tasa-arvotiedon keskus: Sukupuoli (<https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli>)

Lue lisää: Tasa-arvotiedon keskus: Sanasto (<https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sanasto>)

Sukupuolten tasa-arvo

Sukupuolten tasa-arvolle löytyy useita määritelmiä, joista olennaisia elementtejä on yhdistelty Tasa-arvotiedon keskuksen sanastosta löytyvään määritelmään:

Sukupuolten tasa-arvolla tarkoitetaan kaikkien sukupuolten yhtäläisiä oikeuksia ja mahdollisuuksia sekä vallan ja resurssien tasapuolista jakautumista. Usein puhutaan sekä muodollisesta tasa-arvosta, eli syrjimättömyydestä ja yhdenvertaisista oikeuksista ja kohtelusta, että tosiasiallisesta tasa-arvosta eri tilanteiden ja niiden lopputulosten suhteen. Sukupuolten tasa-arvoon vaikuttavat sukupuolen ohella myös muut, yhteiskunnallista eriarvoisuutta aiheuttavat tekijät. Tästä syystä sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi tarvitaan nämä risteävät tekijät huomioonottavaa intersektionaalista tarkastelua.

Aiemmissa luvuissa on annettu esimerkkejä siitä, mitä sukupuolten tasa-arvo tarkoittaa Suomen kansainvälisten ja kansallisten sitoumusten valossa.

Hyviä yleisteoksia sukupuolten tasa-arvosta ja sen edistämisestä Suomessa ovat esimerkiksi seuraavat:

- ✓ **Ahtela, Karoliina & Bruun, Niklas & Koskinen, Pirkko K. & Nummijärvi, Anja & Saloheimo, Jorma (2006) Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus. Helsinki: Talentum.**

Kirja tarjoaa selkeän kuvauksen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussäädöksistä, niiden yhteisistä piirteistä ja eroista sekä syrjintäkielloista eri aloilla. Kirja soveltuu käsikirjaksi lakimiehille tai työssään tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslainsäädäntöä soveltavalle. Uusimpien lainmuutosten osalta on lisäksi hyvä tutustua tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusvaltuutettujen sivuilla oleviin ohjeisiin.

- ✓ **Kantola, Johanna & Nousiainen, Kevät & Saari, Milja (toim.) (2012) Tasa-arvo toisin nähtynä: Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen. Helsinki: Gaudeamus.**

Kirja käsittelee suomalaista tasa-arvoa oikeustieteen ja politiikantutkimuksen näkökulmista. Se esittelee tasa-arvopolitiikan keinoja, välineitä, toimijoita ja haasteita sekä kansainvälisen politiikan ja sääntelyn merkitystä kansalliselle tasa-arvopolitiikalle. Teemoja käsitellään moninaistuvan ja monikulttuuristuvan yhteiskunnan näkökulmista.

Lue lisää: Tasa-arvotiedon keskus: Tasa-arvon edistäminen (<https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/tasa-arvon-edistaminen>)

Hyviä ohjeita sukupuolten tasa-arvon edistämiseen

Tasa-arvolaki määrittelee perustan sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi ja syrjinnän poistamiseksi. Eri toimijoiden työn tueksi on lisäksi laadittu useita oppaita ja ohjeita, joista on apua tasa-arvon edistämiseksi ja sukupuolinäkökulman huomioonottamisessa omassa työssä. Oma ohjeensa on laadittu ministeriöiden työn tueksi. Kaikissa ministeriöissä on myös omat tasa-arvoasioista vastaavat henkilöt ja työryhmät, joilta voi pyytää apua työhön. Lisäksi monissa ministeriöissä on laadittu toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma.

- ✓ **Tasa-arvolaki. Esitteitä 2015. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.**

Esite kuvaa tasa-arvolain keskeisen sisällön pähkinänkuoressa. Esitteessä on tietoa eri toimijoita koskevista tasa-arvon edistämisen velvoitteista sekä syrjinnän ja häirinnän määrittelyistä ja kielloista. Lisäksi kuvataan esimerkiksi työntekijän oikeuksia työelämän syrjintätilanteissa. Esite sisältää myös tasa-arvolain tekstin kokonaisuudessaan.

- ✓ **Tasa-arvolaki, viranomaiset ja sukupuolen moninaisuus. Esitteitä 2015. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.**

Esite tarjoaa viranomaiselle perustietoa sukupuolen moninaisuudesta ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kokemasta syrjinnästä. Sen avulla viranomaiset osaavat puuttua syrjintään ja ennaltaehkäistä sitä. Esitteen lisäksi aiheesta on olemassa myös laajempi tietopaketti, johon kannattaa tutustua etenkin silloin, kun tehtävät liittyvät kiinteästi tai niillä voi olla vaikutusta sukupuolivähemmistöjen asemaan (Tanhua, Mustakallio, Karvinen, Huuska & Aaltonen 2015).

- ✓ **Sukupuolisilmälasit käytössä. Käsikirja ministeriöiden tasa-arvotyön tueksi. Julkaisuja 2009:13. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.**

Käsikirjan avulla saa kokonais kuvan sukupuolten tasa-arvon edistämisestä ministeriöissä. Se auttaa kehittämään ministeriöiden lainvalmistelua, hanketyötä, suunnittelua ja budjetointia sekä arvioimaan toiminnan sukupuolivaikutuksia yksittäisissä kysymyksissä. Opas sisältää konkreettisia työkaluja ja tasa-arvosanaston.

- ✓ **Sukupuolivaikutusten arvioiminen lainsäädäntöhankkeissa. Julkaisuja 2007:25. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.**

Sukupuolivaikutusten arvioinnista on olemassa myös erillinen opas, joka on edelleen käyttökelpoinen arvioinnin väline. Opas täydentää oikeusministeriön antamia säädösehdotusten vaikutusten arvioinnin ohjeita (OM:n julkaisuja 2007:6).

Lue lisää: Tasa-arvotiedon keskus: Tasa-arvon edistämisen työkaluja

(<https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/tasa-arvon-edistaminen/tyokalut>)

4.2 Sukupuoli, lapset ja perheet

Seuraavissa luvuissa tarkastellaan lapsi- ja perhepalvelujen uudistamisen kärkihanketta sukupuolinäkökulmasta keskittyen myös nuorisotakuuseen ja nuorten TE-palveluihin liittyviin asioihin.

Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelman lähtökohtana on perheiden monimuotoisuus ja lapsen etu. Muutosohjelmalla tavoitellaan nykyistä lapsi- ja perhelähtöisempiä, ennaltaehkäisevämpiä ja vaikuttavampia palveluita. Samalla nuorten ja perheiden palveluita, kuten sosiaali- ja terveyspalvelut, kasvatus- ja koulutus, nuorisotyö, työllisyyspalvelut sekä huoltajuuskysymykset ja rikoksiin syyllistyneiden nuorten palvelut, sovitetaan yhteen lapsi- ja perhelähtöiseksi palvelukokonaisuudeksi.

Lapsi- ja perhepalveluiden, mutta myös muiden tämän tietokoosteen aiheiden osalta yksi keskeisimmistä näkökulmista sukupuolten tasa-arvoon on sosiaali- ja terveysalan henkilöstön sukupuolijakauma. Kuntatyönantajien mukaan tällä hetkellä naisista yli kolmannes ja miehistä joka kymmenes työskentelee kuntien palveluksessa. Kolme neljäsosaa kunnallisesta henkilöstöstä työskentelee terveydenhuollossa, sosiaalitoimessa tai sivistystoimessa. Neljä viidesosaa tästä henkilöstöstä on naisia. Henkilöstön sukupuolijakaumalla voi olla vaikutusta sote-palveluihin, ja tämä on hyvä pitää mielessä myös tätä tietokoostetta lukiessa.

Tässä tietokoosteessa keskitytään sukupuolten tasa-arvoon terveyden ja hyvinvoinnin alalla erityisesti palveluiden näkökulmasta. Henkilöstökysymyksiä tarkastellaan tarkemmin kestävästä kasvusta, julkista taloutta ja rakenteita käsittelevässä tietokoosteessa, jossa aiheena on muun muassa sote- ja aluehallintouudistuksen vaikutukset sukupuolten kannalta.

Sukupuolten tasa-arvo lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa

Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (STM 2016:29, 19–20) tavoitteena on, että maakunnassa ja sen alueella sijaitsevilla kunnissa kaikki lasten, nuorten ja perheiden palvelut sovitetaan yhteen lapsi- ja perhelähtöiseksi palvelujen kokonaisuudeksi. Yhteen sovittajana toimii perhekeskus, joka koordinoi maakunnan sote-palvelujen, kuntien palvelujen sekä järjestöjen ja seurakuntien lapsi- ja perhetoiminnan yhteistyötä. Kaikille lapsiperheille suunnattu perhekeskus on tapa koota hajanaisia palveluita ja siirtää painopistettä varhaiseen tukeen. Perhekeskuksen palvelut edustavat terveys-, sosiaali- ja kasvatustieteen asiantuntevasta (mm. neuvolatoiminta, perhetyö, varhaiskasvatus).

Palveluiden kokoamisen yhtenä periaatteena on vanhempien sekä eri-ikäisten lasten ja nuorten erilaisten palvelutarpeiden sekä eri sukupuolten tarpeiden huomioon ottaminen. Palveluita kehitetään tietoisesti ottaen huomioon perheiden monimuotoisuus. Samalla kehitetään palveluita sukupuolitietoisesti eli isien ja äitien, poikien ja tyttöjen erilaiset tarpeet sekä sukupuolen moninaisuuden huomioivaksi. Tämä tarkoittaa ammattilaisten osaamista, parempaa tietoa ja ymmärrystä perheiden tarpeista, tiedottamista, uusia käytäntöjä ja verkostoitumista kolmannen sektorin ja järjestöjen kanssa. Työssä huomioidaan myös maahanmuuttajien määrän lisääntyminen. (STM 2016:29, 16, 19.)

Palveluita kehitettäessä ja koordinaatiota parannettaessa sukupuolinäkökulma on tärkeää ottaa huomioon läpileikkaavana periaatteena. Aiemmissa luvuissa on nostettu esiin joitakin tärkeimpiä oppaita ja välineitä tähän työhön. Myös sukupuolen moninaisuuden huomioiminen on tärkeää kaikessa ihmisiin vaikuttavassa ja ihmisten kanssa tehtävässä työssä. Se on erityisen tärkeää toimittaessa nuorten kanssa. Yli 80 prosenttia transnuorista on kokenut epäasiallista kohtelua, kiusaamista tai häirintää koulussa ja liki puolet myös omassa perheessään (Alanko 2014, 23, 27–28). Vaikka sukupuolen moninaisuus yhdistetään usein sukupuolivähemmistöihin, sillä voi kuvata jokaisen kokemusta omasta sukupuolestaan sekä ylipäänsä sukupuolen moninaisia ilmenemismuotoja, tyylejä, kulttuureja ja merkityksiä yhteiskunnassa.

Oletus biologisesti syntyessä määrittyvästä, kahtiajakautuneesta sukupuolesta on yhteiskunnassa vahva. Yhtenä esimerkkinä tästä Suomessa on intersukupuolisten lasten hoito, jossa tähän asti on usein turvauduttu sukupuolen määrittämiseen ja korjaavaan kirurgiaan mahdollisimman varhain. Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta ETENEn kannanotossa maaliskuulta 2016 (STM105:00/2014) suositellaan kuitenkin toimenpiteistä pitäytymistä kunnes henkilö itse voi määrittää oman sukupuoli-identiteettinsä. ETENEn mukaan sukupuolen määrittämiseen tähtäävät toimenpiteet voivat olla turhia ja jopa haitallisia, ja ne voivat aiheuttaa paljon kärsimystä lapselle, mutta myös kustannuksia yhteiskunnalle.

ETENE kannustaa myös yleisen tietoisuuden lisäämiseen sukupuolesta inhimillisenä ominaisuutena, niin että ihmiset terveydenhuollossa, päiväkodeissa, kouluissa, urheilujärjestöissä, seurakunnissa, kansalaisjärjestöissä ja muissa lapsen parissa toimivissa yhteisöissä olisivat tietoisia sukupuolen moninaisuudesta ja voisivat tukea esimerkiksi juuri intersukupuolisten lasten kasvua ja kehitystä täysivaltaisiksi, kaikkien kanssa yhdenvertaisiksi kansalaisiksi. Sukupuolen ja sukupuolen huomioonottamista varhaiskasvatuksessa ja kouluissa käsitellään tarkemmin jäljempänä. Tarve tyttöjen, poikien ja sukupuolen moninaisuuden huomioon ottamiseen sekä omien ennakkokäsitysten ja oletusten tarkasteluun koskee kuitenkin myös muuta palvelujärjestelmää.

Alangon (2014, 8) sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvia nuoria käsittelevässä selvityksessä kiinnitetään huomiota siihen, miten nuorten arki pilkkoutuu hallintomaailmassa sektoreihin: sosiaali- ja terveysasioita hoidetaan yhtäällä, toiset virkamiehet huolehtivat yhdenvertaisuudesta ja koulutus-, työ- ja vapaa-ajan teemat kuuluvat vielä kolmansille toimijoille. Nuorten arkielämä ylittää hallinnolliset sektorirajat ja siksi myös palveluissa ja niiden kehittämisessä tulee tehdä sektorirajat ylittävää työtä. Alangon mukaan kaikkien lasten ja nuorten kanssa työskentelevien on tärkeää tunnistaa, tehdä näkyväksi ja murtaa normeja, jotka estävät joidenkin ihmisten tai ihmisryhmien oikeuksien toteutumisen.

Osana muutosohjelmaa vahvistetaan myös lapsen oikeuksiin ja tietoon perustuvaa toimintakulttuuria. Tätä tarkoitusta varten muun muassa mallinnetaan ja otetaan käyttöön päätösten lapsivaikutusten arviointi eli väline lapsen edun selvittämiseen päätöksenteon perustaksi. Arvioinnin lähtökohtana ovat lapsen oikeuksi-

en sopimuksessa turvatut oikeudet. Lisäksi luodaan välineet lapsilähtöiseen budjetointiin eli lapsiin kohdistuvien taloudellisten panostusten jäljittämiseen ja niiden vaikuttavuuden seurantaan. (STM 2016:29, 17.)

Valtionhallinnossa on jo pitkään kehitetty välineitä ja perustaa sukupuolivaikutusten arvioinnille sekä sukupuolitietoiselle budjetoinnille. Sukupuolinäkökulman valtavirtaistamista valtionhallinnossa arvioivan selvityksen mukaan sukupuolivaikutusten arvioinnista (suvaus) on tullut tunnustettu osa säädösvalmistelua ja vaikutusten arviointia kaikissa ministeriöissä (Elomäki 2014, 26). Sitä varten on laadittu valtioneuvostotasoista ohjeistusta ja sen edistymistä on seurattu jo pitkään. Myös koulutusta on järjestetty.

Sukupuolitietoinen budjetointi ei ole käsitteenä vielä vakiintunut Suomessa käyttöön, mutta valtionhallinnossa sen menetelmiä on jonkin veran kehitetty ja viety käytäntöön. Tällä hetkellä sukupuolinäkökulmaa tulee tarkastella valtion talousarvioiden pääluokkaperusteluissa, joissa tulee esittää yhteenvetotarkastelu sukupuolivaikutuksiltaan merkittävästä talousarvioesitykseen vaikuttavasta toiminnasta. Määrärahojen jakaantumisen vaikutuksia sukupuolten kannalta on myös tarkasteltu joissain yksittäisissä kysymyksissä. (Elomäki 2014, 13, 18).

Ihmisiin kohdistuvia vaikutuksia on valtionhallinnon lainsäädännön valmisteluohjeissa (OM 2007:6) pyritty edistämään kokonaisvaltaisesti, vaikka eri näkökulmille, esimerkiksi hyvinvointi- ja terveysvaikutukset, lapsivaikutukset, vaikutukset yhdenvertaisuuteen ja sukupuolivaikutukset, on myös omat täsmällisemmät ohjeistuksensa. Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnista on myös juuri ilmestynyt uusi kokoava julkaisu (STM 2016:2). Kun uusia valmisteluohjeita laaditaan esimerkiksi lasten asemaa ja tilanteita käsittelevien tekijöiden arviointiin ja tarkasteluun, on niissä hyvä ottaa huomioon myös muista näkökulmista tehty ohjeistukset.

- ✓ Alanko, Katarina (2014) Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa? (pdf 4,8 Mt) Ruotsista suomentanut Olavi Kaljunen. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 146, verkkojulkaisuja 72 & Seta, Seta-julkaisuja 23. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- ✓ Elomäki, Anna (2014) Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen Suomen valtionhallinnossa 2004–2014. Arvioiva selvitys. Raportteja ja muistioita 2014:40. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- ✓ Säädösvaikutusten arviointi ihmisiin kohdistuvien vaikutusten näkökulmasta. julkaisuja 2016:2. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- ✓ Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma. Raportteja ja muistioita 2016:29. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- ✓ Säädösehdotusten vaikutusten arviointi ohjeet. Julkaisu 2007:6. Helsinki: Oikeusministeriö.

Moninaiset perheet lapsi- ja perhepalveluiden asiakkaina

Perheisiin kohdistuvassa tasa-arvopolitiikassa huomiota on viime vuosina kiinnitetty monimuotoisiin perheisiin, kuten yksinhuoltaja-, etävanhempi-, adoptio-, monikko-, sateenkaari- ja sijaisperheisiin, sekä yhdenvertaisuuden toteutumiseen niiden ja ydinperheiden välillä.

Suomalaiset perheet ovat jo pitkään olleet monimuotoisia, mutta silti palvelujärjestelmä ja perhelainsäädäntö perustuvat pitkälti ajatukseen perheestä, jossa on keskenään avioliitossa saman katon alla elävät vanhemmat (äiti ja isä) sekä heidän biologiset lapsensa. Myös lainsäädäntöä, lasten ja perheiden palveluita sekä perhevapaajärjestelmää kehitetään ja uudistetaan Suomessa edelleen usein ydinperheen näkökulmasta.

Perhevapaiden osalta on kuitenkin laadittu tuore selvitys monimuotoisten perheiden näkökulmasta (STM 2015:45). Työryhmän ehdotuksena on muun muassa pidentää adoptiovanhempien vanhempainrahaa sekä lisätä etäisille ja lapsen kanssa asuville isille oikeus isyysvapaaseen silloinkin, kun äiti ei asu samassa kotitaloudessa. Etuuksien lisäksi keskeisiä kysymyksiä monimuotoisten perheiden näkökulmasta ovat myös

lapsen tapaamisoikeus muihin kuin juridisiin vanhempiinsa nähden, lapsen kahdessa kodissa asumisen huomioiminen sekä erilaisten perheiden kohtaaminen palveluissa.

Tilastokeskuksen virallisen määritelmän mukaan perheen muodostavat yhdessä asuvat avio- tai avoliitossa olevat tai parisuhteensa rekisteröineet henkilöt ja heidän lapsensa, jompikumpi vanhemmista lapsineen sekä avio- ja avopuolisot sekä parisuhteensa rekisteröineet henkilöt, joilla ei ole lapsia. Perheessä voi olla korkeintaan kaksi peräkkäistä sukupolvea ja lapsiperheitä ovat perheet, joissa on vähintään yksi alle 18-vuotias lapsi. Tilastokeskuksen (SVT, Perheet) mukaan vuoden 2014 lopussa Suomessa oli 574 000 lapsiperhettä. Lapsiperheisiin kuuluu 40 prosenttia väestöstä. Lapsiperheistä avioparin perheitä oli 60 prosenttia, avoparin perheitä 19 prosenttia ja äiti ja lapsia -perheitä 18 prosenttia. Isä ja lapsia -perheitä oli lapsiperheistä alle kolme prosenttia ja saman sukupuolen rekisteröity pari oli vanhempina hieman yli 500 lapsiperheessä.

Suomessa noin kolmasosa kaikista perheistä ei vastaa perinteistä käsitystä ydinperheestä. Uusperhe on perhe, jossa parisuhteessa elää kaksi aikuista ja ainakin toisella tai molemmilla on aiemmasta parisuhteesta lapsi tai lapsia, jotka ovat mukana jo liittoa solmittaessa tai yhteen muutettaessa. Tilastokeskuksen (SVT, Perheet) mukaan uusperheitä oli vuoden 2014 lopussa yhteensä 52 000. Noin puolet uusperheiden vanhemmista oli avoliitossa ja puolet avioliitossa.

Sateenkaariperhe-käsitteellä tarkoitetaan lapsiperheitä, joissa ainakin yksi vanhemmista kokee kuuluvansa seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön. Tällaisia perheitä ovat esimerkiksi nais- ja miesparien lapsiperheet. Useissa sateenkaariperheissä lapsella on useampia kuin kaksi tosiasiallista vanhempaa, esimerkiksi kun miespari ja naispari on yhdessä päättänyt saada lapsia. Näitä perheitä kutsutaan apilaperheiksi. Monikkoperheillä taas tarkoitetaan perheitä, joihin syntyy kerralla useampi lapsi. Monikkoperheessä voi olla lisäksi yksittäin syntyneitä lapsia.

Kaikkien perheiden Suomi on hanke, joka yhdistää kymmenen eri perhekentällä toimivaa järjestöä, jotka tällä hetkellä muodostavat Monimuotoiset perheet -verkoston. Tavoitteena hankkeessa on kerätä tietoa moninaisten perheiden tilanteista ja erityistarpeista sekä tuoda tämä tieto päättäjien, ammattilaisten ja suuren yleisön saataville. Lisäksi hanke pyrkii vaikuttamaan monimuotoisten perheiden erityistilanteiden paremman huomioimisen puolesta niin lainsäädännössä, palvelujärjestelmässä kuin perheiden arjessakin.

Kaikkien perheiden Suomi -hankkeessa toteutetun kyselyn (2014) mukaan lasten, nuorten ja perheiden palveluissa tavataan erilaisia perheitä päivittäin. Työntekijät kuitenkin kaipaavat tietoa konkreettisista tavoista, joilla lapsille ja nuorille sekä myös vanhemmille tulee puhua erilaisuudesta. Myös konkreettisia työvälineitä asioiden esiin tuomiseen tarvittaisiin lisää. Tietoa kaivattiin erityisesti vanhemmuuden tukemisesta, uusperheellistymisen vahvistamisesta, sateenkaariperheellisyydestä sekä perheenjäsenen kuoleman puheeksi ottamisesta. Myös lisätieto perhelainsäädännöstä, huoltajuudesta ja perheille järjestettävästä tukitoiminnasta koettiin merkityksellisenä ja tärkeänä. Monimuotoiset perheet pelkäävät usein syrjintää palveluissa. Ongelmia voivat aiheuttaa etenkin tiedon puute sekä palvelujärjestelmän hajanaisuus.

Lastenneuvola lapsiperheiden tukena -oppaassa (STM 2004:14) käsitellään monimuotoisten perheiden kohtaamista. Oppaan mukaan erityistä huomiota kaipaavia perheitä saattavat olla sijaishoito-, adoptio- ja monikkoperheet, yksinhuoltaja- ja uusperheet. Myös sijoitettujen ja huostaan otettujen lasten tilanne on usein psykologisesti erityisen monimutkainen. Monimuotoisten perheiden kohtaamisen suosituksessa todetaan, että neuvolan tehtävänä on tukea kaikenlaisia perheitä ja olennaista on lapsen hyvinvoinnin ja edun huomioiminen. Läheis- ja sukulaisuussuhteita määriteltäessä tulee käyttää lapsen perheessä käytössä olevia nimityksiä. Käytäntönä adoptiovanhemmille tarjotaan mahdollisuutta osallistua perhevalmennukseen. Monikkoja odottavan perheen perhevalmennuksessa taas tulisi huomioida monikkoraskauden ja -synnytyksen erityispiirteet ja vertaistuen tarve.

Neuvolapalveluihin on kehitetty myös erillinen opas sukupuolinäkökulman huomioonottamisesta: Sukupuolten tasa-arvo neuvolan asiakastyössä. Miten tukea vanhempia ja lapsia sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta? Oppaan tarkoituksena on tukea neuvolan terveydenhoitajia sekä muita sosiaali- ja terveysalan työntekijöitä toteuttamaan sukupuolten tasa-arvoa käytännön työssään lapsiperheiden kanssa. Opas tarjoaa tietoa ja pohdittavaa sukupuolten tasa-arvosta, sukupuolen moninaisuudesta sekä perheiden monimuotoisuudesta.

- ✓ Kysely: Ammatillaiset kaipaivat lisää tietoa perheiden monimuotoisuudesta. Raportti 22.7.2014. Kaikkien perheiden Suomi.
- ✓ Lastenneuvolakäsikirja. THL. (viitattu 4.8.2016) <https://www.thl.fi/fi/web/lastenneuvolakasikirja>
- ✓ Lastenneuvola lapsiperheiden tukena. Opas työntekijöille. Oppaita 2004:14. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- ✓ Monimuotoiset perheet -työryhmän loppuraportti. Raportteja ja muistioita 2015:45. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- ✓ Sukupuolten tasa-arvo neuvolan asiakastyössä. Miten tukea vanhempia ja lapsia sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta? Julkaisuja 2016:6. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- ✓ Suomen virallinen tilasto (SVT): Perheet [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-3215. 2014. Helsinki: Tilastokeskus. (viitattu: 10.8.2016) http://www.stat.fi/til/perh/2014/perh_2014_2015-05-28_tie_001_fi.html

Sukupuoli koulussa ja varhaiskasvatuksessa

Lasten ja nuorten kasvuympäristöistä tärkeimpiä perheen lisäksi ovat päiväkodit ja koulut. Sukupuolten tasa-arvon edistämisestä varhaiskasvatuksessa on laadittu tuore selvitys (Alasaari & Katainen 2016). Selvityksen perusteella sukupuoliroolit ja sukupuolistereotyytiat ovat vielä selvästi läsnä varhaiskasvatuksessa. Sukupuolirajoja vartioidaan tarkasti ja lapsilta odotetaan oletetun sukupuolen stereotyypioiden mukaista toimintaa. Tutkimukset osoittavat myös, että lapsia huomioidaan varhaiskasvatuksessa sukupuolen mukaan epätasa-arvoisesti. Lapsille esimerkiksi sallitaan erilainen käytös konfliktitilanteissa, poikia autetaan enemmän ja kehujen jakaminen ja niiden sisällöt ovat sukupuolittuneita. Päiväkotiympäristö voi vahvistaa sukupuolia erottelevaa ja eriarvoistavaa kohtelua. Tämä liittyy tilan jakamiseen leikkivälineiden, leikkitilojen ja sisustuksellisten elementtien mukaan sukupuolittuneiksi. Lapsille suunnatut lelut, laulut ja kirjat ovat myös sukupuolittuneita. Selvityksen mukaan tasa-arvon edistäminen varhaiskasvatuksessa vaatii sukupuolisensitiivisyyttä ja kasvattajilta omien asenteiden ja arvojen tiedostamista. (Alasaari & Katainen 2016.)

Sukupuolen mukainen eriytyminen jatkuu peruskouluissa. Oppisisältöjen ja kiinnostusten osalta eriytyminen tarkoittaa muun muassa erilaisia oppiainevalintoja: tytöt opiskelevat enemmän kieliä, pojat taas matematiikkaa ja luonnontieteitä. Alojen segregaatio jatkuu läpi toisen asteen aina korkea-asteelle ja työelämään saakka. (Kuusi, Jakku-Sihvonen & Koramo 2009, 43–57.)

Myös oppimistulosten ja -käsitysten osalta nähdään eroja. Tyttöjen ja poikien väliset koulumenestyserot ovat olleet keskeinen aihe peruskoulusta puhuttaessa. Suomalaiset pojat ovat perinteisesti pärjänneet matematiikassa tyttöjä paremmin, kun taas tytöt ovat olleet parempia äidinkielessä. Viimeisimmät PISA-tulokset vuodelta 2015 (OKM 2016:41) osoittavat kuitenkin matematiikan osaamisen sukupuolieron kääntyneen ensimmäistä kertaa merkittävästi tyttöjen hyväksi. Poikien matematiikan minäkäsitys (käsitys omista taidoista) on myös ollut selvästi tyttöjen minäkäsitystä parempi. Lukutaidossa sukupuoliero on tyttöjen hyväksi OECD-maiden suurin. Tytöt ovat jatkuvasti olleet lukutaidossa poikia parempia, mutta aikaisempiin vuosiin verrattuna ero on Suomessa hieman pienentynyt. Luonnontieteissä menestys on ollut tasaista tyttöjen ja poikien kesken. Vuoden 2015 tuloksissa tyttöjen ja poikien välinen ero oli Suomessa kääntynyt tyttöjen hyväksi OECD-maiden suurimmaksi. Sekä poikien että tyttöjen osaamistaso luonnontieteissä on laskenut vuodesta 2006.

Opetushallitus ja myöhemmin Kansallinen koulutuksen arviointikeskus ovat tehneet runsaasti peruskouluikäisten oppimistulosten arviointeja oppiaineittain ja teemoittain. Sukupuolittuneisuus näkyy niin kouluisten luottamuksessa omaan osaamiseensa kuin heidän koulusuorituksissaankin. Suurella enemmistöllä mieltymykset esimerkiksi äidinkielen ja matematiikan opiskelua kohtaan eriytyvät jo peruskoulun kolmannella luokalla siten, että tyttöjen suhtautuminen äidinkieleen on myönteisempää kuin poikien. Matematiikassa tilanne on päinvastainen, eli yleensä pojat pitävät oppiaineesta enemmän kuin tytöt. Suuri osa tytöistä

ei luota itseensä matematiikan oppijoina ja vain pieni osa tytöistä pitää aineesta. Luonnontieteissä on oppiainekohtaista vaihtelua. Tytöt pitävät keskimäärin itseään poikia huonompina kemian ja fysiikan oppijoina. Vastaavaa eroa ei kuitenkaan ole biologian ja maantiedon oppiaineissa. Oppiaineittain vaihtelevat mieltymykset, kiinnostuksen kohteet ja oppimistulokset heijastuvat opintoja koskeviin valintoihin. (Jakku-Sihvonen 2013, 7–13).

Syksyllä 2016 voimaan tulleissa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014) on sitouduttu sukupuolten tasa-arvon edistämiseen monesta näkökulmasta. Uuden opetussuunnitelman mukaan perusopetuksen tulee kannustaa yhdenvertaisesti tyttöjä ja poikia opinnoissa ja auttaa jokaista oppilasta tunnistamaan omat mahdollisuutensa ja rakentamaan oppimispolkunsa ilman sukupuoleen sidottuja roolimalleja. Perusopetuksen tehtävänä on myös lisätä tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta. Opetuksen tulee olla sukupuolitietoista ja jokaisen oppiaineen edistää sukupuolten tasa-arvoa omalla tavallaan. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita on täydennetty Opetushallituksen määräyksellä 63/011/2015, joka informoi perusopetuksen järjestäjiä koulukohtaisen toiminnallisen tasa-arvosuunnitelman laadintavelvoitteesta. Lakisääteisen tasa-arvosuunnitelman tulee sisältää selvitys oppilaitoksen tasa-arvotilanteesta, tarvittavat toimenpiteet tasa-arvon edistämiseksi sekä arvio aikaisempaan tasa-arvosuunnitelmaan sisältyneiden toimenpiteiden toteuttamisesta ja tuloksista.

Opetushallitus yhdessä laajan toimijajoukon kanssa on laatinut oppaan sukupuolen tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa (Jääskeläinen ym. 2015). Tasa-arvotyö on taitolaji -opas tuo esiin sukupuolten tasa-arvon haasteita, kannustaa lisäämään ymmärtämystä sukupuolen moninaisuudesta sekä antaa tietoa sukupuoleen perustuvasta ja seksuaalisesta häirinnästä. Se myös sisältää runsaasti ehdotuksia ja käytännön esimerkkejä siitä, miten suunnitelmallista tasa-arvotyötä tehdään ja miten toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma laaditaan. Opas sisältää lisäksi koosteen erilaisista menetelmistä koulun tasa-arvotilanteen selvittämiseksi sekä vinkkejä muista koulutuksen tasa-arvoon ja sukupuoleen liittyvistä materiaaleista.

Tasa-arvotyö on taitolaji -oppaassa (2015, 21–22) kiinnitetään huomiota oppikirjojen ja muiden oppimateriaalien vaikutukseen käsityksistä sukupuolesta, sukupuolirooleista ja eri sukupuolta olevien ihmisten tehtävistä yhteiskunnassa. Myös perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 velvoittavat tasa-arvoa edistävien oppimateriaalien valintaan. Opetushallituksen teettämän selvityksen (Tainio & Teräs 2010) mukaan miessukupuoli on edelleen esillä naissukupuolta enemmän useimmissa oppimateriaaleissa. Sukupuolet myös kuvataan usein niin, että tytöille ja pojille välittyy erilainen käsitys toimintamahdollisuuksistaan yhteiskunnassa. Myös tavoitteet ja keinot käsitellä sukupuolta sekä tasa-arvoa vaihtelevat eri oppiaineissa ja eri-ikäisille oppijoille suunnatuissa oppimateriaaleissa. Selvityksessä tutkittiin peruskoulun äidinkielen ja kirjallisuuden (suomi), matematiikan ja oppilaanohjauksen oppikirjoja.

Tasa-arvotyö on taitolaji -oppaassa käytetään termejä sukupuolisokeus ja sukupuolitietoinen tai sukupuolisensitiivinen opetus. Sukupuolisokeus tarkoittaa, että sukupuolella ei nähdä olevan merkitystä, vaikka sillä todellisuudessa on. Sukupuolisokea ajattelu voi johtaa stereotypioita vahvistavaan toimintaan ja lisätä epätasa-arvoa. (Jääskeläinen ym. 2015, 67.) Sukupuolisensitiivisyys on puolestaan eri sukupuoliin kulttuurisesti ja sosiaalisesti liitettyjen oletusten, ennakkoluulojen ja käsitysten tunnistamista arkisessa toiminnassa ja puhetoimissa. Tasa-arvoinen varhaiskasvatus -hankkeessa on määritelty sukupuolisensitiivisyyttä seuraavasti (<http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/kasitepankki/>): ”Sukupuolisensitiivinen toimija ymmärtää sukupuoliroolit historiallisina ja ajassa muuttuvina ja muutettavina asioina, sekä tiedostaa stereotyyppisten sukupuolikäsitysten vaikutuksen niin yhteiskunnan rakenne- kuin yksilötasolla. Sukupuolisensitiivinen kasvattaja ymmärtää, että lapsen persoona on aina enemmän kuin hänelle syntymässä määritelty sukupuoli.” Se tarkoittaa esimerkiksi arkisessa puheessa toistettujen, sukupuoleen liitettyjen yleistysten, ten ”kaikki tytöt pitävät prinsessaleikeistä”, kyseenalaistamista.

- ✓ Alasaari, Nea & Katainen, Reija (2016) Selvitys sukupuolten tasa-arvon edistämisestä varhaiskasvatuksessa. Raportteja ja muistioita 2016:36. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- ✓ Jakku-Sihvonen, Ritva (2013) Sukupuolenmukaista vaihtelua koululaisten oppimistuloksissa ja asenteissa. Koulutuksen seurantaraportit 2013:5. Helsinki: Opetushallitus.

- ✓ Jääskeläinen, Liisa & Hautakorpi, Johanna & Onwen-Huma, Hanna & Niitty-mäki, Hanna & Pirttijärvi, Anssi & Lempinen, Miko & Kajander, Valpuri (2015) Tasa-arvotyö on taitolaji – Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perus-opetuksessa. Oppaat ja käsikirjat 2015:5. Helsinki: Opetushallitus.
- ✓ Kuusi, Heli & Jakku-Sihvonen Ritva & Koramo, Marika (2009) Koulutus ja sukupuolten välinen tasa-arvo. Tasa-arvoselonteon taustaselvitys. Selvityksiä 2009:52. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- ✓ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Määräykset ja ohjeet 2014:96. Helsinki: Opetushallitus.
- ✓ Huipulla pudotuksesta huolimatta. PISA 2015 -ensituloksia. Julkaisuja 2016:41. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- ✓ Tainio, Liisa & Teräs, Tiina: Sukupuolijäsennys perusopetuksen oppikirjoissa. Raportit ja selvitykset 8:2010. Helsinki: Opetushallitus.

Sukupuolen merkitys lastensuojelussa

Lastensuojelu on toimintaa lasten ja perheiden hyvinvoinnin edistämiseksi ja ongelmien ehkäisemiseksi. Lastensuojelulla on kolme perustehtävää: lasten yleisiin kasvuoloihin vaikuttaminen, vanhempien tukeminen kasvatuskehityksessä ja varsinainen lasten suojelutehtävä.

Lastensuojelussa sukupuolen merkitystä voidaan tarkastella ainakin neljästä eri näkökulmasta. Ensinnäkin, sukupuoli tulee esiin alan naisvaltaisuudessa, sillä sosiaalityöntekijöistä 90 prosenttia on naisia. Toiseksi sukupuoli on merkittävä lastensuojelun asiakkaiden osuuksissa ja suhteessa lasten huolenpitoon. Lastensuojelussa tavataan erityisen paljon yksinhuoltajia, joista suuri osa on äitejä. Kolmanneksi sukupuoli on merkittävä siinä, kuinka tytöt ja pojat valikoituvat lastensuojelun asiakkaiksi. Lastensuojelun asiakaslapsista perinteisesti yli puolet on ollut poikia ja esimerkiksi vuonna 2006 lastensuojelun avohuoltoon tulleista 53,8 prosenttia oli poikia. Sen sijaan huostaan otetuista lapsista jo yli puolet (55 %) oli tuolloin tyttöjä. Kuitenkin vuonna 2009 poikien osuus oman kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista ja nuorista oli 53 prosenttia. Neljänneksi voidaan tarkastella, millainen on huostaan otettavan nuoren tilanne, millaisen käyttäytymisen katsotaan erityisesti ja vakavasti vaarantavan nuoren terveyttä ja kehitystä, ja onko tämä sukupuolisidonnaista. (Heino & Säkkinen 2011, 135–136.)

Lastensuojelun kautta kodin ulkopuolelle sijoitetaan edelleen enemmän poikia kuin tyttöjä. Kuitenkin 15–17-vuotiaiden ryhmässä uusissa ja kiireellisissä sijoituksissa tytöt ovat selvästi ylliedustettuina. Eroa ei tästä huolimatta ole 15–17-vuotiaiden tyttöjen ja poikien sijoituspaikoissa (laitokset tai perhehoito). Psykiatrian laitoshoidossa nuoret tytöt ovat enemmistönä. Sairaalahoidossa olleiden 13–17-vuotiaiden tyttöjen päädiagnoosi oli masennus, mutta myös ahdistuneisuus- ja syömishäiriöt ovat yleisiä. Samanikäisten poikien päädiagnoosi taas liittyy useimmiten käytöshäiriöihin. Alle 18-vuotiaista toimeentulotuen saajista 70 prosenttia on tyttöjä ja myös alle 20-vuotiaiden joukossa tyttöjä oli hieman poikia enemmän. Sukupuolen mukaiset erot toimeentulotuen saajissa tasoittuvat 20 vuotta täyttäneiden osalta. Ero nuorimmissa ikäryhmissä kertoo paljon kotoaan muuttaneiden opiskelevien tyttöjen, mutta myös teiniäitien tilanteesta ja toimeentulotuen tarpeesta. (Heino & Säkkinen 2011, 145–146.)

Sosiaalialan kehittämishankkeessa 2003–2007 toteutettiin osahankkeena Lastensuojelun kehittämisohjelma. Ohjelman tarkoituksena oli ohjata pitkäkestoisesti lastensuojelutyötä yhteistyössä kuntien, järjestöjen ja yksityisten palveluntuottajien kanssa. Ohjelman tavoitteeksi asetettiin lasten ja nuorten aseman parantaminen ja hyvinvoinnin turvaaminen. Sosiaaliala ja sukupuoli -selvityksessä todettiin, että lastensuojelun toimissa on huomioitava tyttöjen ja poikien usein erilaiset tavat oireilla sekä erilaiset tarpeet. Näin ollen tytöt ja pojat voivat tarvita myös erilaisia tukitoimia ja palveluja. Selvityksen mukaan sukupuolieron merkitys tunnustetaan vasta nuoruudessa ja lapsiin suhtaudutaan vain lapsina, ei niinkään tyttöinä ja poikina. (Seligson 2008, 32–37.)

Lastensuojelun kehittämiseksi on laadittu suunnitelma vuosille 2014–2019. Toimiva lastensuojelu -työryhmä perustettiin tarkastelemaan lasten, nuorten ja lapsiperheiden palvelujen kokonaisuutta ja erityisesti lastensuojelua. Työryhmän loppuraporttiin on koottu toimenpide-ehdotuksia. Lastensuojelun kehittämissuunnitelman toteuttamissuunnitelma on laadittu työryhmän esitysten ja niistä saadun lausuntopalautteen pohjalta. Siinä ei ole otettu huomioon sukupuolinäkökulmaa.

- ✓ Heino, Tarja & Säkkinen, Salla (2011) Sukupuoli lastensuojelussa. Teoksessa Marjut Pietiläinen (toim.) Nuori tasa-arvo. Sukupuolten tasa-arvo 2011. Helsinki: Tilastokeskus.
- ✓ Seligson, Anna (2008) Sosiaaliala ja sukupuoli. Sosiaalialan kehittämissuunnitelman sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen. Selvityksiä 2007:70. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- ✓ Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti. Raportteja ja muistioita 2013:19. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- ✓ Toimiva lastensuojelu. Toteuttamissuunnitelma vuosille 2014–2019. Raportteja ja muistioita 2014:19. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Nuorisotakuu

Lapsi- ja perhepalvelujen uudistamiseen liittyvässä osaamisen ja koulutuksen kärkihankkeessa 6: *nuorisotakuuta yhteisötakuun suuntaan* pyrkimys on tukea nuorten elämänhallintaa, opintopolkujen rakentumista ja työllistymistä. Nuorisotakuun valmistelussa, esimerkiksi tavoitteissa tai taustamateriaalin tilastoissa, ei ole tähän mennessä ollut vahvaa sukupuolinäkökulmaa. Sukupuolinäkökulma kuitenkin lisäisi nuorisotakuun käyttäjälähtöisyyttä, laatua, nuorille tarjottavien palvelujen tasa-arvoa sekä ennen kaikkea tehokkuutta – eli parempia tuloksia (ks. myös Havu 2014).

Tilastokeskuksen Työvoimatutkimuksen (SVT) mukaan Suomessa oli vuonna 2014 yhteensä 68 000 työttöntä 15–24-vuotiaista (37 000 miestä ja 31 000 naista). Nuorten 15–24-vuotiaiden työttömyysaste oli 21 prosenttia. Nuorten miesten työttömyysaste oli 23 prosenttia ja naisten 18 prosenttia. Tarkemmin ikäryhmittäin tarkasteltuna suhteessa enemmän työttömiä oli 15–19-vuotiaissa (miehiä 31 % ja naisia 28 %) kuin 20–24-vuotiaiden ryhmässä (miehiä 20 % ja naisia 14 %). Nuorten 15–24-vuotiaiden työttömyys lisääntyi vuonna 2015 naisilla hieman alle ja miehillä hieman yli kahdella prosenttiyksiköllä.

Vuonna 2009 noin miljoonasta 15–29-vuotiaasta opiskelun ja työmarkkinoiden ulkopuolella oli 135 000, joista 54 000:lla oli vain perusasteen koulutus. Miehiä heistä oli 30 000 ja naisia 24 000. Naisista vajaa 8 000 oli kuitenkin samaan aikaan hoitovapaalla. Nämä ulkopuoliset nuoret eivät ole ansiotyössä, opiskelijoita, armeijassa, hoitovapaalla tai eläkkeellä, eikä heillä ole perusasteen jälkeistä koulutusta. Heidän joukossaan ovat yliedustettuina lapsuusvaiheessaan kovia kokeneet ja alempiin sosiaaliluokkiin kuuluvat nuoret. Esimerkiksi vanhempien heikko koulutustaso, kodin hajoaminen ja huostaanotto lisäävät ulkopuolelle jäämisen riskiä. Noin kaksi kolmasosaa syrjäytyneistä nuorista on miehiä. (Myrskylä 2011, 67–70; ks. myös Myrskylä 2012.)

Työ- ja elinkeinoministeriön selvityksessä (Jauhola, Oosi & Horelli 2014) havaittiin, että vaikka miehiä on työttömänä enemmän, he kuitenkin osallistuvat vähemmän tarjolla oleviin palveluihin. Vantaan kaupungin nuorten työllistämishankkeen Petran kartoituksessa havaittiin nuorten osalta vastaava ilmiö. Vaikka kaupungin työttömistä kohderyhmään kuuluvista alle 25-vuotiaista nuorista 60 prosenttia oli miehiä, heitä ohjautui työllistämispalveluihin yhtä paljon kuin nuoria naisia. Osuudet tasaantuivat kuitenkin hankkeen aikana. (Kettunen 2011, 8.)

Vantaan Petra-projekti valtavirtaisti tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusnäkökulmaa toimintaansa systemaattisesti koko toimintansa ajan. Kohderyhmästä tehtiin analyysi tilastojen ja aiempien selvitysten tuella. Hankkeessa haluttiin myös ymmärtää työttömyyden taustalla vaikuttavia syitä ja kohdentaa toimenpiteitä nuorten tarpeiden mukaan. Huomattiin esimerkiksi, että vaikka opiskelu kiinnosti sekä tyttöjä että poikia, pojat pääsivät harvemmin opiskelupaikkaan kiinni. Tyttöjen ja poikien erilaiset tarpeet pyrittiin tunnistamaan ja ohja-

ustyötä kehittämään sekä panostamaan normien purkamiseen ja nuorten yksilölliseen kohtaamiseen. (Mäkelä, 31.1.2014.)

Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten naisten ja miesten tilanne voi olla monella tapaa erilainen. Tästä syystä myös nuorisotakuun valmistelussa on hyvä ottaa huomioon sekä sukupuolten väliset erot ja tarpeet että sukupuolen moninaisuuden ja yhdenvertaisuuden kysymykset.

- ✓ Havu, Elina (2014) Nuorisotakuu osana suomalaista tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuspolitiikkaa. Teoksessa Gretscher, Anu & Paakkunainen, Kari & Souto, Anne-Mari & Suurpää, Leena (toim.) Nuorisotakuun arki ja politiikka. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 150, verkkojulkaisuja 76, Helsinki, 53–55.
- ✓ Jauhola, Laura, Oosi, Olli & Horelli, Liisa (2014) Sukupuolinäkökulma työ- ja elinkeinotoimistojen palveluihin. Julkaisuja 52/2014. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- ✓ Kettunen, Hanna (2011) Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus työllisyyspalveluissa – Petra-projektin karitoitus. Petra – Nuoret työhön ja kouluun ESR-projekti.
- ✓ Myrskylä, Pekka (2012) Hukassa – Keitä ovat syrjäytyneet nuoret? EVA Analyysi 19/2012. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta.
- ✓ Myrskylä, Pekka (2011) Nuoret opiskelun ja työmarkkinoiden ulkopuolella. Teoksessa Marjut Pietiläinen (toim.) Nuori tasa-arvo. Sukupuolten tasa-arvo 2011. Helsinki: Tilastokeskus.
- ✓ Mäkelä, Mikko 31.1.2014. Petra-projekti – monialayhteistyö nuorten työllisyyden edistämässä (viitattu 4.8.2016) https://www.thl.fi/documents/10531/152152/KOPPI_seminaari_310114_Petra.pdf
- ✓ Suomen virallinen tilasto (SVT): Työvoimatutkimus [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-7830. Helsinki: Tilastokeskus. (viitattu: 10.8.2016) <http://www.stat.fi/til/tyti/2016/index.html>

Hoivan jakautuminen ja huoltajuus erotilanteissa

Perheiden ja perhepalvelujen näkökulmasta merkittäviä ovat myös perhevapaiden, vanhemmuuden, huoltajuuden ja erotilanteiden kysymykset. Tasa-arvopolitiikassa on puhuttu pitkään työn ja perhe-elämän yhteensovittamisesta, jossa keskeistä on ollut pyrkiä lastenhoidon ja perhevapaiden tasaisempaan jakautumiseen vanhempien välillä. Lasten hoitamisen lisäksi yhä useampi huolehtii työikäisenä ikääntyvistä vanhemmistaan, joten joustavia ratkaisuja tarvitaan muidenkin ryhmien osalta.

Perhevapaajärjestelmän tarkoituksena on tukea niin äitien kuin isienkin mahdollisuutta yhdistää ansiotyö ja pienten lasten hoito. Todellisuudessa hoivan sukupuolittuneisuus näkyy myös perhevapaiden käytössä, koska äidit käyttävät edelleen suuren osan perhevapaista. Pitkät poissaolot työelämästä vaikuttavat äitien ura- ja palkkakehitykseen kielteisesti ja toisaalta myös lapsettomat, synnytysikäiset naiset kokevat potentiaaliseen äitiyteen liittyvää syrjintää. Tämä näkyy esimerkiksi työhönotossa siten, että enemmistö naisten uusista työsuhteista on määräaikaista, kun taas miesten uusista työsuhteista enemmistö on vakituksia. Vähemmän lapsen hoitoon osallistunut isä taas voi joutua altavastaajan asemaan tilanteessa, jossa vanhemmille tulee ero. (Lammi-Taskula & Salmi 2013, 187–188.)

Vanhempien eron yhteydessä keskeiseksi nousevat kysymykset lapsen asumisesta ja toisen vanhemman tapaamisesta. Vanhempien tulee myös päättää, valitaanko yhteis- vai yksinhuolto. Nämä huolto- ja tapauskäytännöt on viime aikoina nostettu esiin tasa-arvokysymyksenä ja on epäilty, että erityisesti isä syrjitään erotilanteissa. Aiheesta on kuitenkin saatavissa melko niukasti tutkimustietoa.

Osana hallituksen lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaa hallitus vahvistaa eropalveluita ja tekee lapsen huolto- ja tapaamisoikeuslainsäädännön uudistuksen. Hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa 2016–2019

(STM 2016:4) tavoitteeksi on kirjattu vanhemmuuden vahvistaminen vahvistamalla eropalveluita. Toimenpiteinä tasa-arvo-ohjelmassa mainitaan, että sukupuolinäkökulma otetaan huomioon kehitettäessä eroamassa olevien vanhempien tueksi tarkoitettua eropalvelua. Eropalvelua pyritään pilotoimaan muutamassa kunnassa ja se laajennetaan arvioinnin ja saatujen kokemusten perusteella valtakunnalliseksi vuoteen 2018 mennessä. Lisäksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön uudistamisessa otetaan huomioon sukupuolinäkökulma. Keskiössä on lapsen etu ja molempien vanhempien vanhemmuuden jatkuminen myös eron jälkeen.

Avioeroon päättyi vuonna 2015 yhteensä 13 939 avioliittoa. Avioerojen määrä Suomessa on säilynyt samalla tasolla jo yli 20 vuotta. (SVT: Siviilisäädyn muutokset.) Avioerossa lapset jäivät usein äidille. Vuonna 2015 10,2 prosenttia perheistä koostui äidistä ja lapsista, kun isän ja lapsien muodostamia perheitä oli yhteensä 2,1 prosenttia (Naiset ja miehet Suomessa 2016). Avioero koskettaa vuosittain noin 30 000 lasta (Suomalainen lapsi 2007).

Vuonna 2015 Suomessa vahvistettiin 47 650 sopimusta lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta. Sopimuksissa lapsen huollosta sovittiin lähes 33 480 kertaa, tapaamisesta 22 400 ja asumisesta 18 170 kertaa. Huoltosopimuksista 93 prosenttia koski yhteishuoltoa, 6 prosenttia yksinhuoltoa äidille ja vajaa yksi prosentti yksinhuoltoa isälle. Valtaosassa (83 %) asumissopimuksista sovitaan lapsen asumisesta äidin luona. Yhteensä 15 prosenttia asumissopimuksista koski vuoroasumista. (Lapsen elatus ja huolto 2015, 1–3.)

Nykyisen lapsenhuoltolain mukaan lapsen asuminen voidaan vahvistaa tai määrätä vain yhden vanhemman luokse. Vuoroasuminen toteutetaan käytännössä siten, että lapsen asuminen vahvistetaan toisen vanhemman luokse ja toiselle vanhemmalle vahvistetaan niin laaja tapaamisoikeus, että lapsi asuu yhtä paljon tai lähes yhtä paljon molempien vanhempien luona. Lakisääteisten julkisten palvelujen, kuten päivähoidon, terveydenhuollon ja koulupaikan järjestäminen kuuluu sille kunnalle, jossa on lapsen asuinpaikka. Lapsilisät ja muut perhe-etuudet suoritetaan lähtökohtaisesti sille vanhemmalle, jonka luona lapsi väestörekisterijärjestelmän mukaan asuu. Muistiossa lapsenhuoltolain uudistamistarpeista 25.1.2016 todetaan aiheelliseksi selvittää mahdollisuus lapsen asumiseen virallisesti kahdessa osoitteessa. Tähän liittyen tulisi selvittää, olisiko palveluista aiheutuvien kustannusten jakaminen kuntien välillä tai etuuden maksaminen puoliksi molemmille vanhemmille mahdollista ja tarkoituksenmukaista.

Ensisijaisesti vanhemmat sopivat lapsen huollosta sosiaalitoimen vahvistamalla sopimuksella. Asiat voidaan tarvittaessa järjestää myös tuomioistuimen päätöksellä. Lapsen huolto jatkuu samalla tavalla kuin ennen eroakin eli yleisimmin vanhempien yhteishuoltona, jos lapsen huollosta ei tehdä varsinaista sopimusta tai päätöstä. (Valkama & Litmala 2006, 9.) Suurin osa vanhemmista sopii keskenään lapsen asumiseen, huoltoon ja tapaamiseen liittyvistä asioista. Ristiriitatilanteessa käräjäoikeuden on mahdollista pyytää sosiaaliviranomaiselta selvitys perheen tilanteesta. Sosiaaliviranomaisen lausunto (olosuhdeselvitys) pitää sisällään kertomuksen esimerkiksi kotikäynneistä sekä lapsen mielipiteen selvittämisestä. Vuonna 2015 tällaisia selvityksiä laadittiin yhteensä 1 157. (Lapsen elatus ja huolto 2015, 4.)

Lapsen tapaamisoikeuden tarkoituksena on turvata lapselle oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempansa, jonka luona lapsi ei asu. Muistiossa lapsenhuoltolain uudistamistarpeista 25.1.2016 todetaan, että lapsen tapaamisoikeuden toteutumiseen liittyy käytännössä monenlaisia vaikeuksia. On tilanteita, joissa tapaamiseen oikeutettu vanhempi ei yrityksistään huolimatta saa tavata lasta tai lapsi on vieraannut toisesta vanhemmastaan. Muistiossa todetaan, että olisi syytä harkita, tulisiko vieraannuttamisesta ottaa säännöksiä lapsenhuoltolakiin. Tulisi myös pohtia toimia, joilla tapaamisoikeuden toteutumista voitaisiin helpottaa.

Professoreiden ja erikoistutkijoiden vaatimuksessa hallitusohjelmatoimenpiteiden sukupuolivaikutusten arvioinnista ja hallituksen sitoutumisesta tasa-arvon edistämiseen 10.6.2015 on arvioitu, että hallitusohjelman lupaama eropalvelujen vahvistaminen ja lapsenhuolto ja tapaamisoikeuslainsäädännön uudistus tukevat miesten vanhemmuutta. Asiaan on kiinnitetty huomiota myös miesten tasa-arvokysymyksiä tarkastelleen työryhmän loppuraportissa (STM 2014:34). Työryhmän mukaan viranomaisten on vahvistettava isyyttä lapsen tunnustamisessa, vanhemmuudessa ja mahdollisessa erotilanteessa. Kaikissa tilanteissa lähtökohdana tulee olla lapsen oikeus vanhempiinsa ja myös isän mahdollisuus olla tukena lapsen elämässä.

- ✓ Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2016–2019. Julkaisuja 2016:4. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- ✓ Lammi-Taskula, Johanna & Salmi, Minna (2013) Perhevapaat ja sukupuolten tasa-arvo. Teoksessa Marjut Pietiläinen (toim.) Työ, talous ja tasa-arvo. Helsinki: Tilastokeskus.
- ✓ Lapsen elatus ja huolto 2015. Tilastoraportti 11/2016, Suomen virallinen tilasto, Lapsen elatus ja huolto. THL.
- ✓ Mieskysymyksiä tasa-arvopolitiikassa. Työryhmän loppuraportti. Raportteja ja muistioita 2014:34. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- ✓ Muistio lapsenhuoltolain uudistamistarpeista 25.1.2016:
http://www.oikeusministerio.fi/material/attachments/om/valmisteilla/lakihankkeet/henkilo-perhejaperintooikeus/RNcywMIOB/Muistio_lapsenhuoltolain_uudistamistarpeista_25.1.2016.pdf
- ✓ Naiset ja miehet Suomessa 2016. Helsinki: Tilastokeskus.
- ✓ Professoreiden ja erikoistutkijoiden vaatimus hallitusohjelman toimenpiteiden sukupuolivaikutusten arvioinnista ja hallituksen sitoutumisesta tasaarvon edistämiseen 10.6.2015.
<https://drive.google.com/file/d/0ByMR3yCRbvqySTNnaHo3T015OTA/view?pli=1>
- ✓ Suomalainen lapsi 2007. Sosiaalitilastoseminaari 12.4.2007. Tilastokeskus.(viitattu 4.8.2016)
https://www.stat.fi/ajk/tapahtumia/2007-04-12_esittely_suomi_lapsi.pdf
- ✓ Suomen virallinen tilasto (SVT): Siviilisäädyn muutokset [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-6413. 2015. Helsinki: Tilastokeskus. (viitattu: 10.8.2016)
http://www.stat.fi/ti/ssaaty/2015/ssaaty_2015_2016-04-21_tie_001.fi.html
- ✓ Valkama, Elisa & Litmala, Marjukka (2006) Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 224. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Lue lisää: Tasa-arvotiedon keskus: Erotilanteet ja huoltajuus (<https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/hyvinvointi/erotilanteet-ja-huoltajuus>)

4.3 Ikääntyneet ja sukupuoli

Seuraavissa luvuissa käsitellään ikääntyneitä koskevia asioita sukupuolinäkökulmasta. Yleisen tasa-arvotiedon lisäksi tarkastellaan ikääntyneiden palveluiden kokonaisuutta ja painotetaan erityisesti omaishoitoon liittyviä asioita. Ikääntyneitä ja erityisesti ikääntyneiden palveluita koskeva sukupuolisensitiivinen tutkimus on vielä vähäistä ja se käy ilmi useasta eri lähteestä. Väestön ikääntyessä tarve tiedolle kuitenkin lisääntyy ja sille on tarvetta esimerkiksi palveluiden järjestämisen näkökulmasta.

Tasa-arvotietoa ikääntyneistä

Suomessa oli vuoden 2013 lopussa 65 vuotta täyttäneitä ja tätä vanhempia henkilöitä yhteensä 1 056 547 (SVT, Väestörakenne). Naiset elävät keskimäärin miehiä pidempään ja enemmistö ikääntyneistä on naisia. Iäkkäiden kohdalla sukupuoliero kasvaa sitä mukaa, mitä iäkkäämmistä henkilöistä on kyse. Ikääntyneiden sosiaali- ja terveyspalvelut 2005 -tilastokatsauksesta (SVT 2007) käy ilmi, että 65–74-vuotiaista palveluiden asiakkaista (säännöllinen kotihoito, tavallinen palveluasuminen, tehostettu palveluasuminen, vanhainkodit ja terveyskeskusten pitkäaikaishoito) naisten osuus on vain hieman miesten osuutta suurempi (50–57 %). Miesten osuus kuitenkin laskee siirryttäessä iäkkäämpien ryhmään. Esimerkiksi terveyskeskusten pitkäaikaishoidon 65–74-vuotiaista asiakkaista miehiä ja naisia on lähes yhtä paljon, mutta 75–84-vuotiaista miehiä on enää 30 prosenttia ja yli 85-vuotiaista 15 prosenttia.

Sosiaali- ja terveystalvelujen käyttö lisääntyy iän myötä. Terveys 2011 -tutkimuksen mukaan (Koskinen ym. 2012) yli puolet 75 vuotta täyttäneistä ilmoitti tarvitsevänsä jatkuvaa tai toistuvaa lääkärintoitoa. Terveystalvelukeskuslääkärintä luona ilmoitti käyvänsä 43 prosenttia kaikista vastaajista ja 76 prosenttia yli 64-vuotiaista. Lääkärikäynnit olivat naisilla miehiä yleisempiä. Eläkeikäisen väestön terveystalvelukäyttyminen ja terveystalvelu -tutkimuksen (Helldán & Helakorpi 2014) mukaan eläkeikäisten itse arvioima terveystalvelu on kohentunut tasaisesti 1990-luvun alusta vuoteen 2013. Terveystalvelun hyväksi tai melko hyväksi kokevien osuus vuonna 2013 oli 53 prosenttia sekä miehistä että naisista. Miehistä 72 prosenttia ja naisista 77 prosenttia tunnisti 16 sairauten listalta ainakin yhden lääkärintä heillä kuluneen vuoden aikana toteaman tai hoitaman sairauten.

Eläkeikäisen väestön toimintakyky on parantunut selvästi kaikissa ikäryhmissä viime vuosikymmenten aikana, mutta se heikkenee ikääntymisen myötä. Nuorempien eläkeikäisten toimintakyvyssä ei ole sukupuolieroa, mutta yli 74-vuotiaiden naisten toimintakyky on keskimäärin heikompi kuin samanikäisten miesten. (Helldán & Helakorpi 2014, 19–20.)

Myös taloudellisessa asemassa on eroja. Miesten työeläkkeet ovat keskimäärin korkeampia kuin naisten työeläkkeet ja esimerkiksi vuoden 2015 lopussa maksussa olevissa työeläkkeissä ero oli miesten hyväksi yli 580 euroa (Keskimääräiset eläkkeet 31.5.2016). Suomessa yli 65-vuotiaiden yksinelävien naisten köyhyysriski on miehiin verrattuna suuri ja on vieläkin korkeampi vanhempien kuin nuorempien eläkeikäisten keskuudessa (Ahonen & Bach-Othman 2009, 13–14). Rekisteritietojen mukaan 80 vuotta täyttäneiden miesten käytettävissä oleva rahatulo oli reilut 29 000 euroa vuodessa vuonna 2013. Samana vuonna 80–84-vuotiailla naisilla tulot jäivät alle 20 000 euroon ja 85 vuotta täyttäneillä vain 18 000 euroon vuodessa. (Vaarama, Munkkila & Hannikainen-Ingman 2014, 51.)

Eläkeikäisten naisten miehiä suurempi köyhyysriski liittyy Eläketurvakeskuksen tutkimuksen mukaan (Ahonen & Bach-Othman 2009) vahvasti yksinasuvien eläkeikäisten toimeentulovaikeuksiin sekä siihen, että naisilla yksinasuminen on selkeästi miehiä yleisempää. Yksinasumisen ja sen yleisyyden ohella sukupuolten välisiin köyhyysriskieroihin vaikuttavat sukupuolten väliset erot siinä, jakeako eläkeikäinen kotitalouden häntä vanhemman vai nuoremman henkilön kanssa ja eritoten siinä, kuuluuko kotitalouteen työikäinen henkilö. Eläkejärjestelmän ja työhistorian merkitys näkyy selkeimmin yksinasuvilla, sillä heillä ei ole muiden henkilöiden tuloja kotitaloudessa. Asumisperusteinen tai tarveharkintainen vähimmäiseläke vaikuttaa tasaavan sukupuolten välisiä köyhyysriskejä merkittävimmin silloin, kun turva on tasoltaan niin korkea, että se takaa myös yksinasuvalle riittävän toimeentulon työhistorian puutteista riippumatta.

Hyvinvointi ja palvelut -tutkimuksen aineistoista selviää, että iäkkäillä naisilla yksinasuminen oli vuonna 2013 kaikissa ikäryhmissä puolet yleisempää kuin miehillä (Noro, Vilkkö, Saarikalle & Finne-Soveri 2014, 240–241). Vuonna 2011 yksin asuvista 20 prosenttia oli yli 74-vuotiaita. Lähes 80 prosenttia yksin asuvista ikäihmisistä on naisia. Yleisin syy vanhusten yksin asumiseen on leskeys ja seuraavaksi yleisimpiä syitä ovat naimattomuus, avioero ja puolison joutuminen laitoshoidon. (Jaako 2012.) Suurin osa ikääntyneistä asuu omassa kodissaan ja myös haluaa asua siellä. Kotona asuvien osuus vähenee vanhemmissa ikäryhmissä. Vuonna 2010 kotona asui 89,5 prosenttia yli 75-vuotiaista ja yli 85-vuotiaista vielä 77,6 prosenttia. Kotona asuvien miesten suhteellinen osuus oli korkeampi kuin naisten sekä 75 vuotta että 85 vuotta täyttäneissä. (SM 27/2012, 9-10.)

Sosiaaliala ja sukupuoli (Seligson 2008,43) -selvityksessä todetaan, että sukupuolella on vaikutusta ikäihmistien hyvinvointiin, mutta myös palvelujen tarpeeseen. Suurimmat erot hyvinvoinnissa selittyvät naisten pidemmällä eliniällä. Omaishoitajista valtaosa on naisia, naisten työeläkkeet ovat miesten eläkkeitä alhaisemmat, ikääntyneiden naisten taloudellinen tilanne on keskimäärin muuta väestöä heikompi ja vanhuksiin kohdistuvan väkivallan uhriksi joutuu useammin nainen. Lisää sukupuolinäkökulman huomioon ottavaa tietoa ja tutkimusta tarvitaan kuitenkin edelleen ikääntyneiden tilanteista ja tarpeista.

- ✓ Ahonen, Kati & Bach-Othman, Jarna (2009) Vanhuusköyhyyden jäljillä – kotitalouden rakenteen merkitys sukupuolten välisiin köyhyysriskieroihin kahdeksassa EU-maassa. Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 2009:8. Helsinki: ETK.

- ✓ Helldán, Anni & Helakorpi, Satu (2014) Eläkeikäisen väestön terveyskäyttäytyminen ja terveys keväällä 2013 ja niiden muutokset 1993–2013. Raportti 15/2014. Tampere: THL.
- ✓ Jaako, Niina (2012) Monet syrjäseutujen vanhukset asuvat vielä puutteellisesti. Hyvinvointikatsaus 4/2012. Tilastokeskus.
- ✓ Keskimääräiset eläkkeet 31.5.2016. (viitattu 4.8.2016)
<http://www.etk.fi/elakejarjestelmat/suomi/elakkeensaajien-kokonaistulot/keskimaaraiset-elakkeet/>
- ✓ Koskinen, Seppo & Lundqvist, Annamari & Ristiluoma, Noora (toim.) (2012). Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa 2011. Raportti 68/2012. Tampere: THL.
- ✓ Naisjärjestöjen keskusliitto 2015. Sanoista tekoihin. Naisten aseman ja sukupuolten tasa-arvon haasteet Suomessa 2015. Kansalaisjärjestöjen Peking +20 -rinnakkaisraportti.
- ✓ Noro, Anja & Vilkkö, Anni & Saarikalle, Kristiina & Finne-Soveri, Harriet (2014) Ikäihmisten sosiaali- ja terveyspalvelujen käyttö. Teoksessa Noro, Anja & Alastalo, Hanna (toim.) Vanhuspalvelulain 980/2012 toimeenpanon seuranta. Tilanne ennen lain voimaantuloa vuonna 2013. Raportti 13/2014. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy. THL.
- ✓ Seligson, Anna (2008) Sosiaaliala ja sukupuoli. Sosiaalialan kehittämis-hankkeen sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen. Selvityksiä 2007:70. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- ✓ Suomen virallinen tilasto (SVT) (2007). Ikääntyneiden sosiaali- ja terveyspalvelut 2005. Sosiaaliturva 2007. Helsinki: Stakes.
- ✓ Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne [verkkójulkaisu]. ISSN=1797-5379. Vuosikatsaus 2013. Helsinki: Tilastokeskus. (viitattu: 10.8.2016)
http://www.stat.fi/til/vaerak/2013/01/vaerak_2013_01_2014-09-26_tie_001_fi.html
- ✓ Turvallisia vuosia ikääntyneille. Selvitys ikääntyneiden turvallisuustilanteesta Suomessa. Julkaisu- ja 27/2012. Sisäasiainministeriö.
- ✓ Vaarama, Marja & Mikkilä, Susanna & Hannikainen-Ingman, Katri (2014) 80 vuotta täyttäneiden elämänlaatu ja elinolot. Teoksessa Vaarama, Marja & Karvonen, Sakari & Kestilä, Laura & Moisio, Pasi & Muuri, Anu (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2014. Tampere: THL.

Ikääntyneiden palvelut

Suomalaisen ikäpolitiikan pyrkimyksenä on ollut edistää ikäihmisten kotona asumista edistäviä ratkaisuja ja vähentää pitkäaikaista laitoshoidon etenkin vanhainkodeissa ja terveyskeskusten vuodeosastoilla. Ikäihmisten palvelut jakautuvat kotihoitoon ja pitkäaikaiseen laitoshoidon. Kotihoidon palvelut sisältävät omaishoidon tuen, tukipalvelut, kotihoidon sekä tavallisen ja tehostetun palveluasumisen. Pitkäaikaiseen ja lyhytaikaiseen hoitoon jakautuvat vanhainkotihoito ja terveyskeskusten vuodeosastohoito kuuluvat laitoshoidon. Tehostettu palveluasuminen, vanhainkotihoito ja terveyskeskusten pitkäaikainen vuodeosastohoito sisältyvät ympärivuorokautiseen hoitoon. (Noro, Mäkelä, Jussmäki & Finne-Soveri 2014, 19–20.)

Läikkäiden, mutta myös esimerkiksi mielenterveysongelmaisten ja vammaisten henkilöiden hoiva sijoittuu aiempaa useammin kotioloihin. Tämä on muuttanut käsityksiä virallisen ja epävirallisen hoivan keskinäisestä työnjaosta ja tapahtumapaikoista. Kyseessä onkin vastuun siirtyminen julkis- ja yksityisten toimijoiden enemmän lähipiiriin auttajille ja perheenjäsenille. Hoivan sukupuolittuneisuus näkyy myös läheisten auttamisessa, sillä naiset kantavat läheishoivasta miehiä suuremman vastuun. (Vilkkö ym. 2014, 222–223.) Eri-tyyppisen paljon vastuuta sukupolvien välisestä avusta kantavat yli 55-vuotiaat palkansaajanaiset ja heistä lähes puolet auttaa joko aikuisia tai lapsia. (Lammi-Taskula, Salmi & Parrukoski 2009.)

Sosiaali- ja terveyspalvelujen käyttö lisääntyy iän myötä. Väestön ikääntyessä väestön ikärakenteen merkitys palveluiden järjestämisessä korostuu. Naiset elävät miehiä pidempään ja näin ollen käyttävät myös enemmän sosiaali- ja terveyspalveluita. Naisjärjestöjen raportin mukaan sukupuolierot tulisikin huomioida esimerkiksi pohdittaessa, kuinka muistisairaiden hoito tulevaisuudessa järjestetään. Suurten ikäluokkien vanhetessa muistisairaiden määrä kasvaa ja dementia-asiakkaista, kuten ikääntyneiden palveluiden käyttäjistä yleensäkin, suurin osa on naisia. (Naisjärjestöjen Keskusliitto 2015, 10–11.)

Sosiaaliala ja sukupuoli -selvityksessä todetaan, että sukupuolella on merkitystä myös ikäihmisten kohdalla, mutta aiheesta saatava tutkimustieto on vähäistä. Naiset ja miehet tarvitsevat esimerkiksi erilaisia palveluita, mutta palvelujen sisältöä ei kuitenkaan ole tutkittu, eikä tietoa sukupuolen merkityksestä ikäihmisten palveluiden kehittämisessä ole riittävästi saatavilla. Selvityksessä tarkastelluista osahankkeista vain palvelusetelin ja omaishoidon kehittämisen hankkeissa oli pohdittu sukupuolen merkitystä. (Seligson 2008, 43, 47–48.)

Palveluseteli on uusi tapa järjestää palveluita muiden vaihtoehtojen rinnalla. Sen tavoitteeksi asetettiin ikäihmisten ja vammaisten henkilöiden kotona asumisen ja itsenäisen selviytymisen edistäminen sekä lapsiperheiden arjen tukeminen kotiin annettavien palveluiden avulla. Hallituksen esityksen sukupuolivaikutusten arvioinnissa todettiin, että esityksen vaikutukset kohdistuvat erityisesti naisiin, koska suurin osa kotipalvelun asiakkaista ja näin ollen mahdollisista palvelusetelin käyttäjistä on naisia. Palvelusetelijärjestelmän arvioitiin lisäävän elämän hallintaa, sillä se antaa mahdollisuuden vaikuttaa omaan palvelukokonaisuuteensa. Palvelusetelijärjestelmä nähtiin myös mahdollisuutena vähentää pääosin naisten tekemän vapaaehtoisen hoivatyön kuormittavuutta. Palvelusetelijärjestelmä tukisi lisäksi naisvaltaisen hoiva-alan naisryhtäjäyyttä ja vahvistaa naisten asemaa työelämässä. Palvelusetelin arvon määräytyminen kotitalouden koon ja tulojen mukaan taas parantaisi etenkin pienituloisten, pelkästään kansaneläkettä saavien ikäihmisten (joista suurin osa naisia) taloudellista tilannetta. (Seligson 2008, 45.)

- ✓ Lammi-Taskula, Johanna & Salmi, Minna & Parrukoski Sanna (2009) Työ, perhe ja tasa-arvo. Selvityksiä 2009:55. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö
- ✓ Naisjärjestöjen keskusliitto (2015) Sanoista tekoihin. Naisten aseman ja sukupuolten tasa-arvon haasteet Suomessa 2015. Kansalaisjärjestöjen Peking +20 -rinnakkaisraportti.
- ✓ Noro, Anja & Mäkelä, Matti & Jussmäki, Teppo & Finne-Soveri, Harriet (2014) Ikäihmisten palvelujen kehityslinjoja 2000-luvulla. Teoksessa Noro, Anja & Alastalo, Hanna (toim.) Vanhuspalvelulain 980/2012 toimeenpanon seuranta. Tilanne ennen lain voimaantuloa vuonna 2013. Raportti 13/2014. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy. THL.
- ✓ Seligson, Anna (2008) Sosiaaliala ja sukupuoli. Sosiaalialan kehittämis-hankkeen sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen. Selvityksiä 2007:70. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- ✓ Vilkkö, Anni & Muuri, Anu & Saarikalle, Kristiina & Noro, Anja & Finne-Soveri, Harriet & Jokinen, Sari (2014) Läheisavun moninaisuus. Teoksessa Noro, Anja & Alastalo, Hanna (toim.) Vanhuspalvelulain 980/2012 toimeenpanon seuranta. Tilanne ennen lain voimaantuloa vuonna 2013. Raportti 13/2014. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy. THL.

Omaishoito

Hallituksen kärkihankkeessa 4 tavoitteena on kehittää ikäihmisten kotihoitoa ja vahvistaa kaikenikäisten omaishoitoa. Hanksuunnitelman (STM 2016:41) mukaan uudistus on tarpeellinen, koska iäkkäiden palvelujärjestelmä on pirstaleinen, sen rakenne ei ole uudistunut kansallisten tavoitteiden mukaiseksi, hyvät käytännöt ovat levinneet hitaasti ja alueelliset erot ovat pysyneet suurina. Omaishoito toteutuu alueellisesti vaihtelevasti ja omaishoitoa tukevia palveluita tarjotaan liian vähän ja ne ovat yksipuolisia. Suunnitelman mukaan työikäisten miesten ja naisten mahdollisuuksia omaisen hoitamiseen lisätään sukupuolinäkökulmaa huomioiden.

Omaishoidon tuki on lakisääteinen sosiaalipalvelu, jonka järjestämisestä kunta huolehtii määrärahojensa puitteissa. Omaishoidon tuki on kokonaisuus, johon kuuluvat hoidettavalle annettavat tarvittavat palvelut sekä omaishoitajalle annettava hoitopalkkio, vapaa ja omaishoitoa tukevat palvelut, jotka määritellään hoito- ja palvelusuunnitelmassa. (STM 2005:30.) Selvityksestä omaishoidon tuen palkkioista ja palveluista kunnissa vuonna 2012 (Linnosmaa, Jokinen, Vilkkio, Noro & Siljander 2014) käy ilmi, että kunnat toivovat yhtenäisiä kriteereitä omaishoidon tuen myöntämiselle sekä valtakunnallisesti yhtenäistä palkkiojärjestelmää.

Omaishoidon tilastojen perusteella (THL, Sotkanet) Suomessa oli vuonna 2012 yhteensä 40 492 omaishoitajaa. Hoidettavista 58 prosenttia on miehiä, kun taas hoitajista 69 prosenttia on naisia. Yli puolet omaishoitajista on yli 64-vuotiaita ja omaishoitajista 58 prosenttia hoitaa puolisoaan. Omaa lastaan (alle 18-vuotias tai tätä vanhempi) hoitavia oli noin 23 prosenttia omaishoitajista vuonna 2012. Työssäkäyviä omaishoitajia oli noin 17 prosenttia. (Linnosmaa ym. 2014, 17–18.)

Omaishoito laskee selvästi ikääntyneiden hoidon menoja. On todettu, että ilman omaishoitoa olisivat menot 2,8 miljardia euroa suuremmat. Omaishoidon tuen maksaminen omaishoitajalle edesauttaa omaishoitajaksi ryhtymistä etenkin raskaissa ja vaativissa omaishoitotilanteissa ja se on myös taloudellisesti perusteltua. Maksetun omaishoidontuen menot ovat vain pieni osa omaishoidolla aikaansaaduista säästöistä. Tutkimus on myös osoittanut, että panostamalla riittäviin sosiaalipalveluihin on mahdollista vähentää vanhusten terveyspalveluiden tarvetta. (Kehusmaa 2014, 85–86.)

Omaishoitajuus mukailee yhteiskunnassamme vallalla olevaa hoivan sukupuolittuneisuutta. Naisten asemaan läheishoivan antajina tulisi kiinnittää huomiota esimerkiksi työuran ja eläkekertymän kannalta.

- ✓ Kansallinen omaishoidon kehittämisohjelma. Työryhmän loppuraportti. Raportteja ja muistioita 2014:2. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- ✓ Kehusmaa, Sari (2014) Hoidon menoja hillitsemässä. Heikkokuntoisten kotona asuvien ikäihmisten palvelujen käyttö, omaishoito ja kuntoutus. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 131. Kelan tutkimusosasto. Helsinki 2014.
- ✓ Kärkihanke: Kehitetään ikäihmisten kotihoitoa ja vahvistetaan kaikenikäisten omaishoitoa – hankesuunnitelma. Raportteja ja muistioita 2016:41. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- ✓ Linnosmaa, Ismo & Jokinen, Sari & Vilkkio, Anni & Noro, Anja & Siljander, Eero (2014) Omaishoidon tuki. Selvitys omaishoidon tuen palkkioista ja palveluista kunnissa vuonna 2012. Raportti 9/2014. Tampere: THL.
- ✓ Omaishoidon tuki. Opas kuntien päättäjille. Oppaita 2005:30. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

4.4 Sukupuolten hyvinvointi- ja terveyseroista

Sukupuolten välillä on eroja hyvinvoinnissa, sosiaalisessa osallisuudessa, terveydessä, sairastavuudessa ja kuolleisuudessa. Sukupuolten välisten erojen lisäksi hyvinvointi- ja terveyseroja on myös muissa väestöryhmissä. Merkittävimpiä ovat sosioekonomiseen asemaan liittyvät erot, jotka ovat Suomessa poikkeuksellisen suuria ja edelleen kasvussa. Sukupuoli on keskeinen tekijä myös väestöryhmittäisissä tarkasteluissa. Esimerkiksi sosioekonomisten tekijöiden vaikutus on miehillä huomattavasti suurempi kuin naisilla. Hyvinvointi- ja terveyserojen kaventamiseksi saatavilla on oltava kattavaa tietoa ja seuranta sukupuolen mukaisista hyvinvointi- ja terveyseroista.

Hallituksen kärkihankkeessa *edistetään terveyttä ja hyvinvointia sekä vähennetään eriarvoisuutta* tuetaan hyvien käytäntöjen juurruttamista hankerahoituksella. Valtionavustusta voi hakea hankkeisiin, joiden tehtävänä on levittää valitut hyvät käytännöt mahdollisimman laajasti koko Suomeen. Tavoite on saada hallitusohjelman mukaisesti suomalaiset voimaan paremmin edistämällä kansanterveyttä, kansalaisten liikkumista,

terveellisiä elämäntapoja, ravintotottumuksia sekä lisäämällä mielenterveyttä ja vähentämällä yksinäisyyttä. Hankehaussa keskitytään muun muassa elintapaohjauksen vahvistamiseen, perheiden ravitsemus- ja liikuntatottumusten muuttamiseen, ikääntyneiden sekä päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivien fyysisen terveyden edistämiseen ja ammattilaisten mielenterveysosaamisen lisäämiseen.

Seuraavissa luvuissa esitellään joitakin väestön elintapoihin, köyhyyteen sekä hyvinvointi- ja terveyserojen kaventamiseen liittyviä teemoja sukupuolinäkökulmasta. Maahanmuuttajien ja ulkomaalaista syntyperää olevan väestön osalta tietoa on koottu oikeusasiat ja turvallisuus -tietokoosteeseen. Tietoa on paljon ja useimmiten sitä löytyy myös sukupuolen mukaan eritellysti. Kärkihankkeen haasteena onkin se, miten tieto sukupuolten erilaisista tarpeista ja tilanteista tulee huomioiduksi käytännön edistämistyössä ja hyvien käytäntöjen kehittämisessä ja juurruttamisessa.

Terveys ja toimintakyky

Noin joka viidennellä työikäisellä naisella ja miehellä on jokin työ- tai toimintakykyä haittaava vamma (Helakorpi & Héliö 2015). Jatkuvaa tai toistuvaa lääkärinhoitoa ilmoitti tarvitsevansa miehistä 29 prosenttia ja naisista 36 prosenttia. Miehistä kuusi prosenttia ja naisista seitsemän prosenttia arvioi, että ei ollut saanut tarvitsemiaan palveluja. (Koskinen, Lundqvist & Ristiluoma toim. 2012, 14–16.) Terveytensä keskinkertaiseksi tai sitä huonommaksi kokee miehistä 29 prosenttia ja naisista 27 prosenttia. Jokin pitkäaikaissairaus on miehistä 26 prosentilla ja naisista 28 prosentilla (Vaarama, Karvonen, Kestilä, Moisio & Muuri toim. 2014, 74–76). Miehistä 29 prosenttia ja naisista 25 prosenttia kokee työkykynsä heikentyneeksi. Miesten välillä koulutusryhmien erot ovat naisia suuremmat. (Kaikkonen ym. 2014.)

Miehillä on suurempi todennäköisyys sairastua sydän- ja verisuonitauteihin. Ne ovat kuitenkin myös naisilla merkittävä sairausryhmä. Miehillä tyypillisiä ovat äkilliset sydänperäiset sairauskohtaukset, naiset taas sairastavat pääosin kroonista sepelvaltimotautia (Luoto, Viisainen & Kulmala toim. 2003, 33–35.) 75 vuotta täyttäneistä suomalaisista joka kolmannella miehellä ja joka neljännellä naisella oli sepelvaltimotauti. Sepelvaltimotautia sairastavista miehistä joka toiselle ja naisista runsaalle neljännekselle oli tehty sepelvaltimoiden ohitusleikkaus tai pallolaajennus. Itse ilmoitetun diabeteksen ikävakioitu esiintyvyys 30 vuotta täyttäneessä väestössä oli miehillä 11 prosenttia ja naisilla kahdeksan prosenttia. (Koskinen ym. toim. 2012, 82–87).

Syövän esiintyvyys on naisilla ja miehillä kutakuinkin sama. Myös uusia syöpäsairauksia todetaan naisilla ja miehillä vuosittain yhtä paljon. Miesten yleisin syöpä on nykyään eturauhassyöpä (28 %). Naisten yleisin syöpäsairaus on rintasyöpä (31 %). (Suomen Syöpärekisteri 2016.)

Tuki- ja liikuntaelinten kivut ja toiminnanvajaavuudet ovat naisilla hieman miehiä yleisempiä. Esimerkiksi kyykistymisessä on vaikeuksia lähes kahdella viidestä 55 vuotta täyttäneistä naisista ja yli viidenneksellä samanikäisistä miehistä. (Koskinen ym. toim. 2012, 92.) 75 vuotta täyttäneistä naisista noin puolella ja miehistä kolmanneksella oli vaikeuksia puolen kilometrin kävelyssä (Koskinen ym. toim. 2012, 120).

Vaikea masennus on yksi yleisimmistä toimintakyvyttömyyttä aiheuttavista sairauksista. Depression esiintyvyys on naisilla suurempi kuin miehillä. Naisista seitsemän prosenttia ja miehistä neljä prosenttia oli sairastanut masennushäiriöjakson viimeksi kuluneen vuoden aikana (Koskinen ym. toim. 2012, 96–98). Hoitoilmoitusrekisterin (THL) mukaan kaikista laitoshoidossa olevista mielenterveyspotilaista puolet on miehiä ja puolet naisia.

Työikäisinä kuolleista liki 70 prosenttia on miehiä ja etenkin nuorten miesten kuolleisuus on Suomessa muuhun Eurooppaan verrattuna korkealla tasolla. Työikäisten miesten yleisimmät kuolinsyyt ovat verenkierroelinten sairaudet (26 %), kasvaimet (23 %) ja alkoholiperäiset kuolinsyyt (17 %). Myös tapaturmat ja itsemurhat kuuluvat yleisimpien kuolinsyiden joukkoon. Itsemurhan tehneistä 75 prosenttia on miehiä. Työikäisten naisten selvästi yleisin kuolinsyy on kasvaimet (42 %). Näiden jälkeen muut kuolemansyyt ovat samassa järjestyksessä kuin miehillä. (Naiset ja miehet Suomessa 2016.)

- ✓ Helakorpi, Satu & Hélldán, Anni (2015) Suomalaisen aikuisväestön terveyskäyttäytyminen ja terveys, kevät 2014. Raportti 6/2015. Helsinki: Terveystietokeskus ja hyvinvoinnin laitos.
- ✓ THL: Hoitoilmoitusrekisteri ja laitoshoidon tilastot. Sosiaali- ja terveysministeriön tilastotietopalvelu, Terveystietokeskus ja hyvinvoinnin laitos.
- ✓ Koskinen, Seppo & Lundqvist, Annamari & Ristiluoma, Noora (toim.) (2012) Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa 2011. Raportti 68/2012. Helsinki: Terveystietokeskus ja hyvinvoinnin laitos.
- ✓ Luoto, Riitta & Viisainen, Kirsi & Kulmala, Ilona (toim.) (2003) Sukupuoli ja terveys. Tampere: Vastapaino.
- ✓ Naiset ja miehet Suomessa 2016. Helsinki: Tilastokeskus.
- ✓ Vaarama, Marja & Karvonen, Sakari & Kestilä, Laura & Moisio, Pasi & Muuri, Anu (toim.) (2014) Suomalaisen hyvinvointi 2014. Helsinki: THL.
- ✓ Kaikkonen, Risto & Murto, Jukka & Pentala, Oona & Koskela, Timo & Virtala, Esa & Härkänen, Tommi & Koskeniemi, Timo & Ahonen, Juha, Vartiainen, Erkki & Koskinen, Seppo (2014). Alueellisen terveys- ja hyvinvointitutkimuksen perustulokset 2010–2014. Verkkojulkaisu. Helsinki: THL.
- ✓ Suomen Syöpärekisteri 2016 (viitattu 8.8.2016) www.syoparekisteri.fi, päivitetty 05.03.2016.

Lue lisää: Tasa-arvotietokeskus: Terveys (<https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/hyvinvointi/hyvinvointi-ja-terveyserot/terveys>)

Elintavat

Elintavoilla on merkitystä terveyserojen synnyssä. Esimerkiksi tupakointi vaikuttaa selkeästi koulutusryhmien välisiin kuolleisuuseroihin miehillä, ja naisillakin vaikutus on lisääntynyt. Elintapoja muovaavat erilaiset kulttuuriset, taloudelliset ja psykososiaaliset tekijät, mikä tulee huomioida tavoittellessa terveyserojen kaventamista. (Martelin, Murto, Pentala & Linnanmäki 2014, 71.)

Vuonna 2015 vastasyntyneen elinajanodote oli 78,5 vuotta pojilla ja 84,1 vuotta tytöillä (SVT, Kuolleet). Sukupuolta merkittävämmän elinajanodotteen vaikuttavat sosioekonomiset erot, jotka ovat säilyneet selkeinä ja joissain tapauksissa jopa kasvaneet. Miesten ja naisten elinajanodotteet ovat pidentyneet, mutta samalla miesten ja naisten joukossa erot ryhmien välillä ovat kasvaneet. Korkea-asteen ja perusasteen koulutuksen saaneiden miesten välinen elinajanodotteen ero on kasvanut 4,9 vuodesta 7,0 vuoteen jaksojen 1971–75 ja 2006–10 välillä. Naisten ryhmässä ero korkea-asteen ja perusasteen koulutuksen saaneiden elinajanodotteessa kasvoi 2,8 vuodesta 4,4 vuoteen. (Martikainen, Ho, Preston, Peltonen & Elo 2013.)

Vuonna 2014 miehistä 60 prosenttia ja naisista 43 prosenttia oli ylipainoisia. Ylipainoisten osuus on Suomessa kasvanut pitkällä aikavälillä. Tuoreita kasviviaivoja päivittäin ilmoitti syövänsä vuonna 2014 miehistä 34 prosenttia ja naisista 51 prosenttia. Vapaa-ajan liikuntaa vähintään kolme kertaa viikossa harrastavia oli miehistä 54 prosenttia ja naisista 60 prosenttia. Vuonna 2014 miehistä 70 prosenttia ja naisista 76 prosenttia harrasti vapaa-ajan liikuntaa ainakin puoli tuntia vähintään kaksi kertaa viikossa. (Heldán & Helakorpi 2015, 16–21.)

Vuonna 2014 työikäisistä miehistä 17 prosenttia ja naisista 14 prosenttia ilmoitti tupakoivansa päivittäin. Nuorilla (15–24-vuotiaat) miehillä vastaava luku oli 11 prosenttia ja naisilla 14 prosenttia. Miesten päivittäistupakointi on vähentynyt 1970-luvun lopusta lähtien, kun taas naisten päivittäistupakointi yleistyi 1980-luvun puoliväliin saakka. Naisten tupakointi pysyi sen jälkeen pitkään samalla (noin 20 %) tasolla, mutta kääntyi laskuun 2000-luvun vaihteen jälkeen. (Heldán & Helakorpi 2015, 12–13.)

Raittiiden osuus vähentyi vuodesta 1982 tämän vuosituhannen alkuun, mutta on sen jälkeen pysytellyt samalla tasolla. Vuonna 2014 miehistä 13 prosenttia ja naisista 14 prosenttia ilmoitti, ettei ollut käyttänyt alkoholia lainkaan viimeksi kuluneen vuoden aikana. Alkoholia vähintään kerran viikossa kuusi annosta tai enemmän kerralla juovia oli miehistä 21 prosenttia ja naisista 6 prosenttia. (Helldán & Helakorpi 2015, 17.)

Sukupuolen merkityksestä alkoholihaittojen ehkäisyssä laaditun selvityksen (Siukola 2006) mukaan sukupuolten välisen erojen huomioonottaminen tai tasa-arvon edistäminen ei kuulunut selvityshetkellä alkoholipolitiikan julkilausuttuihin tavoitteisiin. Myös keinot olivat useimmiten sukupuolineutraaleja. Selvityksen perusteella naisten erityistarpeet olivat päihdepalveluissa jääneet liian vähälle huomiolle, kun taas miehet tai pojat olivat harvoin haittojen ehkäisyhankkeiden ensisijaisena kohderyhmänä. Toimintaa suunnattiin pääasiassa lapsille ja nuorille sekä heitä lähellä oleville aikuisille. Hankkeita suunnattiin myös jonkin verran naisille heidän äitiytensä perusteella. Selvityksen ajankohtana sukupuolinäkökulmaa ei otettu myöskään huomioon rahoituksen myöntämisperusteissa, hakukäytännöissä eikä rahoituksen vaikuttavuuden seurannassa. Esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriön hallinnoimien terveyden edistämisen määrärahojen hakulomakkeissa ei vielä tuolloin kysytty tietoja hankkeiden kohdentumisesta sukupuolen mukaan. Sitten rahoituslomakkeeseen on tällainen kohta lisätty ja myös hakujen painopisteitä on suunnattu sukupuolierityisesti.

Selvityksen perusteella sukupuolen mukaan eriytyneiden ongelmien huomioon ottaminen olisi kuitenkin tärkeää alkoholipolitiikan tavoitteiden toteuttamiseksi. Koska alkoholinkäytön syyt, tavat, seuraukset ja hoidon tarpeet saattavat olla erilaiset naisilla ja miehillä, tarvitaan myös ehkäisevän työn käytäntöjä, jotka ottavat nämä tekijät huomioon. (Siukola 2006.)

- ✓ Helldán, Anni & Helakorpi, Satu (2015) Suomalaisen aikuisväestön terveyskäyttäytyminen ja terveys, kevät 2014. Raportti 6/2015. Tampere: THL.
- ✓ Martelin, Tuija & Murto, Jukka & Pentala, Oona & Linnanmäki, Eila (2014) Terveys, terveyserot ja niiden kehitys. Teoksessa Vaarama, Marja & Karvonen, Sakari & Kestilä, Laura & Moisio, Pasi & Muuri, Anu (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2014. Tampere: THL.
- ✓ Martikainen, Pekka & Ho, Jessica & Preston, Samuel & Peltonen, Riina & Elo, Irma T (2013) Koulutusryhmien välillä suuria ja kasvavia eroja elinajanodotteessa. Tupakointi merkittävä taustatekijä. Suomen lääkärilehti 68(39), 2435–2442.
- ✓ Siukola, Reetta 2005. Tasa-arvoa alkoholityöhön. Alkoholipolitiikan valtavirtaistamisselvitys. Selvityksiä 2005:24. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- ✓ Suomen virallinen tilasto (SVT): Kuolleet [verkkójulkaisu]. ISSN=1798-2529. 2015. Helsinki: Tilastokeskus. (viitattu: 10.8.2016) http://www.stat.fi/til/kuol/2015/kuol_2015_2016-04-14_tie_001_fi.html

Lue lisää: Tasa-arvotiedon keskus: Elintavat (<https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/hyvinvointi/hyvinvointi-ja-terveyserot/elintavat>)

Toimeentulo ja köyhyys

Köyhyys ymmärretään Suomen kaltaisessa teollistuneessa maassa yleensä suhteellisen köyhyytenä. Suhteellinen köyhyys tarkoittaa kykenemättömyyttä saavuttaa yhteiskunnassa yleisesti odotettua, minimiksi katsottua elintasoa tai säädyllystä elämää taloudellisten resurssien puutteen vuoksi. (Moisio 2006, 639.) Suomessa suhteelliseksi köyhyysrajaksi on määritelty 60 prosenttia keskimääräisestä kotitalouksien tulotasosta.

Suomessa yksinasuvien köyhyysriski on sekä miehillä että naisilla korkea (Ahonen & Bach-Othman 2009, 39). Noin 52 prosenttia köyhyysrajan alapuolella olevista on yksinasuvia. Korkein köyhyysriski on nuorilla sekä ikääntyneillä yksineläjillä. Ikä on selkeä riskitekijä erityisesti vanhemmilla naisilla. Perhetyypeittäin

eroteltuna suurimmassa köyhyysriskissä ovat yksinasuvat ja yksinhuoltajat. Suomessa työssäkäyvien köyhyys on vähäistä ja työ nähdään parhaana reittinä ulos köyhyydestä. Tästä huolimatta epäsäännölliset työsuhteet, matala palkka ja heikko koulutus ovat köyhyyden riskitekijöitä myös Suomessa. (Vaalavuo & Moisio 2014, 107.)

Pienituloisuutta voi tarkastella myös perusturvan näkökulmasta. Perusturvaan kuuluvat Suomessa asumiseen perustuvat etuudet kuten kansaneläke ja takuueläke, vähimmäismääräiset sairauspäivärahat, vähimmäismääräiset äitiys-, isyys- ja vanhempainrahat, työttömän peruspäiväraha ja työmarkkinatuki. Perusturva täydentävät pienituloisilla kotitalouksilla asumisen tuet sekä viimesijainen ja tilapäiseksi tueksi tarkoitettu tarveharkintainen kunnallinen toimeentulotuki. Perusturvan varassa olevien (ja pienipalkkaisten) kotitalouksien käytettävissä olevat tulot ovat pääsääntöisesti kasvaneet vuosina 2011–2015. Perusturvan varassa olevan tulotaso jää kuitenkin noin kolmanneksen väestön itse arvioiman riittävän vähimmäisturvan tason alapuolelle. Kokonaan perusturvan, eli perusturvaetuuksien, asumisen tukien ja toimeentulotuen, varassa olevissa talouksissa asui 231 000 henkilöä, joka on 4,3 prosenttia suomalaisista vuonna 2013. Lukumäärä on kasvanut vuodesta 2011. (THL 1/2015.)

Sukupuolittain tarkasteltuna sekä perusturvaetuuksien saajien määrissä että tukien keskimääräisissä suuruuksissa on eroja. Kelan etuuksien saajista enemmistö eli 64 prosenttia on naisia. Korkeaa prosenttiosuutta selittävät miesten ja naisten välisten elämäntilanteiden erot: esimerkiksi lapsilisää voi hakea jo ennen lapsen syntymää samaan aikaan kuin äitiyspäivärahaa, joten lapsilisä maksetaan 95 prosentissa tapauksista naiselle; myös yksinhuoltajilla lapsilisä maksetaan naiselle 88 prosentissa tapauksista. Elatusavun ja -tuen saajista niin ikään valtaosa eli noin 90 prosenttia on naisia. (THL 1/2015, 98.)

Vaikka naiset ovat enemmistönä tarkasteltaessa useimpia perusturvaetuuksien jakautumista, miehet muodostavat enemmistön työmarkkinatuen ja peruspäivärahan, samoin kuin odotetusti sotilasavustuksen ja rintamalisän saajissa. Miehet saavat myös useammin eläkkeensaajan lapsikorotusta. Miehet ja naiset ovat lähes yhtä usein asumistuen viitehenkilöinä. Sen sijaan yksinasuvista asumistuen saajista enemmistö eli 61 prosenttia on miehiä. Asumistuen piirissä olevat yksinhuoltajat ovat lähes poikkeuksetta naisia (94 %), sillä avioerotilanteissa lapset jäävät useimmiten äideille. (THL 1/2015, 98.)

Vuonna 2013 Kelan etuuksien maksetut keskimääräiset tasot vaihtelevat jonkin verran sukupuolittain. Naiset saavat hieman korkeampaa vanhuus-, takuu-, työttömyys- ja perhe-eläkettä kuin miehet. Kansaneläkkeellä ja takuueläkkeellä turvataan pientä ansioeläkettä saavan tai ansioeläkettä vailla olevan henkilön vähimmäiseläke. Naisten työeläkkeet olivat vuonna 2013 keskimääräisesti tarkasteltuna noin 400 euroa pienempiä kuin miesten työeläkkeet. Tästä syystä työeläkettä täydentävä kansaneläke kohdentuukin useimmin naisille kuin miehille. Takuueläkkeen saajista enemmistö on naisia. Eläkkeensaajan asumistukea saavista 64 prosenttia on naisia, mutta keskimäärin naisille maksettu tuki on hieman alhaisempi kuin miehille maksettu. Kokonaisuudessaan perusturva täydentää erilaisten etuuksien muodossa naisten keskimääräisesti heikompaa työmarkkina-asemaa ja eläkekertymää. Kansaneläke poikkeaa muista perusturvaetuuksista koskevista käytännöistä siinä, että se on pienempi parisuhteessa olevalle kuin yksin asuvalle. (THL 1/2015, 98.)

Perusturvaetuudet ovat yleensä syyperusteisia lukuun ottamatta toimeentulotukea, joka on tarveharkintaan perustuva viimesijainen etuus. Miehiä toimeentulotuen saajista on hieman yli puolet, 53 prosenttia. Naisten osuus toimeentulotuen asiakkaiden keskuudessa on kasvanut 25 vuodessa kymmenen prosenttiyksikön verran nykyiseen 47 prosenttiin. Kasvu saattaa johtua toimeentulotuen myöntämisen käytäntöihin liittyvistä muutoksista. Toinen vaikuttava tekijä liittyy toimeentulotuen luonteen muutokseen. Verrattuna esimerkiksi 1990-luvun alun tilanteeseen on toimeentulotuen saajissa lisääntynyt pitkäaikaisasiakkaiden määrä. (THL 1/2015, 100.)

Naisköyhyys on tutkimusten mukaan länsimaissa yleinen ilmiö. Suomessa köyhyyden on kuitenkin todettu olevan miehinäinen ilmiö, joka ilmenee erityisesti miesten toimeentulotukiasiakkuutena. (Ahonen & Bach-Othman 2009, 10.) Kuten aiempi tarkastelu osoittaa, pelkkä sukupuolittainen tarkastelu ei kuitenkaan riitä hahmottamaan eri elämäntilanteissa olevien naisten ja miesten toimeentuloon liittyviä erityisiä haasteita.

- ✓ Ahonen, Kati & Bach-Othman, Jarna (2009) Vanhuusköyhyyden jäljillä - kotitalouden rakenteen merkitys sukupuolten välisiin köyhyysriskieroihin kahdeksassa EU-maassa. Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 2009:8. Helsinki.

- ✓ Moisio, Pasi (2006) Suhteellinen köyhyys Suomessa. Yhteiskuntapolitiikka 71 2006:6, 639–645.
- ✓ Perusturvan riittävyyden arviointiraportti 2011–2015. Perusturvan riittävyyden II arviointiryhmä. Työpäperi 1/2015. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos (THL).
- ✓ Vaalavuo, Maria & Moisio, Pasi (2014) Tuloerojen ja suhteellisen köyhyyden kehitys. Teoksessa Vaarama, Marja & Karvonen, Sakari & Kestilä, Laura & Moisio, Pasi & Muuri, Anu (toim.) Suomalaisien hyvinvointi 2014. Tampere: THL.

Osallisuus ja syrjäytyminen

Syrjäytymisellä tarkoitetaan tavallisesti kasautunutta huono-osaisuutta, jossa yhdistyvät pitkäaikainen ja usein toistuva työttömyys, toimeentulo-ongelmat, elämänhallintaan liittyvät ongelmat ja syrjäytyminen yhteiskunnallisesta osallisuudesta. Syrjäytyneiksi luokitellaan sellaiset nuoret, jotka ovat työvoiman ja opiskelun ulkopuolella ja joilla ei ole peruskoulun lisäksi muuta koulutusta. (Myrskylä 2012, 2.)

Ehkäisevän työn käsitteenä käytetään usein osallisuutta, joka esimerkiksi Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohankkeen (Sokra) määritelmässä tarkoittaa ihmisen kokemusta itsestään merkityksellisenä osana kokonaisuutta sekä kuulluksi tulemistä ja vaikuttamista elämänsä kulkuun ja yhteisiin asioihin. Sokra tukee Euroopan sosiaalirahaston sosiaalisen osallisuuden ja köyhyyden torjunnan toimintalinjan (ESR 5. toimintalinja) hankkeita. Toimintalinja on osa ”Kestävää kasvua ja työtä 2014–2020” -rakennerahasto-ohjelmaa.

Syrjäytymisen tai osallisuuden laaja-alainen tarkastelu sukupuolinäkökulmasta on vielä uutta. Erityisesti huoli poikien ja miesten sosiaalisesta osallisuudesta ja syrjäytymisestä on kuitenkin nostonut aiheen ja siihen liittyvät tietotarpeet esiin myös tasa-arvokeskustelussa. Syrjäytyminen on erityisesti nuorten miesten ongelma ja esimerkiksi vuonna 2010 kaksi kolmasosaa syrjäytyneistä nuorista oli miehiä (Myrskylä 2012, 3).

Syrjäytyneitä 15–29 -vuotiaita nuoria oli yhteensä 51 341 vuonna 2010 eli noin 5 prosenttia kaikista tämänikäisistä nuorista. Miesten osuus syrjäytyneistä oli 64 prosenttia ja naisten 36 prosenttia. Vaikka sukupuolten välinen ero syrjäytymisessä on iso, on kantaväestön ja vieraskielisten ero tätäkin suurempi. Kaikista kantaväestöön kuuluvista pelkän perusasteen suorittaneista 15–29 -vuotiaista miehistä syrjäytyneitä oli 13 prosenttia, kun taas vieraskielisistä miehistä 33 prosenttia. Pelkän perusasteen suorittaneiden naisten kohdalla luvut ovat kantaväestössä 8 prosenttia ja vieraskielisissä 26 prosenttia. Maahanmuuttajataustaisia syrjäytyneistä nuorista on lähes neljännes ja esimerkiksi maahanmuuttajamiesten työttömyys- ja ulkopuolisuusriskit ovat lähes kolminkertaisia, kun heitä verrataan kantaväestöön kuuluviin kouluttamattomiin miehiin. (Myrskylä 2012, 2–4.)

Syrjäytyminen voi olla seurausta monista eri asioista, kuten työttömyydestä, köyhyydestä, mielenterveysongelmista, alkoholisoitumisesta tai joutumisesta yhteiskunnallisten vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolelle. Syrjäytymiseen liittyy usein ongelmien kasautuminen, jossa keskeisiä riskitekijöitä ovat työttömyys, heikko koulutus, yksinäisyys ja huono terveys (Syrjäytymistä, köyhyyttä ja terveysongelmia vähentävän poikkiallinnollisen ohjelman (2011–2015) loppuarvio). Ihmiset ovat erityisen alttiita syrjäytymiselle elämän muutostilanteissa ja esimerkiksi nuorilla syrjäytymisessä yhdistyvät usein putoaminen ammattiin johtavasta koulutuksesta ja siitä seuraava työttömyys. (Eduskunta 2013, 243.)

Sosiaali- ja terveysministeriön asettaman miestyöryhmän raportissa kiinnitetään huomiota miesten syrjäytymiseen. Syrjäytymisen ennaltaehkäisemiseksi tärkeintä on vahvistaa perheiden, varhaiskasvatuksen ja koulutusjärjestelmän mahdollisuutta antaa lapsille ja nuorille tukea ja turvaa. Olennainen osa tätä tukea on molempien vanhempien vanhemmuuden tukeminen sekä varhaiskasvatuksen ja koulutuksen toimenpiteet. Merkittävässä roolissa ovat myös sellaiset järjestöt, jotka voivat tarjota aikuisten tukea syrjäytymisvaarassa oleville nuorille. Keinoja ovat myös nuorisotyön kytkeminen yhä enemmän koulujen yhteyteen ja koulun rakentaminen yhteisöksi, jossa kukaan ei jää syrjään. Syrjäytymistä estävät ja osallisuutta lisäävät lisäksi työllisyyden parantamista lisäävät toimet. (STM 2014:34, 12.)

Syrjäytymisen ennaltaehkäisemisessä ja osallisuuden tukemisessa keskeisessä asemassa ovat laadukkaita peruspalveluita. Useissa tutkimuksissa ja selvityksissä on lasten ja nuorten tuen ja palvelujen erityiseksi puuteeksi kuitenkin todettu hajanaisuus. Vaikka käytössä on monia hyviksi arvioituja toimintamalleja ja palveluita, tuottaa julkinen sektori palveluja koordinoimattomasti. Myös kuntien väliset erot palveluiden järjestämisessä ovat suuret. (Eduskunta 2013, 244–247.)

Osallisuutta edistävä Sokra-koordinaatiohanke on sisällyttänyt sukupuolinäkökulman läpileikkaavasti toimintaansa ja laatinut muun muassa Tasan yhdessä -työkalun sukupuolinäkökulman huomioonottamiseksi osallisuutta edistävissä hankkeissa. Työkalussa käydään läpi, miten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta toteutetaan hankkeen eri vaiheissa. Työkalua täydentää muistilista, jossa on kysymyksiä ja keskustelunaiheita hankkeen toteuttajille.

- ✓ Eduskunta (2013) Nuorten syrjäytyminen. Tietoa, toimintaa ja tuloksia?. Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2013.
- ✓ Mieskysymyksiä tasa-arvopolitiikassa. Työryhmän loppuraportti. Raportteja ja muistioita 2014:34. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- ✓ Myrskylä, Pekka (2012) Hukassa – Keitä ovat syrjäytyneet nuoret? EVA Analyysi 19/2012. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta.
- ✓ Syrjäytymistä, köyhyyttä ja terveysongelmia vähentävän poikkihallinnollisen ohjelman (2011–2015) loppuarvio. (viitattu 4.8.2016) <http://stm.fi/documents/1271139/1448516/Syrj%C3%A4ytymisen+v%C3%A4hent%C3%A4minen+loppuarvio+16.4.2015+%284%29.pdf/2e6be4ae-72a5-4c94-a1ff-7ae2e389af04>
- ✓ Tasan yhdessä -työkalu. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke, Sokra, Euroopan sosiaalirahasto ESR. (viitattu 4.8.2016) <https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/hankeet-ja-ohjelmat/sokra/tyokalut/tasan-yhdessa>

Lue lisää: Tasa-arvotiedon keskus: Syrjäytyminen (<https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/hyvinvointi/hyvinvointi-ja-terveyserot/syrjaytyminen>)

Palveluiden käyttö

Palveluita voidaan tarkastella sukupuolinäkökulmasta esimerkiksi palveluiden saatavuuden, tarpeen ja käytön mukaan. Miehet käyttävät erityisesti terveydenhuollon palveluja naisia vähemmän. Vuonna 2013 toteutetussa suomalaisten hyvinvointi ja palvelut (HYPA) -kyselytutkimuksessa selvisi, että viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana sairauden vuoksi lääkärissä oli käynyt noin 67 prosenttia vastanneista. Naisilla oli vuodessa keskimäärin 3,5 lääkärissäkäyntiä ja miehillä 2,7. Miehet käyvät lääkärissä kaikissa ikäryhmissä naisia vähemmän, mutta sukupuolten välinen ero korostui alle 45-vuotiaiden ikäryhmässä. (Nguyen & Seppälä 2014, 196.)

Vuonna 2013 HYPA-kyselytutkimukseen vastanneista keskimäärin 13 prosenttia koki odottaneensa hoitoon pääsyä kohtuuttoman kauan terveyspalveluiden osalta. Naisista tätä mieltä oli 13 prosenttia ja miehistä 10 prosenttia. Tutkimuskyselylomakkeessa ei kuitenkaan ollut määriteltä, mikä on kohtuuton aika odottaa hoitoon pääsyä. Sosiaalipalveluiden osalta noin kymmenesosa niistä, jotka arvioivat itsellään olevan jonkin sosiaalipalvelun tarpeen, arvioi käyttämänsä palvelun olevan riittämätöntä. Tyydyttämättömän palveluntarpeen tärkeimpiä syytekijöitä olivat saatavuuden ongelmat ja saavutettavuuden ongelmat. Saatavuuden ongelmia oli kokenut yli puolet miehistä ja vajaa puolet naisista ja saavutettavuuden ongelmia noin kolmannes sekä miehistä että naisista. Toimeentulotukea hakeneista sekä miehistä että naisista melkein puolet koki saamansa tuen riittämättömäksi tai ei ollut saanut sitä lainkaan. (Nguyen & Seppälä 2014.)

Mieskysymyksiä tasa-arvopolitiikassa pohtivan työryhmän mukaan sosiaali- ja terveyspalvelujen sukupuolivaikutukset tulisi arvioida miesten palvelutarpeen paremmaksi tunnistamiseksi ja miesten tarvitsemien

palvelujen kehittämiseksi (STM 2014:34). Naisjärjestöt ovat kiinnittäneet huomiota seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemaan terveydenhuollossa. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemaa tulisi parantaa ja varmistaa heille asiallinen ja asiantunteva kohtaaminen terveydenhuollossa. Esimerkiksi seksuaalikasvatuksessa ja ehkäisyneuvonnassa tulisi ottaa huomioon myös seksuaalivähemmistöt. Järjestöt kiinnittävät huomiota myös siihen, että intersukupuolisille lapsille tehty sukuelinten leikkaukset eivät kunnioita ihmisoikeuksia, itsemääräämis- eikä itsemäärättyä oikeutta. (Naisjärjestöjen Keskusliitto 2015, 10–11.)

Sote-uudistuksessa sosiaali- ja terveyspalvelut siirtyvät kunnilta maakunnille. Sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi sote-uudistuksen sukupuolivaikutuksia tulisi arvioida kattavasti ja ottaa huomioon naisten ja miesten erilaiset tarpeet muun muassa erityispalveluiden tarpeen suhteen. Sukupuolivaikutusten arvioinnilla on tärkeä tehtävä palvelujen saatavuuden ja palvelujen oikein kohdentumisen turvaamisessa ja sukupuolivaikutuksia arvioimalla voidaan myös torjua terveyden ja hyvinvoinnin eriarvoistuvaa kehitystä.

- ✓ Mieskysymyksiä tasa-arvopolitiikassa. Työryhmän loppuraportti. Raportteja ja muistioita 2014:34. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- ✓ Naisjärjestöjen keskusliitto (2015) Sanoista tekoihin. Naisten aseman ja sukupuolten tasa-arvon haasteet Suomessa 2015. Kansalaisjärjestöjen Peking +20 -rinnakkaisraportti.
- ✓ Nguyen, Lien & Seppälä, Timo, T (2014) Väestön lääkäripalvelujen käyttö ja kokemukset terveyspalveluista Teoksessa Vaarama, Marja & Karvonen, Sakari & Kestilä, Laura & Moisio, Pasi & Muuri, Anu (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2014. Tampere: THL.

Hyvinvointi- ja terveyserojen kaventaminen

Hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa 2016–2019 (STM 2016:4) ja hallituksen terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen kärkihankkeessa (kärkihanke 2), tavoitteena on kaventaa sukupuolten välisiä hyvinvointi- ja terveyseroja. Tasa-arvo-ohjelmassa tavoitteeksi asetetaan myös, että miesten ja poikien tilanne ja tarpeet otetaan nykyistä paremmin huomioon sosiaali- ja terveyspalveluissa. Tavoitteiden saavuttamiseksi isän asemaa tasavertaisena vanhempana vahvistetaan neuvolapalveluissa sekä vahvistetaan lasten, nuorten ja perheiden kanssa työskentelevien ammattilaisten miehiin ja poikiin liittyvää osaamista. Lisäksi terveitä elämäntapoja edistettäessä otetaan yhdeksi painopisteeksi ne miehet ja pojat, joiden terveysriskit ovat suurimmat.

Terveyden riskitekijöitä ovat vähäinen koulutus, heikot työolosuhteet, raskas ja epävarma työ, pitkäaikainen työttömyys, köyhyys, alhainen asumistaso, sosiaalisen tuen puute ja epäterveelliset elintavat. Ne kasautuvat vaihtelevina yhdistelminä alimpiin sosiaaliryhmiin ja usein siirtyvät myös sukupolvien yli. Hyvinvointierojen kaventaminen vähentää myös terveyseroja. (Rotko, Hannikainen-Ingman, Murto, Kauppinen & Mustonen 2014.)

Hyvinvointi- ja terveyseroja on Suomessa pyritty kaventamaan esimerkiksi poikkihallinnollisen syrjäytymistä, köyhyyttä ja terveysongelmia vähentävän toimenpideohjelman, Kaste-ohjelman ja nuorten syrjäytymistä ehkäisevän yhteiskuntatakuun toimeenpanossa sekä terveyden edistämisen hankerahoituksessa. Terveyserojen kaventamiseksi on puututtava erojen rakenteellisiin syihin eli terveyden sosiaalisiin määrittäjiin ja eriarvoisuuteen niissä. Näitä rakenteellisia syitä ovat esimerkiksi tuloterot, köyhyys ja toimeentuloturva sekä koulutusjärjestelmä. (Martelin, Murto, Penttala, & Linnanmäki 2014, 72.)

Kaste-ohjelman loppuraportissa todetaan, että hyvinvointi- ja terveyserot eivät ole kaventuneet ohjelmakauden aikana. Hyvinvointi- ja terveyseroja kuvaavia mittareita ei kuitenkaan ollut määritelty yksiselitteisesti, ja arviointiaineisto näyttöä tavoitteen toteutumisen osalta ristiriitaisena. (STM 2016:16, 14.) Syrjäytymistä, köyhyyttä ja terveysongelmia vähentävän poikkihallinnollisen ohjelman (2011–2015) loppuarvion mukaan terveyserojen kaventaminen vaatii pitkäjänteistä ja eri sektorien ja hallinnonalojen välistä yhteistyötä ja erityisesti sosiaali- ja terveyspalveluiden integroimista. Terveyserojen kaventaminen edellyttää ennen kaikkea uudenlaista toimintatapaa, jossa puututaan ongelmien taustalla oleviin rakenteellisiin tekijöihin, sillä yksittäiset hankkeet, ohjelmat ja informaatio-ohjaus eivät kykene ratkaisemaan terveyserojen ongelmaa.

Sosiaali- ja terveysministeriön asettaman miestyöryhmän raportin mukaan miesten aseman parantaminen edellyttää sukupuolinäkökulman valtavirtaistamista sekä miesnäkökulmien nykyistä parempaa huomioon ottamista sosiaali- ja terveydenhuollossa kaikissa elinvaiheissa. Miehet käyttävät erityisesti terveydenhuollon palveluja naisia vähemmän ja miesten odotettu elinikä on naisia alhaisempi. Yhä pienempi osa sosiaali- ja terveysalan henkilöstöstä on miehiä. Miestyöryhmän mukaan sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille tulisi antaa opetusta sekä peruskoulutuksessa että lisä- ja täydennyskoulutuksessa miesten, isien ja poikien kohtaamiseen ja tukemiseen sekä miesten moninaisuuden ymmärtämiseen. Miesten hakeutumista sosiaali- ja terveysalalle tulisi pyrkiä lisäämään. Tulisi myös arvioida kohdennettuja terveystarkastuksia sekä terveellisiä elämäntapoja tukevien toimien kohdentumista miehiin. (STM 2014:34, 12–13.)

Väestön hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä kokonaisvastuu on kunnilla. Sote-uudistuksen myötä sosiaali- ja terveyspalvelut ovat siirtymässä kunnilta itsehallintoalueille. Sote-uudistuksessa kuntiin on kuitenkin edelleen jäämässä kokonaisvastuu kuntalaisten hyvinvoinnin ja terveyden edistämistyöstä. Hyvinvoinnin ja terveyden edistämistyön suunnitteluun, koordinointiin ja johtamiseen tarvitaan kunnissa selkeitä rakenteita ja prosesseja. Tarve esimerkiksi perusopetuksen, liikuntatoimen, nuorisotoimen, kaavoituksen ja teknisen toimen työn koordinaatioon säilyy jatkossa yhtä suurena kuin nykyisinkin. (Ståhl, Wiss, Hakamäki & Saaristo 2015.)

Professoreiden ja erikoistutkijoiden vaatimuksessa hallitusohjelman toimenpiteiden sukupuolivaikutusten arvioinnista ja hallituksen sitoutumisesta tasa-arvon edistämiseen 10.6.2015 arvioidaan, että yksilöiden vastuuttaminen omasta terveydestään uhkaa kasvattaa terveyseroja eri sosioekonomisten ryhmien välillä entisestään. Erityisesti syrjäytymisvaarassa olevia miehiä, joiden kuolleisuus on hälyttävän korkea, voi olla entistä vaikeampi saada terveydenhuoltojärjestelmän piiriin.

- ✓ Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2016–2019. Julkaisuja 2016:4. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- ✓ Martelin, Tuija & Murto, Jukka & Pentala, Oona & Linnanmäki, Eila (2014) Terveys, terveyserot ja niiden kehitys. Teoksessa Vaarama, Marja & Karvonen, Sakari & Kestilä, Laura & Moisio, Pasi & Muuri, Anu (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2014. Tampere: THL.
- ✓ Mieskysymyksiä tasa-arvopolitiikassa. Työryhmän loppuraportti. Raportteja ja muistioita 2014:34. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- ✓ Professoreiden ja erikoistutkijoiden vaatimus hallitusohjelman toimenpiteiden sukupuolivaikutusten arvioinnista ja hallituksen sitoutumisesta tasa-arvon edistämiseen 10.6.2015.
- ✓ Rotko, Tuulia & Hannikainen-Ingman, Katri & Murto, Jukka & Kauppinen, Tapani & Mustonen, Niina (2014) Terveyserojen kaventaminen käytännössä – alueellinen yhteistyö avuksi. Yhteiskuntapolitiikka 79 (2014):1.
- ✓ Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma (KASTE 2012–2015) ulkoinen arviointi. Loppuraportti. Raportteja ja muistioita 2016:16. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- ✓ Ståhl, Timo & Wiss, Kirsi & Hakamäki, Pia & Saaristo, Vesa (2015) Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen toteutuminen kunnassa – rakenteet, vastuut, seuranta ja voimavarat. Tutkimuksesta tiiviisti 31/2015, THL.
- ✓ Syrjäytymistä, köyhyyttä ja terveysongelmia vähentävän poikkihallinnollisen ohjelman (2011–2015) loppuarvio. (viitattu 4.8.2016)
<http://stm.fi/documents/1271139/1448516/Syrj%C3%A4ytymisen+v%C3%A4hent%C3%A4minen+loppuarvio+16.4.2015+%284%29.pdf/2e6be4ae-72a5-4c94-a1ff-7ae2e389af04>

Lue lisää: Tasa-arvotiedon keskus: Hyvinvointi ja terveyserot (<https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/hyvinvointi/hyvinvointi-ja-terveyserot>)

5 Arviointi ja suositukset

Tässä osiossa arvioidaan lyhyesti tässä tietokoosteessa käsiteltyjen kärkihankkeiden teemojen kannalta sukupuolen mukaan eritellyn tiedon saatavuutta ja kattavuutta. Lisäksi annetaan joitakin vinkkejä ja suosituksia sukupuolen mukaan eritellyn tiedon kehittämiseksi ja hyödyntämiseksi ministeriöissä.

Tiedon saatavuus ja kattavuus vaihtelevat teemoittain

Tarkastelu osoittaa, että tietoa monista uudistuksiin keskeisesti liittyvistä teemoista on olemassa, mutta suoria ja yksinkertaisia vastauksia siihen, miten esimerkiksi tässä tietokoosteessa käsitellyt kärkihankkeet kohdentuvat ja vaikuttavat sukupuolten kannalta ja miten nämä vaikutukset tulisi ottaa huomioon valmistelussa, on vähemmän saatavilla. Monesti valmistelutyössä joudutaankin punnitsemaan erilaisia vaihtoehtoja riittävän taustatiedon hankkimiseksi päätöksenteon tueksi.

Sukupuolinäkökulmasta hyödyllisen tiedon saatavuuden suhteen tilanne vaihtelee eri teemojen osalta. Sukupuolten tasa-arvon edistämisestä ja sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisesta, esimerkiksi siitä mihin sukupuolten tasa-arvon edistäminen Suomessa pohjautuu ja miten sitä käytännössä toteutetaan, on saatavilla runsaasti yleistä tietoa. Näitä tietoja on koottu yhteen luvuissa 3 ja 4.1.

Myös monista muista tietokoosteen kärkihankkeisiin liittyvistä teemoista on saatavilla hyvin tietoa. Esimerkiksi hyvinvoinnin ja terveyden alalta on saatavilla runsaasti tietoa sukupuolen mukaan eriteltynä. Tieto on kuitenkin hyvin sirpaleista, ja sitä on koottava yhteen useista eri lähteistä. Tarkastelu osoittaa, että vaikka sukupuolen mukaan eriteltyä tietoa on saatavilla paljon, tulee sitä edelleen tuottaa lisää esimerkiksi eri ikäryhmät ja heidän sukupuolen mukaiset tarpeensa huomioiden sekä kiinnittäen huomiota palveluiden järjestämisessä sukupuolten välisiin eroihin muun muassa palveluiden tarpeiden, saatavuuden ja kohdentumisen osalta.

- Hyvinvoinnin ja terveyden alalta on saatavilla valtavasti tietoa sukupuolen mukaan eriteltynä. Tieto on kuitenkin monesti sirpaleista, ja sitä täytyy jäljittää useasta eri lähteestä.
- Lasten ja nuorten osalta tasa-arvotietoa on olemassa paljon etenkin kasvatuksen ja koulutuksen teemoista. Sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi kasvatuksessa ja koulutuksessa on myös tehty paljon työtä. Myös transnuorten kokemuksia ja erityistarpeita on jonkin verran selvitetty.
- Sukupuoliroolit ja sukupuolistereotyytiat ovat vahvasti läsnä jo varhaiskasvatuksessa ja sukupuolen mukainen eriytyminen jatkuu peruskoulussa. Syksyllä 2016 voimaan tulevissa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on sitouduttu sukupuolten tasa-arvon edistämiseen monesta näkökulmasta. Sukupuolen moninaisuus on yksi toimintaa ohjaavista periaatteista.
- Koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle jäävien nuorten sekä työllisyyspalveluiden osalta sukupuolen mukaan eriteltyä tietoa tarvitaan lisää.
- Myös perheiden osalta, esimerkiksi perhemuodoista, vanhemmuudesta, perhe-etuksien käytöstä, erotilanteista sekä perhepalveluista, on olemassa sukupuolen mukaan eriteltyä tietoa. Perheiden moninaisuudesta on myös saatavilla runsaasti tietoa muun muassa erilaisten perheiden toimijaverkoston kautta.
- Lisäksi tiedetään, että hoiva on monella eri tapaa sukupuolittunut elämäalue, ja naiset kantavat suuren vastuun sekä julkisesta että yksityisestä hoivasta. Sukupuolinäkökulman ja sukupuolen moninaisuuden huomioiminen on sosiaali- ja terveyspalveluissa tärkeää niin henkilöstön kuin palveluiden näkökulmasta.

- Eri sukupuolten ja erilaisten perheiden tarpeet mainitaan lähtökohtina lapsi- ja perhepalveluiden kehittämisessä. Palveluiden osalta sukupuolinäkökulmasta on kehitetty muun muassa neuvolatoimintaa.
- Lapsi- ja perhepalvelujen uudistamisen yhteydessä kehitetään lapsivaikutusten arviointia ja lapsilähtöistä budjetointia. Tässä työssä on otettava huomioon jo olemassa olevat suvausohjeistukset.
- Ikääntyneitä ja erityisesti ikääntyneiden palveluita koskeva sukupuolisensitiivinen tutkimus on vielä vähäistä ja se käy ilmi useasta eri lähteestä. Tietoa on kuitenkin jossain määrin saatavilla muun muassa ikääntyneiden taloudellisesta asemasta, asumisesta, toimintakyvystä, terveydestä sekä palveluiden käytöstä ja tarpeesta.
- Ikääntyneet naiset ja miehet tarvitsevat erilaisia palveluita, mutta palvelujen sisältöä ei kuitenkaan ole tutkittu sukupuolinäkökulmasta, eikä tietoa sukupuolen merkityksestä ikäihmisten palveluiden kehittämisessä ole riittävästi saatavilla.
- Sosiaali- ja terveystieteiden käyttö lisääntyy iän myötä ja väestön ikääntyessä tarve ikääntyneitä ja ikääntyneiden palveluita koskevalle sukupuolisensitiiviselle tiedolle lisääntyy.
- Ikääntyneiden hoivan ja asumisen ratkaisut liittyvät kiinteästi naisten asemaan, sillä naiset kantavat suuremman vastuun omaishoidosta ja muusta läheishoivasta. Omaishoitajista 69 prosenttia on naisia.
- Väestön terveydestä, hyvinvoinnista, toimintakyvystä, sairastavuudesta, elintavoista, toimeentulosta ja osallisuudesta on paljon tietoa sukupuolen mukaan eriteltynä. Esimerkiksi sote-uudistuksen toimeenpanon, palveluiden järjestämisen, ja hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen ja erojen kaaventamisen tueksi on tarvetta kuitenkin näiden eri lähteistä saatavien tietojen koostamiselle.
- Kaikkia tietokoosteessa käsiteltyjä teemoja tulisi tarkastella myös sukupuolen moninaisuuden ja muiden ihmisten välisiä eroja tuottavien tekijöiden suhteen.

Sukupuolinäkökulman ja sukupuolen moninaisuuden huomioiminen on tärkeää kaikessa ihmisiin vaikuttavassa ja ihmisten kanssa tehtävässä työssä, myös palveluita kehitettäessä. Systemaattinen sukupuolinäkökulman huomioiminen palveluiden järjestämisessä, suunnittelussa, toteuttamisessa ja toimeenpanossa on kuitenkin vielä vähäistä.

On toki huomattava, ettei tätä tietokoostetta varten tehty tarkastelu kata kaikkea olemassa olevaa kansallista tai kansainvälistä tietoa ja kokemuksia näistä aiheista. Kuitenkin se edustaa luultavasti melko hyvin julkisissa lähteissä kohtuullisen helposti saatavilla olevan tiedon kokonaisuutta. Aiheet ovat kuitenkin laajoja ja erikseen niistä kuhunkin keskittyminen olisi voinut tuottaa laajemman ja kattavamman tietoa-aineiston.

Tiedon kehittämisen näkökohtia

Sukupuolen mukaan eritellyt tilastot ja muut taustatiedot ovat välttämättömiä sukupuolivaikutusten arvioinnin, tasa-arvoanalyysien ja sukupuolten tasa-arvoa edistävien toimenpiteiden toteutukselle. Pääsääntö on se, että kaikki ihmisiä koskeva tieto, esimerkiksi tilastot ja muut yhteenvedot ja tarkastelut, esitetään aina sukupuolen mukaan eriteltynä. Pelkkä erittely ei kuitenkaan riitä vaan on myös tarkasteltava sitä, mistä mahdolliset sukupuolten väliset erot johtuvat ja miten ne vaikuttavat. Tarkempaa analysointia vaatii myös se, miten sukupuolten väliset erot vaihtelevat eri väestöryhmien osalta ja miten sukupuolen erilaiset yhteiskunnalliset ja yksilöön liittyvät ulottuvuudet ja sukupuolen moninaisuus voidaan ottaa huomioon tarkasteltavassa asiassa.

Yksi vaihtoehto on tuottaa tietoa valmistelutyön tueksi tätä tietokoostetta vastaavan taustaselvityksen avulla. Taustaselvityksessä käydään läpi olemassa oleva tieto ja tilastot sukupuolinäkökulmasta ja tarkastellaan sen

sovellettavuutta ja hyödyllisyyttä valmisteltavana olevan asian kannalta. Toinen vaihtoehto on hankkia ja tuottaa tietoa valmistelutyön kaikissa vaiheissa. Tässä keinoina voivat olla esimerkiksi asiantuntija-kuulemiset, tietoa tuottaville tahoille annetut toimeksiannot ja erilliset selvitykset sekä valmistelijan tai valmisteluryhmän oma arviointi kyseisen asian asiantuntijoina. Parhaimmillaan nämä kaikki menetelmät ovat valmistelutyön aikana käytössä.

Yleiset suositukset sukupuolen mukaan eritellyn ja analysoidun tiedon hankkimisesta ja käytöstä ovat kirjattu ministeriöille tarkoitettuun Sukupuolisilmälasit käytössä -oppaaseen (STM 2009:13, 27). Ohjeet käsittelevät pääasiassa tilastoja, mutta ovat sovellettavissa myös muuhun valmistelun ja päätöksenteon tukena käytettävään tietoon.

1. Määrittele: Tilastotarpeet riippuvat pitkälti siitä, mikä on valmisteltava asia ja miten se määritellään ja rajataan. Mieti, mitä tilastoja tarvitset sukupuolinäkökulman huomioon ottamiseksi ja mistä niitä saat.
2. Tilaa: Pyydä ihmisiä koskevat tiedot ja tilastot aina sukupuolen mukaan eriteltyinä ja analysoituina.
3. Tee: Kun laadit tilastoja, selvitä ja esitä kaikissa ihmisiä koskevissa asioissa erikseen naisten ja miesten tilanne. Tee näin myös silloin, kun aiheella ei näyttäisi olevan sukupuolten kannalta merkitystä.
4. Analysoi: On tärkeää nostaa esiin sukupuolten väliset erot ja yhtäläisyydet. Tärkeää on myös miettiä, mistä ne johtuvat ja mitä merkitystä niillä on valmisteltavan asian kannalta.
5. Hyödynnä: Ota keskeiset havainnot ja johtopäätökset huomioon kaikessa valmistelutyössä.
6. Raportoi: Esitä raporteissa ja julkaisuissa keskeiset tulokset johdonmukaisesti sukupuolen mukaan eriteltyinä. Myös seurantatiedot on hyvä antaa sukupuolittain eriteltyinä silloinkin, kun niitä ei ole erikseen pyydetty.

Lähteet

- Ahonen, Kati & Bach-Othman, Jarna (2009) Vanhuusköyhyyden jäljillä – koti-talouden rakenteen merkitys sukupuolten välisiin köyhyysriskieroihin kahdeksassa EU-maassa. Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 2009:8. Helsinki: ETK.
- Ahtela, Karoliina & Bruun, Niklas & Koskinen, Pirkko K. & Nummijärvi, Anja & Saloheimo, Jorma (2006) Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus. Helsinki: Talentum.
- Alanko, Katarina (2014) Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa? (pdf 4,8 Mt) Ruotsista suomentanut Olavi Kaljunen. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 146, verkkojulkaisuja 72 & Seta, Seta-julkaisuja 23. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Alasaari, Nea & Katainen, Reija (2016) Selvitys sukupuolten tasa-arvon edistämisestä varhaiskasvatuksessa. Raportteja ja muistioita 2016:36. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Eduskunta (2013) Nuorten syrjäytyminen. Tietoa, toimintaa ja tuloksia?. Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2013.
- Elomäki, Anna (2014) Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen Suomen valtionhallinnossa 2004–2014. Arvioiva selvitys. Raportteja ja muistioita 2014:40. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2016–2019. Julkaisuja 2016:4. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Havu, Elina (2014) Nuorisotakuu osana suomalaista tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuspolitiikkaa. Teoksessa Gretschel, Anu & Paakkunainen, Kari & Souto, Anne-Mari & Suurpää, Leena (toim.) Nuorisotakuun arki ja politiikka. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 150, verkkojulkaisuja 76, Helsinki, 53–55.
- Heino, Tarja & Säkkinen, Salla (2011) Sukupuoli lastensuojelussa. Teoksessa Marjut Pietiläinen (toim.) Nuori tasa-arvo. Sukupuolten tasa-arvo 2011. Helsinki: Tilastokeskus.
- Helldán, Anni & Helakorpi, Satu (2015) Suomalaisen aikuisväestön terveyskäyttäytyminen ja terveys, kevät 2014. Raportti 6/2015. Tampere: THL.
- Helldán, Anni & Helakorpi, Satu (2014) Eläkeikäisen väestön terveyskäyttäytyminen ja terveys keväällä 2013 ja niiden muutokset 1993–2013. Raportti 15/2014. Tampere: THL.
- Huipulla pudotuksesta huolimatta. PISA 2015 -ensituloksia. Julkaisuja 2016:41. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Jaako, Niina (2012) Monet syrjäseutujen vanhuksat asuvat vielä puutteellisesti. Hyvinvointikatsaus 4/2012. Tilastokeskus.
- Jakku-Sihvonen, Ritva (2013) Sukupuolenmukaista vaihtelua koululaisten oppimistuloksissa ja asenteissa. Koulutuksen seurantaraportit 2013:5. Helsinki: Opetushallitus.
- Jauhola, Laura, Oosi, Olli & Horelli, Liisa (2014) Sukupuolinäkökulma työ- ja elinkeinotoimistojen palveluihin. Julkaisuja 52/2014. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Jääskeläinen, Liisa & Hautakorpi, Johanna & Onwen-Huma, Hanna & Niitty-mäki, Hanna & Pirttijärvi, Anssi & Lempinen, Miko & Kajander, Valpuri (2015) Tasa-arvotyö on taitolaji – Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perus-opetuksessa. Oppaat ja käsikirjat 2015:5. Helsinki: Opetushallitus.
- Kaikkonen, Risto & Murto, Jukka & Pentala, Oona & Koskela, Timo & Virtala, Esa & Härkänen, Tommi & Koskeniemi, Timo & Ahonen, Juha, Vartiainen, Erkki & Koskinen, Seppo (2014). Alueellisen terveys- ja hyvinvointitutkimuksen perustulokset 2010–2014. Verkkojulkaisu. Helsinki: THL.
- Kansallinen omaishoidon kehittämisohjelma. Työryhmän loppuraportti. Raportteja ja muistioita 2014:2. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Kantola, Johanna & Nousiainen, Kevät & Saari, Milja (toim.) (2012) Tasa-arvo toisin nähtynä: Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen. Helsinki: Gaudeamus.
- Kehusmaa, Sari (2014) Hoidon menoja hillitsemässä. Heikkokuntoisten kotona asuvien ikäihmisten palvelujen käyttö, omaishoito ja kuntoutus. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 131. Kelan tutkimusosasto. Helsinki 2014.
- Keskimmääiset eläkkeet 31.5.2016. (viitattu 4.8.2016) <http://www.etk.fi/elakejarjestelmat/suomi/elakkeensaajien-kokonaistulot/keskimaaraiset-elakkeet/>
- Kettunen, Hanna (2011) Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus työllisyyspalveluissa – Petra-projektin kartoitus. Petra – Nuoret työhön ja kouluun ESR-projekti.
- Koskinen, Seppo & Lundqvist, Annamari & Ristiluoma, Noora (toim.) (2012) Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa 2011. Raportti 68/2012. Helsinki: Terveystietokeskus ja hyvinvoinnin laitos.
- Kuusi, Heli & Jakku-Sihvonen Ritva & Koramo, Marika (2009) Koulutus ja sukupuolten välinen tasa-arvo. Tasa-arvoselonteon taustaselvitys. Selvityksiä 2009:52. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Kysely: Ammattilaiset kaipaavat lisää tietoa perheiden monimuotoisuudesta. Raportti 22.7.2014. Kaikkien perheiden Suomi.
- Kärkihanke: Kehitetään ikäihmisten kotihoitoa ja vahvistetaan kaikenikäisten omaishoitoa – hankesuunnitelma. Raportteja ja muistioita 2016:41. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Lammi-Taskula, Johanna & Salmi, Minna (2013) Perhevapaat ja sukupuolten tasa-arvo. Teoksessa Marjut Pietiläinen (toim.) Työ, talous ja tasa-arvo. Helsinki: Tilastokeskus.
- Lammi-Taskula, Johanna & Salmi, Minna & Parrukoski Sanna (2009) Työ, perhe ja tasa-arvo. Selvityksiä 2009:55. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Lapsen elatus ja huolto 2015. Tilastoraportti 11/2016, Suomen virallinen tilasto, Lapsen elatus ja huolto. THL.
- Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma. Raportteja ja muistioita 2016:29. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Lastenneuvolakäsikirja. THL. (viitattu 4.8.2016.) <https://www.thl.fi/fi/web/lastenneuvolakasikirja>
- Lastenneuvola lapsiperheiden tukena. Opas työntekijöille. Oppaita 2004:14. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

- Linnosmaa, Ismo & Jokinen, Sari & Vilkkö, Anni & Noro, Anja & Siljander, Eero (2014) Omaishoidon tuki. Selvitys omaishoidon tuen palkkioista ja palveluista kunnissa vuonna 2012. Raportti 9/2014. Tampere: THL.
- Luoto, Riitta & Viisainen, Kirsi & Kulmala, Ilona (toim.) (2003) Sukupuoli ja terveys. Tampere: Vastapaino.
- Martelin, Tuija & Murto, Jukka & Penttala, Oona & Linnanmäki, Eila (2014) Terveys, terveyserot ja niiden kehitys. Teoksessa Vaarama, Marja & Karvonen, Sakari & Kestilä, Laura & Moisio, Pasi & Muuri, Anu (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2014. Tampere: THL.
- Martikainen, Pekka & Ho, Jessica & Preston, Samuel & Peltonen, Riina & Elo, Irma T (2013) Koulutusryhmien välillä suuria ja kasvavia eroja elinajanodotteessa. Tupakointi merkittävä taustatekijä. Suomen lääkärilehti 68(39), 2435–2442.
- Mieskysymyksiä tasa-arvopolitiikassa. Työryhmän loppuraportti. Raportteja ja muistioita 2014:34. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Moisio, Pasi (2006) Suhteellinen köyhyys Suomessa. Yhteiskuntapolitiikka 71 2006:6, 639–645.
- Monimuotoiset perheet -työryhmän loppuraportti. Raportteja ja muistioita 2015:45. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Muistio lapsenhuoltolain uudistamistarpeista 25.1.2016: http://www.oikeusministerio.fi/material/attachments/om/valmist_eilla/lakihankkeet/henkilo-perhe-japerintooike-us/RNcywMIOB/Muistio_lapsenhuoltolain_uudistamistarpeista_25.1.2016.pdf
- Myrskylä, Pekka (2012) Hukassa – Keitä ovat syrjäytyneet nuoret? EVA Analyysi 19/2012. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta.
- Myrskylä, Pekka (2011) Nuoret opiskelun ja työmarkkinoiden ulkopuolella. Teoksessa Marjut Pietiläinen (toim.) Nuori tasa-arvo. Sukupuolten tasa-arvo 2011. Helsinki: Tilastokeskus.
- Mäkelä, Mikko 31.1.2014. Petra-projekti – monialayhteistyö nuorten työllisyyden edistämässä (viitattu 4.8.2016) https://www.thl.fi/documents/10531/152152/KOPPI_seminaari_310114_Petra.pdf
- Naiset ja miehet Suomessa 2016. Helsinki: Tilastokeskus.
- Naisjärjestöjen keskusliitto 2015. Sanoista tekoihin. Naisten aseman ja sukupuolten tasa-arvon haasteet Suomessa 2015. Kansalaisjärjestöjen Peking +20 -rinnakkaisraportti.
- Nguyen, Lien & Seppälä, Timo, T (2014) Väestön lääkäripalvelujen käyttö ja kokemukset terveyspalveluista Teoksessa Vaarama, Marja & Karvonen, Sakari & Kestilä, Laura & Moisio, Pasi & Muuri, Anu (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2014. Tampere: THL.
- Noro, Anja & Mäkelä, Matti & Jussmäki, Teppo & Finne-Soveri, Harriet (2014) Ikäihmisten palvelujen kehityslinjoja 2000-luvulla. Teoksessa Noro, Anja & Alastalo, Hanna (toim.) Vanhuspalvelulain 980/2012 toimeenpanon seuranta. Tilanne ennen lain voimaantuloa vuonna 2013. Raportti 13/2014. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy. THL.
- Noro, Anja & Vilkkö, Anni & Saarikalle, Kristiina & Finne-Soveri, Harriet (2014) Ikäihmisten sosiaali- ja terveyspalvelujen käyttö. Teoksessa Noro, Anja & Alastalo, Hanna (toim.) Vanhuspalvelulain 980/2012 toimeenpanon seuranta. Tilanne ennen lain voimaantuloa vuonna 2013. Raportti 13/2014. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy. THL.
- Omaishoidon tuki. Opas kuntien päättäjille. Oppaita 2005:30. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Pekingin julistus ja toimintaohjelma. Julkaisuja 1996:6. Helsinki: Ulkoasianministeriö.
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Määräykset ja ohjeet 2014:96. Helsinki: Opetushallitus.
- Perusturvan riittävyyden arviointiraportti 2011–2015. Perusturvan riittävyyden II arviointiryhmä. Työpäperi 1/2015. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos (THL).
- Professoreiden ja erikoistutkijoiden vaatimus hallitusohjelman toimenpiteiden sukupuolivaikutusten arvioinnista ja hallituksen sitoutumisesta tasaarvon edistämiseen 10.6.2015. <https://drive.google.com/file/d/0ByMR3yCRbvqySTNnaHo3T015OTA/view?pli=1>
- Ratkaisujen Suomi. Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015. Hallituksen julkaisusarja 10/2015. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Rotko, Tuulia & Hannikainen-Ingman, Katri & Murto, Jukka & Kauppinen, Tapani & Mustonen, Niina (2014) Terveysten kaventaminen käytännössä – alueellinen yhteistyö avuksi. Yhteiskuntapolitiikka 79 (2014):1.
- Saresma, Tuija & Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) (2010) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino.
- Seligson, Anna (2008) Sosiaaliala ja sukupuoli. Sosiaalialan kehittämis-hankkeen sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen. Selvityksiä 2007:70. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Siukola, Reetta (2005). Tasa-arvoa alkoholityöhön. Alkoholipolitiikan valtavirtaistamisselvitys. Selvityksiä 2005:24. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma (KASTE 2012–2015) ulkoinen arviointi. Loppuraportti. Raportteja ja muistioita 2016:16. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Ståhl, Timo & Wiss, Kirsi & Hakamäki, Pia & Saaristo, Vesa (2015) Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen toteutuminen kunnassa – rakenteet, vastuut, seuranta ja voimavarat. Tutkimuksesta tiiviisti 31/2015, THL.
- Sukupuolisilmäläsit käytössä. Käsikirja ministeriöiden tasa-arvotyön tueksi. Julkaisuja 2009:13. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Sukupuolivaikutusten arvioiminen lainsäädäntöhankeissa. Julkaisuja 2007:25. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Sukupuolten tasa-arvo neuvolan asiakastyössä. Miten tukea vanhempia ja lapsia sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta? Julkaisuja 2016:6. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Suomalainen lapsi 2007. Sosiaalitalostoseminaari 12.4.2007. Tilastokeskus. (viitattu 4.8.2016)

- https://www.stat.fi/ajk/tapahtumia/2007-04-12_esittely_suomi_lapsi.pdf
- Suomen Syöpärekisteri 2016 (viitattu 8.8.2016) www.syoparekisteri.fi, päivitetty 05.03.2016.
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Kuolleet [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-2529. 2015. Helsinki: Tilastokeskus. (viitattu: 10.8.2016) http://www.stat.fi/til/kuol/2015/kuol_2015_2016-04-14_tie_001_fi.html
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Perheet [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-3215. 2014. Helsinki: Tilastokeskus. (viitattu: 10.8.2016) http://www.stat.fi/til/perh/2014/perh_2014_2015-05-28_tie_001_fi.html
- Suomen virallinen tilasto (SVT) (2007). Ikääntyneiden sosiaali- ja terveyspalvelut 2005. Sosiaaliturva 2007. Helsinki: Stakes.
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Siviilisäädyn muutokset [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-6413. 2015. Helsinki: Tilastokeskus. (viitattu: 10.8.2016) http://www.stat.fi/til/ssaaty/2015/ssaaty_2015_2016-04-21_tie_001_fi.html
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Työvoimatutkimus [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-7830. Helsinki: Tilastokeskus. (viitattu: 10.8.2016) <http://www.stat.fi/til/tyti/2016/index.html>
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-5379. Vuosikatsaus 2013. Helsinki: Tilastokeskus. (viitattu: 10.8.2016) http://www.stat.fi/til/vaerak/2013/01/vaerak_2013_01_2014-09-26_tie_001_fi.html
- Syrjäytymistä, köyhyyttä ja terveysongelmia vähentävän poikkiallinnollisen ohjelman (2011–2015) loppuarvio. (viitattu 4.8.2016) <http://stm.fi/documents/1271139/1448516/Syrj%C3%A4ytymisen+v%C3%A4hent%C3%A4minen+loppuarvio+16.4.2015+%284%29.pdf/2e6be4ae-72a5-4c94-a1ff-7ae2e389af04>
- Säädösedotusten vaikutusten arviointi ohjeet. Julkaisu 2007:6. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Säädösvaikutusten arviointi ihmisiin kohdistuvien vaikutusten näkökulmasta. julkaisuja 2016:2. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Tainio, Liisa & Teräs, Tiina: Sukupuolijäsennys perusopetuksen oppikirjoissa. Raportit ja selvitykset 8:2010. Helsinki: Opetushallitus.
- Tanhua, Inkeri & Mustakallio, Sinikka & Karvinen, Marita & Huuska, Maarit & Aaltonen, Milla (2015) Tietopaketti sukupuolen moninaisuuden huomioimisesta oppilaitoksille, työpaikoille ja viranomaisille. Raportteja ja muistioita 2015:22. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Tasa-arvolaki, viranomaiset ja sukupuolen moninaisuus. Esitteitä 2015. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Tasan yhdessä -työkalu. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatio-hanke, Sokra, Euroopan sosiaalirahasto ESR. (viitattu 4.8.2016) <https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/hankkeet-ja-ohjelmat/sokra/tyokalut/tasan-yhdessa>
- THL: Hoitoilmoitusrekisteri ja laitoshoidon koskevat tilastot. Sotkanet tilastotietopalvelu, Terveystietojen ja hyvinvoinnin laitos.
- Toimintasuunnitelma strategisen hallitusohjelman kärkihankkeiden ja reformien toimeenpanemiseksi 2015–2019. Päivitys 2016. Hallituksen julkaisusarja 2/2016. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Toimintasuunnitelma strategisen hallitusohjelman kärkihankkeiden ja reformien toimeenpanemiseksi. Hallituksen julkaisusarja 13/2015. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti. Raportteja ja muistioita 2013:19. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Toimiva lastensuojelu. Toteuttamissuunnitelma vuosille 2014–2019. Raportteja ja muistioita 2014:19. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Turvallisia vuosia ikääntyneille. Selvitys ikääntyneiden turvallisuustilanteesta Suomessa. Julkaisuja 27/2012. Sisäasiainministeriö.
- UN (2014) Committee's concluding observations on the 7th periodic report of Finland, 10 Mar 2014. CEDAW/C/FIN/CO/7.
- Vaalavu, Maria & Moisio, Pasi (2014) Tulorajojen ja suhteellisen köyhyyden kehitys. Teoksessa Vaarama, Marja & Karvonen, Sakari & Kestilä, Laura & Moisio, Pasi & Muuri, Anu (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2014. Tampere: THL.
- Vaarama, Marja & Karvonen, Sakari & Kestilä, Laura & Moisio, Pasi & Muuri, Anu (toim.) (2014) Suomalaisten hyvinvointi 2014. Helsinki: THL.
- Vaarama, Marja & Mikkilä, Susanna & Hannikainen-Ingman, Katri (2014) 80 vuotta täyttäneiden elämänlaatu ja elinolot. Teoksessa Vaarama, Marja & Karvonen, Sakari & Kestilä, Laura & Moisio, Pasi & Muuri, Anu (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2014. Tampere: THL.
- Valkama, Elisa & Litmala, Marjukka (2006) Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu- ja 224. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Valtioneuvoston selonteko naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta. Julkaisuja 2010:8. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Vilkko, Anni & Muuri, Anu & Saarikalle, Kristiina & Noro, Anja & Finne-Soveri, Harriet & Jokinen, Sari (2014) Läheisavun moninaisuus. Teoksessa Noro, Anja & Alastalo, Hanna (toim.) Vanhuspalvelulain 980/2012 toimeenpanon seuranta. Tilanne ennen lain voimaantuloa vuonna 2013. Raportti 13/2014. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy. THL.